

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ÖGEDEY KAAAN DEVRİ MOĞOL İMPARATORLUĞU'NDA İDARİ VE MALİ
REFORMLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Gözde KILIÇ

Ankara, 2020

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ÖGEDEY KAAAN DEVRİ MOĞOL İMPARATORLUĞU'NDA İDARİ VE MALİ
REFORMLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Gözde KILIÇ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İlhan ERDEM

Ankara, 2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

Gözde KILIÇ

**ÖGEDEY KAAAN DEVRİ MOĞOL İMPARATORLUĞUNDA İDARİ VE MALİ
REFORMLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İlhan ERDEM

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. İlhan Erdem
- 2- Doç. Dr. Mustafa Uygur
- 3- Prof. Dr. M. Sami Tiksöz
- 4-
- 5-

İmzası

Tez Savunması Tarihi

09.01.2020

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(13/01/2020.)

Adı ve Soyadı: Gözde KILIÇ

İmzası

ÖNSÖZ

Cengiz Han'ın kurmuş olduğu Moğol İmparatorluğu Türk tarihinden ayrı düşünülememektedir. Irksal anlamda bir kesinlik olmamasına karşın kültürel ve yapısal anlamda Cengiz Han tam olarak Türk-Moğol İmparatorluğunu vücuda getirmiştir. Bünyesinde barındırdığı devlet adamlarının etkisi ve çabalarıyla Moğol imparatorluğu köklü bir Türk tarihi üzerine kurulmuştur. Zamanla genişleyen İmparatorluk Anadolu'daki Türk boylarını etkileyecek ve onlara köklerini yeniden hatırlatacak bir misyonu farkında olmadan üstlenecektir. Bu yüzden Moğol tarihi Türk tarihinin dışında düşünülmemektedir. Bölgedeki Uygur yapısını içselleştirmeyi başaran bazı ulusları ile birlikte Türk boylarından sonra Moğollar da Anadolu ve Avrupa'yı etkilemeyi başaracaktır. Hatta bu İmparatorluğun parçalanmasından sonra Moğolların bir kolu Hindistan'a (Bâbürlüler) dahi ulaşacak ve orada devlet kuracaktır.

Tezimizde Moğolların Ögedey Kaan döneminde izlediği politikayı ve bu dönemde yapılan idari ve mali reformları bu çerçevede dâhilinde işlemeye çalıştık. Bu dönemde Ögedey Kaan'a yardımcı olan Türk ve Çinli müşavirleri de konuya dâhil ederek bu yapıyı tam olarak anlamaya ve çözmeyi hedefledik. Ayrıca Ögedey Kaan ve ondan da önce Cengiz Han'ın yaptıkları seferler ile İpek Yolu'na hâkim olmaları ve kurmuş oldukları yam teşkilatları ile ticareti geliştirerek ülkede yarattıkları değişimi ve dönüşümü de izleyerek konuyu tamamladık.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm Ögedey Kaan Devri Öncesi Moğol İmparatorluğu adıyla tam olarak Cengiz Han döneminde yapılan fetihler ile ülkenin kurulma süreci ve Moğolların bu dönemde geçirdiği değişimi anlatacağız. Yine bu bölümde devletin kurumsallaşması adına Cengiz Han'ın attığı adımları da incelendi. Tezimizin ikinci bölümünde ise Ögedey Kaan Devri Moğol İmparatorluğu adı altında Cengiz Han'ın siyasetinin takip edilip fetihler ile devletin huzura kavuşması ve idari-mali reformlar için hazırlanan zemini tahlil etmeye çalıştık. Son bölümde ise İdari ve

Mali alanda yapılan reformları ayrıntılı bir biçimde anlatıldı. Özellikle Cengiz Han döneminden başlayıp Ögedey Kaan dönemi ve sonrasında yapılan reformlar ve bu uygulamalarda yapılan yeni düzenlemelerden bahsettikten sonra konuyu toparlamaya çalıştık. Ayrıca bu bölümde reformların iyi ve kötü sonuçlarına da değinip tezimizin taslağını oluşturduk. Bu konuyu çalışmamda yardımcı olan, konuyla ve konun kaynakları ile ilgili engin bilgilerini bizimle paylaşan değerli hocam Prof. Dr. İlhan ERDEM'e teşekkürlerimi sunarım.

Ankara - 2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
GİRİŞ	7
KAYNAK VE ARAŞTIRMA ESERLER	10
İslam Kaynakları	11
Târîh-i Cihângüşâ- Atâ Melik Cüveynî	11
Câmiu't-Tevârih- Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî	12
El-Kâmil Fi't-Târîh-İbnü'l-Esîr	13
Tabakât-ı Nâsirî – Minhâcû'd-dîn Sirâc El-Cûzcânî	14
Habîbü's-Siyer – Gıyaseddin Hândmîr Muhammed Bin Hamidüddin Mirhând	15
İbn Battûta Seyehatnamesi	16
İbn-i Kesîr- El-Bidâye Ve'n-Nihâye	17
Haçlı Kaynakları	17
John Plano Carpini Seyahatnamesi	17
Wilhelm von Rubruck Seyahatnamesi	18
Marco Polo Seyahatnamesi	19
Simon de Saint Quentin	19
Jean De Joinville	20
Moğol Kaynakları.....	20
Moğolların Gizli Tarihi.....	20
Meng Ta Pei Lu ve Hei Ta Shi Lu	21
Ermeni ve Süryani Kaynakları	21
Aknerli Grigor	21
Genceli Kiragos	22
Vardan.....	22
Başkomutan Simbat	23
Ebu'l- Ferec- Tarihi Mutasarüddüvel	24

Araştırma Eserleri	25
I. BÖLÜM	28
ÖGEDEY KAAAN DEVRİ ÖNCESİ MOĞOL İMPARATORLUĞU	28
1.1. CENGİZ HAN DÖNEMİ FETİHLER	28
1.1.1. Cengiz'in Hayatı ve Moğolistan'ın Fethi	28
1.1.2. Çin Seferi	31
1.1.3. Otrar Faciası ve Harezm'in Ele Geçirilmesi	35
1.2. CENGİZ HAN YASA'SI	40
1.3. CENGİZ HAN DÖNEMİ'NDE MALİ SİSTEM.....	49
1.4. CENGİZ HAN'IN VEFATI VE ÜLKESİNİ OĞULLARI ARASINDA TAKSİM ETMESİ	52
II. BÖLÜM	56
ÖGEDEY KAAAN DEVRİ VE MOĞOL İMPARATORLUĞU	56
2.1. CENGİZ HAN'DAN SONRA ÖGEDEY'IN TAHTA GEÇİŞİ	56
2.2. ÖGEDEY KAAAN'IN KİŞİLİĞİ	57
2.3. SİYASİ TARİH	59
2.3.1. Kuzey Çin Seferi (Kin Krallığı)	60
2.3.2. İran Seferi.....	63
2.3.3. 1235 Kurultay'ı ve Yeni Seferler	65
2.3.4. Tarabî İsyanı	71
III. BÖLÜM	74
ÖGEDEY KAAAN DEVRİ İDARİ VE MALİ REFORMLAR.....	74
3.1. İDARİ REFORMLAR	74
3.1.1. BAŞŞEHİR KARAKURUM	74
3.1.2. POSTA (YAM) TEŞKİLATI	76
3.1.3. BÜROKRATİK REFORMLAR VE MERKEZİLEŞME	81
3.1.4. ÖNEMLİ DEVLET ERKÂNI	86
3.1.4.1. Mahmud Yalavaç	86
3.1.4.2. Mesud Yalavaç	88

3.1.4.3.Yeh-lu Ch'u-ts'ai	89
3.1.4.4.Curmagun Noyan	91
3.1.4.5. Cin Temür	92
3.1.4.6. Körgüz	92
3.1.4.7. Çinkay	93
3.2. MALİ REFORMLAR	94
3.2.1. VERGİ SİSTEMİ	94
3.2.2. TİCARET SİSTEMİ	99
3.2.3. PARA EKONOMİSİ	106
SONUÇ	110
KAYNAKÇA.....	117
ÖZET	125
ABSTRACT	126
EKLER	127

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.: Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

DİA: Türk Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi

S. : Sayı

s.: Sayfa

TTK: Türk Tarih Kurumu

Vol. : Volume

Yay. : Yayın

Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan

YKY: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşuna değinmeden önce Moğol ve Tatar kelimelerine değinmek gerekmektedir. Cengiz Han ile bir milletin ismi haline gelen Moğol kelimesinden önce Çinliler tarafından tüm Moğolca konuşan göçebe toplumlara Tatar ismini vermektedir. Orhun yazıtlarında da Tatar isminin geçtiği görülmektedir. Tüm Moğolca konuşanları Tatar olarak addeden Çinliler ayrıca onları medeni durumlarına göre üçe ayırmışlardır. En medeni olanlarına Ak Tatarlar derken, göçebe olarak yaşamlarını sürdürenlere Kara Tatarlar ve Balkaş Gölü'nün ötesinde yaşayanlara ise Yabani Tatarlar denilmektedir. İslam kaynaklarında da Tatar isminin Moğollar için kullanıldığı görülmektedir, fakat zamanla bu isim Türkler için kullanılan bir tabir olmuştur. ¹ Daha sonraki dönemlerde ise Çin kaynaklarında Tatarların dışında bir de Moğol ismi geçmeye başlamıştır. Bununla ilgili ilk örneklere T'ang sülalesinin resmi tarihleri Chiu T'ang-shu ve Hsin Tang-shu'da (Moğol ismi Mêng-wu veya Mêng-wa olarak geçmektedir.) rastlanılmaktadır. Bu isim o dönemde Türklerin doğusunda bulunan küçük bir kabileye verilmekteydi, fakat Cengiz Han'dan sonra bir milletin ismi olarak kullanılmaya başlanmıştı.²

Moğolların geçirdiği kültürel değişim ise hızlı bir şekilde olmamıştır. Cengiz Han döneminde Moğollar yerleşik kültüre geçirilmeye çalışılsa da daha önceleri bozkır kavimleri olarak göçebe hayat tarzını benimsemişlerdir. Hayatlarını ise genelde avcılık yaparak geçirir ve keçe çadırlarda yaşarlardı.³ Cengiz dönemiyle birlikte devam eden bu yapı değiştirilmeye başlanmış ve Cengiz Han'ın halefi Ögedey Kaan ile artık yıkılmaya çalışılmıştır. Ögedey Kaan bir başkent kurup saraylar yaptırarak artık göçer yapıdan kurtulmak istese de Moğolların bu dönemlerde dahi keçe çadırlarda yaşayıp avcılıkla

¹ Faruk Sümer, "Tatarlar", **DİA**, İstanbul, 2011, C.40, s. 168.

² Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", **DİA**, İstanbul, 2005, C. 30, s. 225.

³ B. Y. Vladimirtsov, **Moğolların İctimâi Teşkilatı**, Çev: A. İnan, 1995, s.57.

uğraşmaya devam ettikleri bilinmektedir. İşte bu noktada Moğolların yanında Uygur ve Çinli müşavirler yer almış ve Cengiz Han'ın kurmuş olduğu imparatorluğu devam ettirebilmek için Moğollara yerleşik hayatı ve kültürü öğretmeye çalışmışlardır.

Siyasi hayata bakacak olursak, Cengiz Han'ın hâkimiyeti altına aldığı coğrafyanın yerleşik yaşam tarzına zemin hazırladığı görülmektedir. Cengiz Han'dan önceki Moğolistan coğrafyası ve onun komşularının durumu adeta Cengiz Han'ın bir İmparatorluk kurmasına yardım ediyordu. Cengiz Han'ın tarih sahnesine henüz çıkmadığı bir dönemde Moğolistan'da tam anlamıyla bir birlikten bahsedilmezken Türkistan'a Selçuklu Devleti gücünü hala koruyordu. Cengiz Han'ın tarih sahnesine çıktığı dönem ise dünyadaki dengelerin değişime uğradığı bir yüzyıl oluyordu. Cengiz Han ve onun halefi Ögedey Kaan'ın kurduğu İmparatorluğu ve uyguladıkları siyaseti doğru anlayabilmek için ise bizim ilk önce kuruldukları coğrafyanın dinamiklerine bakılması gerekir.

Bugün Moğolistan olarak zikrettiğimiz bölgede Cengiz Han'dan önce güçlü bir devlet bulunmuyordu. Moğolistan'da küçük boylar bulunuyordu. Bunlardan en önemli olan boylar ise Karayit ve Naymanlar'dı. Karayitler Türk olsa da Moğol etkisi altında kalmıştır. M.S. 1000'de Nasturi inancını kabul etmişlerdir. Naymanlar ise tıpkı Karayitler gibi Moğollaşmış Türklerdir. Onların dışında 12. yüzyılda Selenge nehrinin doğusunda bulunan Merkitler ve Buir Nor gölünün güneyinde Tatarlar vardır. Ayrıca Kırgız, Oyrat, Borcigin (Cengiz'in kabilesi), Tayciut, Ongirat, Celayir ve Öngüt Kavimleri bulunmaktaydı.⁴ Daha önemlisi 840'da Uygur Devletinin yıkılması ile ikiye ayrılan Uygurların batıya giden kolu, Cengiz İmparatorluğu'nun gelişmesinde önemli bir katkı sağlayacaktı. Nitekim onların çabaları ile Moğollar yazı ile tanışacak, bürokrasi tesis edilecektir.

⁴ Loe De Hartog, **Cengiz Han (Dünyanın Fatih)**, Çev: Serkan Uzun, Ankara, Dost Kitapevi, 2003, s.14-16.

Genel olarak Moğolistan'da küçük boylar bulunmakta ve bu boylar birbirleri ile mücadele halinde yaşamaktaydı. Bölgede hâkim bir güç veya birlik bulunmamaktaydı. Tam olarak aynı yüzyıllarda Çin'in durumu ise göçebe komşularından farksızdı. Çin'de 12. yüzyılda üç önemli devlet bulunmakta idi; Bunlardan ilki güneyde bulunan Song Krallığıyken, ikincisi ise Song Krallığının kuzey topraklarını ele geçiren Kin Krallığıdır. Bu iki Krallık birbirleri ile mücadele ederken kuzeyde bulunan ve Kin Krallığı ile sınır komşusu olan üçüncü bir Krallık ise Tangutların kurduğu Si-Hia veya Xia Krallığı'dır. Birbirleri ile mücadele eden bu devletler Moğolistan'da Cengiz Han'ın yükselişini fark edememişlerdir. Ayrıca Çin siyasetinde ve bürokrasisinde baskın bir rol oynayan konfüçyanist felsefe ile tacirler alt sınıfta görülürken, yaptıkları kısıtlamalarla ticaretin geri plana atılmasına neden oluyorlardı.⁵ Onlar bu felsefenin etkisiyle tüccar yerine çiftçiye ön planda tutuyor ve özellikle dış ticareti devlet kontrolüne alıyordu. Cengiz Han da bu dönemde uyguladığı doğru siyaset ile tacirleri kendi safına çekmeyi başarmış ve ortak adı verilen tacirler ile iş birliği yapmıştır. Bu dönemde ortak tacirlerinin artması ile Konfüçyanist bürokratlar geri plana atılmaya ve sosyal olarak en alt sınıfta yer almaya başladılar.⁶ Ayrıca Tangutlar, Kin Krallığının ele geçirilmesinde Moğollara yardım etmişlerdir. Çin'in Moğollar üzerindeki etkisi bu kadarla da sınırlı kalmamıştır. Ayrıca Çinliler tıpkı Uygurlar gibi Moğol İmparatorluğundaki bürokrasinin ve ekonominin gelişmesi için önemli adımların atılmasına yardımcı olmuşlardır. Özellikle Kin Krallığı içinde kalan ve Moğolların akrabaları olan Çinlileşmiş Hıтайlı memurlar, Moğol İmparatorluğuna büyük bir etkide bulunmuşlardır.

Moğolların batısında bulunan Harezmsahlar ise Büyük Selçukluların bıraktığı

⁵ John Keay, **Çin Tarihi**, Çev. Nee Kars Tayanç- Dinç Tayanç, İstanbul, İnkılap yayınları, 2011, s. 322-327.

⁶ İstenbike Togan Arıcanlı, "Moğollar Devrinde Çin'de Ticaret ve "Ortak" Tüccarları", **Toplum ve Bilim**, Bahar-Yaz 25/26, İstanbul, 1991, s. 76-77.

mirası sahiplenerek bir devlet tesis ettiler. Harezm ve Türkistan'da etkili olmaya çalışan bu devlet, bölgedeki kargaşadan yaralanarak hâkimiyet alanını genişletme gayretindeydi, fakat ordu yönetimindeki başarısızlıkları ve toplama bir ordunun varlığı (paralı askerlerin çokluğu) nedeniyle Harezmşahlar, İç Asya'nın Moğol hâkimiyetine kısa sürede girmesine engel olamadı.

İslam âlemine bakacak olursak; Abbasi Halifeliği'nin eski gücü kalmamış ve halifelik sembolik bir olgu haline gelmişti. Mısır ve Suriye'de birlik kurmaya çalışan Selâhaddin Eyyûbi ilk olarak haçlılara karşı büyük başarılar elde etse de bu durum uzun sürmemiş ve bölgedeki birlik yeniden dağılmıştır. Bölgede Haçlıların kurmuş olduğu krallıkların ve kontlukların yanında birde irili ufaklı İslam devletleri bulunmaktaydı. Hristiyan âleminde de durum pek farksız değildi. Özellikle dördüncü haçlı seferi (1200-1204) ile papaya olan güven kırılmış ve birlik bozulmuştu. Ortodoks ve Katolik mezhepleri arasında devam eden ayrılık ise kendini iyice göstermeye başlamıştı. Az önce de değindiğimiz gibi hem komşularının hem de İslam ve Hristiyan âleminin kargaşa ortamında bulunması, Moğolların Türkistan ve Maverâünnehir'i süratle ele geçirmesine temel oluşturdu.

Bölgede uzun süredir yok olan huzuru ve dağınık haldeki boyları devlet çatısı altına toplamayı başaran Cengiz ve oğulları zaman içinde bu yapıyı devam ettirmiş, fakat göçebe ve savaşçı ruhlarını asla kaybetmemişlerdir. Bilhassa bu durum, kendini 13. yüzyıl ortalarında Anadolu'da göstermiştir. Hem Türk hem Çin kültüründen ve siyasi yapısından etkilenen Moğolların hâkimiyet alanı; bir asır içinde genişlemiş ve Karadeniz'in kuzeyinden, Çin'e, Hindistan'a ve Anadolu'ya kadar uzanan büyük bir coğrafyayı ihtiva eder duruma gelmiştir. 13. yüzyılda Anadolu'da Türklerin kaderini değiştirecek olan Moğollar işte böyle bir coğrafya ve atmosferde tarih sahnesine çıkmışlardır.

KAYNAK VE ARAŞTIRMA ESERLER

İslam Kaynakları

Târîh-i Cihângüşâ- Atâ Melik Cüveynî

Eser Atâ Melik Cüveynî tarafından kaleme alınmıştır. Cüveynî, 1226 yılında Âzâdvâr kasabasında dünyaya gelmiştir. Kültürlü bir ailede büyüyen Atâ Melik Cüveynî önce Moğolların İran, Horasan ve Azerbaycan umumi valisi Emir Argun yanında daha sonra ise 1256 yılında ise Hülâgû Han'ın hizmetine girmiştir.⁷ Argun Han döneminde Karakurum'a ve hatta Çin'e kadar gittiği bilinmektedir. Hülâgu Han'nın Bağdat seferi ve Alamut Kale'si kuşatmasında da bulunmuştur. 1282 veya 1283 yılında ise Cüveynî vefat etmiştir.⁸

Eserin yazımına 650 (1252) yılında başlamış ve 658 (1260) yılında bitirmiştir.⁹ Müellifin yazmış olduğu “Târîh-i Cihângüşâ” adlı eser üç ciltten oluşmaktadır. Eserin birinci cildin de Cengiz Han'dan önce Moğollar, Cengiz Han'ın yasası, Moğol adetleri, Cengiz Han'ın Maveraünnehir ve İran seferleri, ayrıca Uygur Türkleri ve onların adetleri ve Ögedey Kaan ile Güyük Han dönemi cereyan eden olayları anlatmıştır. Eserin ikinci cildin de ise Harezmsahlar'dan özellikle Harezmsah Muhammed ve Celâleddin Harezmsah dönemlerinden ayrıntılı şekilde bahsetmiştir. Ayrıca Hülâgu'nun İran seferine kadar Moğol valilerinden bahsetmiştir.¹⁰ Üçüncü ve son ciltte ise Mengü Han'ın tahta oturuş töreni ile başlayan bölüm onun saltanatının ilk yıllarından ve sonra Hülâgu'nun İran seferi ve Alamut kuşatması ve İsmîliler mezhebi hakkında bilgiler

⁷ Orhan Bilgin, “Cüveynî, Atâ Melik”, **DİA**, İstanbul, 1993, C. 8, s. 140.

⁸ M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihi Kaynakları Tarih ve Müverrihleri**, İstanbul, Endülüs Yayınları, 1991, s. 222-224.

⁹ Orhan Bilgin, “Cüveynî, Atâ Melik”, **DİA**, 1993, C. 8, s. 141.

¹⁰ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: Mürsel Öztürk, Ankara, TTK, 2013, s. Önsöz XI.

vermektedir.¹¹Eser 1912-1937 yılları arasında Mirza Muhammed Kazvinî tarafından neşredilmiştir. Kazvinî neşri esas alınarak John Andrew Boyle tarafından ise eser İngilizceye çevrilmiştir (1958). Nihayet Türkçeye ise ilk olarak S. M. Tevfik Okbatan tarafından ilk cildi çevrilmişse de (1938) hatalı bulunduğundan diğer ciltler çevrilmemiştir.¹² 1988 yılında Mürsel Öztürk çevirisi ile Kültür Bakanlığı tarafından üç cilt halinde basılmıştır.¹³ Cüveynî'nin bu eserinin Cengiz'den başlayıp Ögedey ve Möngke (Mengü) 'den bahseden kısımlarından ve ayrıca dönemin önemli devlet erkânlarını anlattığı kısımlardan yararlandık. Tezimizin ana çerçevesini Cüveynî'nin eserinden yararlanarak oluşturduk.

Câmiu't-Tevârîh- Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî

Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, Hemedan'da dünyaya gelmiştir. İran'da ilim ve fenin geliştiği bir çağda eğitim gören Hemedânî iyi bir doktor olarak yetişmiştir. Onun Reşid, Arap, Acem, Moğol, Türk ve belki de Çin dillerini bildiği söylenmektedir.¹⁴ Abaka Han döneminde devlet hizmetine giren Reşîdüddin, ayrıca Argun Han, Gazan Han ve Olcaytu Han zamanlarında önemli görevlerde yer almıştır. Ebû Said Han başa geçtiği zaman ise Olcaytu Han'ın öldürmek suçundan idam edildi.¹⁵

Reşîdüddin'in "Câmiu't-Tevârîh" adlı eserini İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın isteği ile yazmaya başlamıştır. Gazan Han eserin güzel olması adına Reşîdüddin'in

¹¹ M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihi Kaynakları**, 1991, s. 231.

¹² Osman Gazi Özgüdenli, "Târîh-i Cihângüşâ", **DİA**, İstanbul, 2011, C. 40, s. 78.

¹³ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. Önsöz XIII.

¹⁴ M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihi Kaynakları**, 1991, s. 260-261.

¹⁵ O. Gazi Özgüdenli, "Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî", **DİA**, İstanbul, 2008, C. 35, s. 20.

yanına Hintli, Uygur ve Çinli milletlerden bilginleri vermiştir.¹⁶ İki versiyonu bulunan eserin ilk versiyonu 1306-1307 yıllarında yazılmış olup üç ciltten oluşmaktadır. 1310 yılında yazılan ikinci versiyonu ise dört ciltten oluşmaktadır.¹⁷

Reşîdüddin eserini tamamladığında Gazan Han öldüğü için Olcaytu'ya ithaf etmek istese de Olcaytu bunu kabul etmez ve kendi için ayrı bir eser yazmasını ister. Bunun üzerine ilk cilde Târîh'i Mübârek Gazanî adı verilmiştir. İki bölümden oluşan bu cildin ilk bölümünde Türk Moğol kabileleri bunların boy şecereleri, Gazan Han'ın soyu, Argun Han ve Gazan Han dönemleri ve Gazan Han ailesinden bahsedilir. İkinci bölümde ise Cengiz Han'dan Gazan Han dönemine kadar Moğol tarihi anlatılmaktadır. Olcaytu Han'ın emri ile yazılan ve Câmiu't-Tevârîh adı verilen ikinci cilt ise yine iki bölümden oluşur. Birinci bölümünde Olcaytu Han'ın doğumundan 706 (1306-1307) yılına kadarki olaylar anlatılmaktadır.¹⁸ Cengiz Han dönemi sonrasını anlatan bölüm J. A. Boyle tarafından İngilizceye çevrilmiştir.¹⁹ Eserin belli kısımları Türkçeye birkaç kez çevrilmiştir. Bu eserde Cengiz'in oğullarının anlatıldığı bölümlerden çokça yararlanılmıştır. Ayrıca Cüveynî ile karşılaştırılarak eserin diğer kısımlarından da alıntılar yapılmıştır.

El-Kâmil Fi't-Târîh-İbnü'l-Esîr

Eserin yazarı İzzeddin İbnü'l-Esîr, H. 555 (M. 1160) yılında Cizre'de doğmuştur. Ailesi ile birlikte Cizre'den Musul'a göçmüşlerdir. Burada dersler almıştır. Zamanla Musul atabek'inin gözüne girmiş ve daha öğrenciyken atabeklerin Bağdat halifesine

¹⁶ M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihi Kaynakları**, 1991, s. 280; Ramazan Şeşen, Câmiu't-Tevârîh, **DİA**, İstanbul, 1993, C. 7, s. 132.

¹⁷ Ramazan Şeşen, Câmiu't-Tevârîh, **DİA**, 1993, C. 7, s. 132.

¹⁸ M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihi Kaynakları**, 1991, s.279; Ramazan Şeşen, Câmiu't-Tevârîh, **DİA**, 1993, C. 7, s. 132-133.

¹⁹ Ramazan Şeşen, Câmiu't-Tevârîh, **DİA**, 1993, C. 7, s. 133.

gönderdikleri mektupları taşımıştır. Bu vasıta ile birkaç kez Bağdat'a gidip buradaki kütüphanelerdeki eserlerden yararlanabilmiştir. Böyle bir ortamda hayatını süren İbnü'l Esir H.630 (M.1233) ölmüştür.²⁰

İbnü'l-Esîr'in yazdığı el-Kâmil fi't-Târîh bir dünya tarihi niteliğindedir. Eser İslamiyet öncesi ve sonrası adı altında iki bölüme ayrılmıştır. Eser on ciltten oluşmaktadır. Eserinde Selçuklular ve Abbasilerden bahsettiği gibi Moğol istilasına da değinmiş ve Cengiz Han'ın Maveraünnehir ve Türkistan seferi için önemli bilgiler vermiştir.²¹ Eser'in Türkçe çevirisinde, I. cildi komisyon tarafından çevrilirken, diğer ciltleri M. Beşir Eryarsoy, Yusuf Apaydın, Abdullah Köşe, Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın tarafından çevrilmiştir.²² Tezimizde El-Kamil'in bizzat kendi ağzından ve duyduklarından naklettiği Moğolların batı seferinin anlatıldığı kısımdan yararlanılmıştır.

Tabakât-ı Nâsirî – Minhâcü'd-dîn Sirâc El-Cûzcânî

Minhâcü'd-dîn Sirâc el-Cûzcânî 589 (1193) yılında Fîrûzkûh'ta doğmuştur. Babası Sirâceddin, döneminin önemli bilim insanlarından biridir.²³ Minhâcü'd-dîn ise böyle bir ailede iyi bir eğitim alarak büyümüştür. 1226\1227 yılında Hindistan'da Emir Nâsirüddin Kabâce tarafından kurulan Medrese-i Fîrûzî'de müderrislik yapmıştır. Uzun bir sürede Delhi-Memlûk Sultanı Muizzüddin Bedremşah'ın hizmetinde bulunmuştur.²⁴ Kendisinin Delhi'de öldüğü düşünülmektedir.

²⁰ Abdülkerim Özaydın, “İzzeddin İbnü'l-Esîr”, **DİA**, İstanbul, 2000, C. 21, s. 26-27.

²¹ Abdülkerim Özaydın, “el-Kâmil” **DİA**, İstanbul, 2001, C. 21, s. 281-282; M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihi Kaynakları**, 1991, s. 154-155.

²² Abdülkerim Özaydın, “el-Kâmil” **DİA**, 2001, C. 21, s. 283.

²³ A. S. Bazmee Ansarı, “Cûzcânî, Minhâc-ı Sirâc”, **DİA**, İstanbul, 1993, C.8, s. 98.

²⁴ Minhâc-ı Sirâc El-Cûzcânî, **Tabakât-ı Nâsirî**, Çev-Not: Mustafa Uyar, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2016, s. 15-19.

13. yüzyılda Farsça olarak kaleme aldığı Tabakât-ı Nâsırî adlı eseri Fars edebiyatı için önemli bir eserdir. İslam Tarihi niteliği taşıyan bu eser 3 bölüm²⁵, 23 Tabaka'dan oluşmaktadır. Eser Hz. Âdem'den başlayıp yaşadığı dönemde Hindistan ve Afganistan'daki olaylara kadar anlatılmaktadır. Sultan Nâsırüddin Mahmud'a sunulmuştur. Ayrıca eser Büveyhîler, Gazneliler, Sâ mânîler, Selçuklular, Hârezmsâhlar, Delhi Sultanlığı, Karahıtaylar ve Moğollar hakkında bilgilerde içermektedir. Birçok dile çevrilen eserin Türkçe çevrisinde Moğollarla ilgili olan 23. Tabakat'ı Mustafa Uyar tarafından notlar eklenerek çevrilmiştir.²⁶ Eserin Cengiz Han'ın ilk dönemleri ve onun halefi Ögedey Kaan'ın dönemi ve fetihleri hakkında verdiği bilgilerden yararlandık.

Habîbü's-Siyer – Gıyaseddin Hândmîr Muhammed Bin Hamidüddin Mirhând

Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Hândmîr'in tahminen 1474/1475'de doğduğu düşünülmektedir. Annesi tarafından dedesi Ravza's-safâ adlı eserin müellifi Mirhând'dur. Babası ise Timurlu Hükümdarı Ebu Said'in Semerkant hakimi olan oğlu Sultan Mahmud Mirza'nın emiridir. Hândmîr ise önce Belh hakimi Bedüzzaman Mîrza'nın hizmetinde bulunsa da 1528 yılından sonra Babür'un hizmetine girmiştir. Uzun bir sürede Babür sarayında bulunmuştur.²⁷ Hândmîr, Ali Şir Nevâî'nin öğrencilerindendir.²⁸

Eseri Habîbü's-Siyer fî Ahbârî Efrâdî'l- Beşer üç ciltten oluşmaktadır. Eser 1521 yılında yazılmaya başlanmış ve Safevîler'in Herat valisi Durmuş Han'nın veziri Hâce Habîbullah-ı Sâvecî'ye sunulmuştur. Eser yaradılıştan başlamaktadır. Eserde Cengiz Han'ın soyu ve oğulları hakkında bilgilerde bulunmaktadır. Birçok dile çevrilen eser

²⁵ A. S. Bazmee Ansari, “Cûzcâni, Minhâc-ı Sirâc”, **DİA**, 1993, C.8, s. 99.

²⁶ Minhâc-ı Sirâc, **Tabakât-ı Nâsırî**, Çev-Not: M. Uyar, s. 26-33.

²⁷ İsmail Aka, “ Hândmîr ”, **DİA**, İstanbul, 1997, C. 15, s. 550-551.

²⁸ M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihi Kaynakları**, 1991, s. 405.

Damad İbrahim Paşa'nın isteği üzerine Osmanlı Türkçesi'ne çevrilmiştir.²⁹ Ayrıca eser Thackston tarafından İngilizceye çevrilmiştir.³⁰ Eserin, Cengiz Han'ın soyu ve oğullarının yurtları hakkında verdiği bilgileri çalışmamızda kullandık.

İbn Battûta Seyhatnamesi³¹

Asıl adı Ebu Abdullah bin Şemsüddin Muhammed b. Abdullah et-Tancî'dir. H. 703 (M.1304) yılında Tanca'da doğmuştur. Hem kadılık yapmış hem de birçok kadı yetiştirmiştir. İbn Battûta adıyla Asya ve Afrika'yı gezmiştir. H. 725 (M.1324) yılında Tanca'dan hareket etmiştir. İlk Kuzey Afrika'ya daha sonra Mısır yoluyla Filistin, Suriye, Hicaz, Irak, İran, Anadolu, Güney Rusya, Harezm, Maverâünnehir, Türkistan, Afganistan, Hindistan, Çin kıtalarını gezmiştir.³²

Eserin adı Tuhfetü'l-nüzzâr fî garâbi'l-emsâr ve acâibi'l-esfâr olarak geçmekteydi, fakat günümüzde Rihletü İbn Battûta adıyla bilinmektedir. Battûta eserinin İbn Cüzey el-Kelbî'ye anlatmış ve onun tarafından temize geçirilmiştir. Eserin Mukaddimesi 'de İbn Cüzey tarafından yazılmıştır. Gezdiği yerler dolayısıyla Türk ve Moğol kültürüne hakim olmuştur. Sosyal hayat, inanç, adet ve töreleri hakkında önemli bilgiler vermiştir. İsmet Parmaksızoglu'nun Türkçe bir çevirisi bulunduğu gibi Türkçeye birkaç kez çevrilmiştir.³³ Özellikle Cengiz Han'ın yasası hakkında verdiği bilgilerden tezimizde değindik.

²⁹ İsmail Aka, “ Hândmîr ”, **DİA**, 1997, C. 15, s. 551-552.

³⁰ Khwandamir, **Habibu's-Siyer**, C. 3, Part One, Translated: W. M. Thackston, ABD, Harvard University, 1994.

³¹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnamesi I**, Çev: A. Sait Aykut, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.

³² M. Şemseddin Günaltay, İslam Tarihi Kaynakları, 1991, s. 320.

³³ A. Said Aykut, “İbn Battûta” **DİA**, İstanbul, 1999, C. 19, s. 366-367.

İbn-i Kesîr- El-Bidâye Ve'n-Nihâye³⁴

İbn Kesir Busra'nın Micdel köyünde doğdu (1301-1302). Küçük yaşta babasını kaybedince abisi ile birlikte Dımaşk'a (Şam) taşındı. Burada fıkıh ve ilim dersleri alarak kendini geliştiren İbn-i Keîr'in hocası İbn-i Teymiyye idi. Şam'da hayatını geçiren İbn-i Kesîr 1373'de 74 yaşında vefat etmiştir. Eseri umumi bir islam tarih olarak yaradılıştan başlayıp 777 (1365-66) yılına kadarki olayları tarihsel sıraya göre anlatmıştır. Kesir eserinde Moğol kısımları için Cüveyni'den yararlanmıştır. On dört cilttir. Eserin çeşitli başlıklar ile neşri yapılsa da Türkçeye Mehmet Keskin tarafından yayınlanmıştır.³⁵ Tezimizde Cengiz Han'ı kendisi ve yasasından bahsettiği bölüm ve Otrar faciasını anlattığı kısımdan yararlandık.

Haçlı Kaynakları

John Plano Carpini Seyahatnamesi

Tam olarak bilinmemekle birlikte 1182 yılında doğduğu düşünülmektedir. Kendisi Dominikan tarikatına üye olmuştur.³⁶ St. Francis'in müritlerinden biriydi. Carpini, Fransisken hareketini Kuzey Avrupa'ya yaymak için görevlendirilmiştir. Moğolların Batu önderliğinde Avrupa'ya yaptığı akınlardan korkan Hristiyan alemi ve papa IV. Innocentius Lyon'da alınan karar doğrultusunda Dominiken ve Fransisken tarikatına üye olan rahiplerden seçilen birkaç kişiyi misyonerlik görevi için Moğollara göndermişlerdir. İşte bu rahiplerden biride Plano Carpi'ni idi. Onun görevi Rusya'ya gidip Moğol sarayını bulmak ve papanın mektubunu Moğol kralına vermektir. 1245

³⁴ İbn Kesir, **El-Bidâye Ve'n-Nihâye- Büyük İslam Tarihi**, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul, Çağrı Yay., 1995, C.13.

³⁵ Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr- Ebü'l Fîda" **DİA**, İstanbul, 1990, C.20, s.133.

³⁶ Plano Carpini, **Moğolistan Seyahatnamesi**, Tercüme: Ergin Ayan, İstanbul, Kronik yay., 2018, s. 15.

yılında yola çıkmışlardır.³⁷ Bir yıl sonra Batu Han'ın sarayına ulaşmışlardır. Burada Batu Han tarafından Güyük Han'a gönderilmişlerdir. Aynı yıl Güyük Han'ın yanına gitmişlerdir. Bu sırada Güyük Han'ın tahta geçiş töreni için hazırlıklar yapılmaktaydı.

Ystoria Mongalorum adlı eser Carpini'nin seyahati süresi boyunca görmüş olduğu olayları Moğol adet ve törelerini, günlük hayatları, giysileri ve görünüşleri gibi birçok konuda bilgi vermektedir. Dokuz bölümden oluşan eserin her bölümü de paragraflara ayrılmıştır. Türkçeye Ergin Ayan tarafından Almanca çevirisi esas alınarak çevrilmiştir.³⁸ Moğolların yaşayış tarzlarında, Ögedey Kaan dönem yam sisteminden ve başkent Karakurum'dan bahsedilen kısımlar tezimiz için bir kaynak olmuştur.

Wilhelm von Rubruck Seyahatnamesi

1217 yılında Fransa'da bulunan Rubruck kentinde doğmuştur. Kral Louis tarafından Moğol ülkesine giderek hem casusluk hem de misyonerlik yapması istendi. Böylece 1253 yılında İtalyan Fransisken rahip Bartholomew ve birkaç kişiyle birlikte tıpkı Carpini gibi önce Batu Han'a oradan da Mengü Han'ın yanına geçmiştir.³⁹ 1253 yılından 1255 yılına kadar Moğolistan'da kalmıştır. Mengü Han ile birlikte Karakurum'a kadar gitmiştir. Kendinden önce giden misyonerlerden daha kapsamlı bir rapor hazırlaması yönüyle önemli bir kaynaktır. Moğolların yaşayışlarını, askeri yapılarını, kıyafetlerini, gelenek ve göreneklerini ayrıntılı şekilde anlatmıştır. Posta teşkilatına da değinmiştir. Ayrıca Karakurum şehri ile ilgilide detaylı bilgi vermiştir. Carpini'nin eseri gibi Rubruck'un seyahatnamesi de Richard Hakluyt tarafından 1598 yılında basılmıştır. Bu eserde Carpini'nin eseri gibi Türkçeye Ergin Ayan tarafından

³⁷ Robert Marshall, **Doğuda Yükselen Güç Moğollar**, Çev: Füsün Doruker, İstanbul, Sabah yayınları, 1996,s. 82.

³⁸ John P., **Moğolistan Seyahatnamesi**, Tercüme: E. Ayan, 2018, s. 9-11.

³⁹ R. Marshall, **Doğuda Yükselen Güç Moğollar**, Çev: F. Doruker, , 1996, s. 96.

çevrilmiştir. ⁴⁰ Eserin, Moğol örf ve adetlerinin anlatıldığı, Cengiz Yasası'na değinilen ve yam sistemi ile başkent Karakurum'dan bahsedilen kısımlardan çalışmamızda yararlandık.

Marco Polo Seyahatnamesi

1254 yılında Venedik'te doğmuştur. Babası (Nicolo) ve Amcası (Matteo) ile birlikte İstanbul, Kırım, Volgo bölgesi, Bulgar ve Saray şehirleri ile ticari ilişkilerde bulunmuşlardır. Polo 1271-1274 yılları arasında yanında iki misyoner ile birlikte Kubilay Han'ın yanına gitmişlerdir. Kubilay Han'ın elçisi olarak bazı görevlerde de bulunmuştur. Kubilay Han'ın verdiği payza ile Moğol İmparatorluğu topraklarında rahatça dolaşabilmiştir. Çin, Türkistan ve Moğolistan gibi birçok yeri gezmiştir. Türkler, Müslümanlar ve Moğollar hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Karakurum hakkında da bilgi verse de şehri bizzat görmediği söylenmektedir. H. Yule tarafından İngilizceye çevrilen eserin Türkçe çevirisi de bulunmaktadır.⁴¹ Moğol yasaları ve başkent Karakurum hakkında verdiği değerli bilgiler ile bahsetmiş olduğu yam istasyonlarından tezimizde yararlandık.

Simon de Saint Quentin

Simon de Saint bir keşiştir. 1245 yılında papanın doğuya Moğol ülkesine gönderdiği bir grup keşişten biridir. Tıpkı diğer keşişler gibi papadan aldığı mektupla hem Moğolları gözlemleyecek hem onlara barış teklifi sunacak hem de Hristiyan olmalarını sağlayacaktı. Eser Latince yazılmıştır. Moğolların dış görünüşlerinden, nasıl yaşadıklarından ve adetlerinden bahsetmektedir. Eser Türkçeye Erendiz Özbayoğlu

⁴⁰ Wilhelm Von Rubruk, **Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat**, Çev: Ergin Ayan, İstanbul, Kronik Kitap, 2019,s. 7-10.

⁴¹ Mahmut H. Şakiroğlu, "Marco Polo", **DİA**, C. 28, İstanbul, 2003, s. 41-42.

tarafından çevrilmiştir.⁴² Eserin Moğol yasaları ile ilgili kısımlarından yararlandık.

Jean De Joinville

Fransız lordu olan Jean De Joinville IX. Louis'in düzenlediği 6. Haçlı Seferine katılmıştır. Tüm süreç boyunca gördüğü her şeyi kayıt altına almıştır. Esir düştüğü altı yıl boyunca da gördüklerini kaleme alan Joinville Memlûk Devleti'nin kuruluşuna şahit olmuştur. Bunların dışında Selçuklu Sultanları ve Moğollar hakkında da önemli bir kaynaktır. Savaşın bizzat içinde olduğu için ayrıntıları ile anlata bilen müellif aynı zamanda dönemin savaş usulleri ve kullanılan silahlar hakkında da bilgi vermektedir. Joinville hatıratını Fransa'ya döndükten sonra 85 yaşındayken yazmaya başlamıştır. Eserin Türkçe çevirisi Cüneyt Kanat tarafından yapılmıştır.⁴³ Eserin Moğolların batı taraflarına yaptıkları seferlerinin anlatıldığı kısımdan yararlandık.

Moğol Kaynakları

Moğolların Gizli Tarihi

Aslı Uygur harfleri ile yazılan bu eserin yazarı bilinmemektedir. Bu eserin Çince çevirileri günümüze gelmiştir. Eserin Çince adı Yüan-ch'ao pi-shi (Yüan sülalesinin gizli tarihi- YP), Moğolca adı ise Manghol-un topça'an veya Monggol-un niguça'dır. Eserin sonunda yer alan bir açıklamadan 1240 yılında tamamlandığı düşünülmektedir. Eserle ilgili araştırmayı Rus Sinolog Palladius yapmıştır. Bu eser Moğolların Gizli tarihi adıyla 1935-1942 yıllarında Almanya, Japonya, Moğolistan ve Rusya'da neşredilmiştir. Almancası Dr. E. Hagnisch tarafından neşredilmiştir. Türkiye'de ise eser önce makalelerle üzerinde çalışılmıştır. A. Nimet Kurat Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi

⁴² Simon de Saint Quentin, **Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)**, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Yay. Haz. Tufan Karasu, Alanya, DAKTAV, 2006, s. 5.

⁴³ Jean De Joinville, **Bir Haçlının Hatıraları**, Çev. Cüneyt Kanat, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2016, s. 20-26.

Dergisi'nde konu üzerine çalışmasını yayınlamış ve nihayet 1943 yılında Almanca neşri esas alınarak Ahmet Temir tarafından çevrilmiştir.⁴⁴ Cengiz Han dönemi ve Ögedey Kaan'ın taht süresi boyunca geçen olayların anlatıldığı bu eserde tıpkı Cüveynî ve Reşidüdin'in eserleri gibi tezimizin temelini oluşturmuştur.

Meng Ta Pei Lu ve Hei Ta Shi Lu

Meng Ta Pei Lu ve Hei Ta Shi Lu eserlerinin yazarları bizzat Moğolları ziyaret etmiş kişilerdir. Onlar Çin-Moğol ve Türk-Moğol ilişkileri hakkında bilgi vermişlerdir. Meng Ta Pei Lu 1221 yılında Song memur Çin elçisi Shao Hung tarafından yazılmıştır. 1958 yılında Moğol âlim Mönhzaya tarafından Moğolistan Özerk Cumhuriyet'in de yayınlanmaya başlanmıştır.⁴⁵

Hei Ta Shi Lu gelecek olursak 1233 yılında Song Hanedanlığının elçilik heyetindeki Peng Da Ya tarafından kaleme alınıp daha sonra 1235-1236 yıllarında başka bir Song elçisi olan Xiu Tin'in, Peng Da Ya ile karşılaşp yaptığı ilaveler ile eser meydana gelmiştir. Her iki eserde Türkçeye Mustafa Uyar ve Ankhbayar Danuu'un çalışmalarıyla çevirilip 2012 yılında basılmıştır.⁴⁶ Ögedey Kaan dönemi hakkında verdiği bilgiler ve özellikle bu dönemde vergi ile ilgili kısımlardan ve Yeh-lu Ch'u-ts'ai'nin yaptıklarının anlatıldığı kısımlarda tezimizde yararlandık

Ermeni ve Süryani Kaynakları

Aknerli Grigor

Hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Kendisinin Akner Manastırına bağlı

⁴⁴Manghol-un Niuça Tabça'an (Yüan- ch'ao Pi-shi), **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: Ahmet Temir, Ankara, TTK, 1948, s. Giriş.

⁴⁵ Shao Hung, **Meng Ta Pei Lu**, Çev: Ankhbayar Danuu, Yayına Hazırlayan: Mustafa Uyar, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2012, s. 13-21.

⁴⁶Peng Da Ya, Xiu Ting, **Hei Ta Shi Lu**, Çev: A. Danuu, Yay. Haz. Mustafa Uyar, 2012, s. 26-32

bir rahip olduğu bilinmektedir. Doğum tarihi bilinmeyen müellifin 1335 yılında öldüğü düşünölmektedir. Ayrıca öldüğünde 85 yaşında olduğu da söylene de kesin bir bilgi değildir. Ayrıca kendisinin Kilikyalı olduğu söylenmektedir. Okçu Milletin Tarihi adlı eserin tek başına Aknerli Grigor tarafından yazılmadığı başka kişiler tarafından eklemeler ile meydana gelen bir eser olduğu söylenmektedir.⁴⁷ Müellif eserinde Moğol tarihi ile ilgili bilgiler vermektedir. Eser 1870’de Kudüs’te basılmıştır. Eser Türkçeye Hrand Andreasyan tarafından çevrilmiştir. Bu eserin Cengiz Yasa’sı ve Moğol adetlerinin anlatıldığı kısım ile Mengü dönemine ait nüfus sayımı kısmından yararlandık.

Genceli Kiragos

Kiragos, Genceli yani Kantezlı’dır. Bir manastır rahibidir. Kiragos’un eseri iki ye ayrılır. Eserin ilk kısmı seleflerin eserlerinden alınırken ikinci kısım Kilikya Kralı II. Leon’un saltanatı ile başlayıp yaşadığı dönemi anlatmıştır. Eserinde 1240 veya 1241 yılında kırk yaşında olduğunu belirtmiştir. Moğollar ve Türkiye Selçukluları, Memlûkler, Altınordu, İlhanlılar hakkında da önemli bilgilerde içermektedir. Eser Edouard Dulaurier eseri Fransızcaya çevirmiştir. Türkçeye ilk olarak Hrand D. Andreasyan tarafından çevrilmiştir.⁴⁸ Eserin Celâlettin Harezşah ile ilgili kısımlarından yararlanılmıştır.

Vardan

13. yüzyılda yaşamış Ermeni asıllı Vartapet (rahip) Vardan’ın yazmış olduğu eserlerde Türk ve Moğol tarihi hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Döneminde

⁴⁷ Aknerli Grigor, **Okçu Milletin Tarihi**, Çev. Hrand D. Andreasyan, YediTepe Yayınları, İstanbul, 2007, s. 10-12.

⁴⁸ Genceli Kiragos, **Moğol İstilas (1220-1265)**, Tercüme: Mahmut Kemal Bey, Arapçadan çeviren: Fuat Hacısalihoglu- İlhan Arslan, İstanbul, Post Yayınları, 2018, s. 9-15.

ruhani reislerin ve prenslerin danıştığı bir akıl hocası olmuştur. Hülagu'nun dahi ona danıştığı söylenmektedir. Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum ve I. Katolikos Konstantin yanında on beş yıl durmuş ve devlet ve kilise işlerinde kendisine danışılmıştır. Kendisi dönemin Ermeni alimi olan Vartaped Vanagan dersler almıştır. 1271-2 yılında ölmüştür.⁴⁹

En önemli eseri “Cihan Tarihi” adlı eseridir. Yaradılıştan başlayan eser 6000 yıllık bir tarihi anlatmıştır. Eserin en değerli kısmı ise Moğollar ile ilgili bilgi verdiği kısımdır. Hülagu dönemine kadar Moğol Tarih’ini anlatmıştır.⁵⁰ Türkçeye ilk olarak 1937 yılında Hrand D. Andreasyan tarafından çevrilmiştir.⁵¹ Tezimizde bu eserin Cengiz Yasa’sının anlatıldığı bölümden ve daha da önemlisi Ögedey Döneminde yapılan İran seferinin anlatıldığı kısımlardan yararlandık.

Başkomutan Simbat

Kilikya Ermeni müellifi olan Simbat Kilikya Ermeni Krallığının 1334 senesine kadarki olaylarını kaydetmiştir. Ayrıca o bölgeye Anadolu’ya yapılan Moğol istilasına da değinmiştir. Babası Konstantin’in Kral I. Leon ile arası iyi olduğu için bu dönemde Simbat saraya alınıp orada büyütülmüştür. Simbat hem kardeşi I. Hetum hem de yiğeni II. Leon dönemlerin de başkomutanlık görevinde kalmıştır. Kardeşi I. Hetum’un Moğollar ile Selçuklular aleyhine yaptığı ittifak sonucunda Güyük Han’ın ziyaret ile

⁴⁹ Hrand D. Andreasyan, “ Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları” **Tarih Dergisi**, İstanbul, Horoz Basımevi, 1949-1950, C.1, S. 1-2, s.401-402.

⁵⁰ Hrand D. Andreasyan, “ Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları” **Tarih Dergisi**, 1949-1950, C.1, S. 1-2, s. 406-407.

⁵¹ Vardan, **Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)**, Çev. Hrand D. Andreasyan, Yay. Haz. İlhan Arslan, İstanbul, Post Yayınları, 2017, s. 5-10.

görevlendirilmiştir (1248). 1275 yılında vefat etmiştir.⁵²

Müellifin Vekayinamesi 951 yılında 1334 yılına kadarki olayları anlatır. Eserin en önemli kısımları 1152'den 1274 yılına kadar olan olaylarının anlatıldığı kendi yaşadığı dönemi içermektedir. Bu eserde ayrıca Moğollar ile ilgili bilgilerde verilmektedir. Kilikya ermeni Krallığı'nın Moğollar ile yaptığı İttifak'a dahi değinilmiştir. Türkçe çevirisi ise Hrant D. Andreasyan tarafından yapılmıştır.⁵³ Eserin Moğol adetlerin değindiği kısım ile Cengiz Han'ın batı seferinden bahsettiği bölümden tezimizde yararlandık.

Ebu'l- Ferec- Tarihi Mutasarüddüvel

Tam adı Ebu'l Ferec Cemâlüddîn Yuhannâ Mâr Grigorius'dur. 1225 (veya 1226) yılında Malatya'da doğmuştur. Babasının adı Ehrun'dur. Ehrun, Malatya'da önemli bir doktordur. Yahudi aileden gelen Ebu'l Ferec'e ise İbnü'l- İbrî lakabı verilmiştir. Ebu'l Ferec, İbranice, Süryanice, Grekçe ve Arapça dillerini bilmektedir.⁵⁴ Moğol istilası sonucunda ailesi ile birlikte Antakya'ya gitmiştir. Cûbas'a patrik olarak görev almış ve uzun yıllar bu görevi sürdürmüştür. O, Hülagu'nun Bağdat halifeliğini yıktığı dönemde onun huzuruna giderek kendi cemaatine ve patrikler için dokunmamasını istedi. 1282 yılında ise Hülagu'nun oğlu Abaka ile görüşmek için yola çıksa da onun ölümüyle yerine geçen Ahmet Teküder ile görüşüp ondan berat almıştır. Hastalanan Ebu'l Ferec 1286'da Meraga'da vefat etmiştir.⁵⁵

⁵² Başkomutan Simbat, **Başkomutan Simbat Vekayinamesi (951-1334)**, Çev. Hrand D. Andreasyan, TTK yazma eser kataloğu, Ankara, TTK, s. I-III Önsöz.

⁵³ Hrand D. Andreasyan, “ Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları” **Tarih Dergisi**, 1949-1950, C.1, S. 1-2, s.412-413.

⁵⁴ Abdülkerim Özaydın, “İbnü'l-İbrî”, **DİA**, İstanbul, 2000, C. 21, s.92.

⁵⁵ Ebül Ferec, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, İstanbul, Maarif Matbaası, 1941, s.1-3.

Eseri olan Tarihi Mutasaru'd-Düvel adlı eseri Süryanice tarihinin, kendisi tarafından yapılan Arapça zeyildir. Hz. Adem'den başlayarak İslam devletlerini anlatan eserde bizim için en önemli kısmı Moğollardan bahsetmiş olduğu bölümdür. Yazar bu kısmı Cüveyni'den yararlanarak yazmıştır. Eser, Türkçeye Şerafeddin Yaltkaya tarafından çevrilmiştir.⁵⁶ Eserin Cengiz Han ve Ögedey Kaan dönemindeki batı sefereleri ve Cengiz Han'ın son yıllarının anlatıldığı kısımdan yararlandık.

Araştırma Eserleri

Alan üzerine yazılmış pek çok eser bulunmaktadır. Genelde yabancıların çalışılmış olduğu bu alan zamanla Türkiye'de de çalışılmaya başlanmıştır. Türkiye'de ilk olarak makaleler ile konunun analizi yapılmış veya ana kaynakların çevirisi ve transkripsiyonu yapılmıştır. Tüm bunların dışında belli başlı araştırma eserleri de vardır.

Alan üzerine yapılmış önemli bir çalışma olan ve tezimizde bolca kullandığımız V. Barthold'un "Turkestan v Epokhu Mongol'skogo Rasestvija" adlı doktora tezinin Moğolları anlatmış olduğu dördüncü bölümü önemli bilgiler içermektedir. Moğollardan önce Maverünnehir ve İslam dünyasını inceleyen Barthold daha da önemlisi bu eserde Moğolların bölgedeki hareketleri ve yapmış oldukları reformları ayrıntılı şekilde anlatmıştır. Bizim için önemli olan kısım ise Ögedey Kaan'ın anlattığı bölüm olmuştur. Bu bölümün özellikle Mali reformlar anlattığımız bölüm açısından bir başvuru kaynağı niteliğine taşımaktadır. Eser birçok dile çevrildiği gibi Hakkı Dursun Yıldız tarafından "Moğol İstilasına Kadar Türkistan" başlığı ile Türkçeye 'de çevrilmiştir.⁵⁷

Moğolların iktisadi hayatını 11. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar ayrıntılı bir şekilde

⁵⁶ Ebül Ferec, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Çev. Ş. Yaltkaya, 1941, s.4.

⁵⁷ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. Dursun Yıldız, Ankara, TTK, 1990.

izah eden bir eser olan B. Vladimirtsov'un "Moğolların İçtimâi Teşkilatı"⁵⁸ adlı eseri de konumuz için önemli bir araştırma eseridir. Türkçe çevirisini Abdülkadir İnan yapmıştır.

Konumuz ile ilgili ayrıntılı bilgi veren bir kaynakta Jean-Paul Roux'dur. "Moğol İmparatorluğu Tarihi" adıyla Türkçeye kazandırılmış eserde hem Cengiz Han'ın hem de halefi Ögedey Kaan'ın reformları ve bu dönemlerdeki siyasi hayatları ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır.⁵⁹ Gerard Chaliand'in "Göçebe İmparatorluklar Moğolistan'dan Tuna'ya MÖ. V. yy- MS. XVI. yy"⁶⁰ adıyla Türkçeye çevrilen eseri göçebe ve yerleşik düzende bulunan toplumların durumlarını ve Moğolların göçebelikten yerleşik kültüre geçme çabasını anlatmaktadır. Rene Grousset'un "L'empire des Steppes: Attila, Gengis-Khan, Tamerlan" isimli eserinde ise Ögedey döneminde yapılmış olan fetihler ile ilgili değerli bilgiler vermektedir. Eser "Bozkır İmparatorluğu: Atilla/Cengiz Han/Timur" ismiyle Türkçeye Reşat Uzmen tarafından aktarılmıştır.⁶¹

Yukarıda değinmiş olduğumuz yabancı eserlere ek olarak Lev Gumilev'in Ahsen Batur tarafından çevrilen "Muhayyel Hükümdarlığın İzinde" adlı eseri ve Henry H. Howarth'ın, "History of Mongols (From the 9th the 19 th Century)" adlı eserinin birinci cildi de konumuz için önemli kaynaklar olmuşlardır.

Çalıştığımız konu üzerine Türkiye'de araştırma yapan ilk kişilerden biri Zeki

⁵⁸ B. Y. Vladimirtsov, **Moğolların İçtimâi Teşkilatı (Moğol Göçebe Feodalizmi)**, Çev: Abdülkadir İnan, Ankara, TTK, 1995.

⁵⁹ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Aykut Kazancıgil- Ayşe Bereket, İstanbul, Dergah Yayınları, 2018.

⁶⁰ Gerard Chaliand, **Göçebe İmparatorluklar Moğolistan'dan Tuna'ya**, Çev: Engin Sunar, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2001.

⁶¹ Rene Grousset, **Bozkır İmparatorluğu: Atilla/Cengiz Han/Timur**, Çev. Reşat Uzmen, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2010.

Velidi Togan'dır. Onun “Umumî Türk Tarihine Giriş (1946)”⁶² adlı eseri konumuz için önemli bir kaynaktır. Bu eserde Moğollardaki Türk etkisi ile Moğol egemenliği altındaki Türkistan'dan ayrıntılı şekilde bahsedilmiştir. Bahaeddin Ögel'in “Sino-Turcica”⁶³ adlı eserinde ise Cengiz ve halefleri devrinde görev yapmış Uygur ve Türk müşavirler anlatılmaktadır. Mahmud Yalavaç ve onun Ögedey Kaan Döneminde yapmış olduğu reformlar ile ilgili önemli bilgiler verilmektedir. Ayrıca İlhan Erdem hocamızın nezaretinde Ganizhamal Kushenova'nın yapmış olduğu “Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maveräünnehir”⁶⁴ isimli tezi ve yine hocamızın danışmanı olduğu Firdes Özen'in “Mengü Han Döneminde (1251-1259) Selçuklu-Moğol İlişkileri”⁶⁵ isimli tezi ise çalışmamız kapsamına girmektedir. Konu hakkında güncel yazılmış bu tezlere de çalışmamızda yer verdik.

Bahsetmiş olduğumuz tüm bu eserlerin dışında konumuzla ilgili birçok araştırma eseri veya konu üzerine yazılmış makaleler bulunmaktadır. Alan ile ilgili yazılmış önemli eserlerden burada bahsetmiş olduk. Diğer eserlere ise tezimizin içinden veya kaynaklar kısmından ulaşabilirsiniz.

⁶² Zeki Velidi Togan, **Umumî Türk Tarihi'ne Giriş**, İstanbul, Enderun Kitapevi, 1981.

⁶³ Bahaddin Ögel, **Sino- Turcica (Çingiz Han ve Çin'deki Hanedanın Türk Müşavirleri)**, Taipei, 1964.

⁶⁴ Ganizhamal Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maveräünnehir (1229-1241)**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013.

⁶⁵ Firdes Özen, **Mengü Han Döneminde (1251-1259) Selçuklu-Moğol İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2010.

I. BÖLÜM

ÖGEDEY KAAAN DEVRİ ÖNCESİ MOĞOL İMPARATORLUĞU

1.1.CENGİZ HAN DÖNEMİ FETİHLER

1.1.1. Cengiz'in Hayatı ve Moğolistan'ın Fethi

Cengiz Han veya asıl adıyla Temuçin⁶⁶ Onon Nehri'nin sağ kıyısında yer alan Deli-ün Boldok'da dünyaya gelmiştir. Cengiz Han'ın doğum tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Doğumu ile ilgili bazı tarihler bulunmaktadır. Bunlar 1155, 1167 ve 1162'dir. Morgan⁶⁷, 1167 tarihini esas alırken Hartog⁶⁸, 1162 tarihini esas almıştır. Kafalı⁶⁹ ise Reşidüddin'de geçen 1155⁷⁰ tarihini doğru kabul etmiştir. Babası Yesügey Bahadır, annesi Houlen Ece'dir.⁷¹ Yesügey, Tatarlar ile yaptığı savaştan yanında Temucin-uge ve Hori- Buka'yı esir olarak getirdiği sırada Cengiz doğduğu için ona Temuçin ismini vermiştir. Demir anlamına gelmektedir. Babası Moğolların reisiydi. Cengiz Han'a eş olarak Börte'yi almaya giden Yesügey dönüş yolunda Tatarların toplantısına katılmış ve orada zehirlendikten birkaç gün sonra ölmüştür.⁷² Babası

⁶⁶ İbn Kesir, **Büyük İslam Tarihi**, Çev. M. Keskin, 1995, C.13, s. 242.

⁶⁷ David Morgan, **The Mongols**, United Kingdom, Blackwell Publishing, 1990, s. 55.

⁶⁸ Loe De Hartog, **Cengiz Han**, Çev: S. Uzun, 2003, s. 22.

⁶⁹ Mustafa Kafalı, "Cengiz Han", **DİA**, İstanbul, 1993, C. 7, s. 369.

⁷⁰ Rashiduddin Fazlullah, **Jami'u't- Tawarikh Compendium of Chronicles**, Part One, Translated: W. M. Thackston, ABD, Harvard University, 1998, s. 153; Shao Hung, **Meng Ta Pei Lu**, Çev: A. Danuu, Yay. Haz. M. Uyar, 2012, s.46; Khwandamir, **Habibu's-Siyer**, Translated: W. M. Thackston, 1994, s. 9.

⁷¹ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: A. Temir, 1948, s. 18.

⁷² Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: A. Temir, s. 19-21; Tuncer Gülensoy, "Altan Topçı" **Belleten**, Ankara, TTK, Ekim 1974, C. XXXVIII, S.152, s. 624.

öldükten sonra Borçiginler onları yalnız bırakmıştır. Cengiz Han kısa süre sonra babasının kan kardeşi Ong Han (Tuğrul) himayesi altında yaşamıştır.

Ong Han'ın yardımıyla Borçiginlerin başına geçmeyi başaran Cengiz Han uzun bir süre Ong Han ile iyi geçinmiştir. Ong Han'ın oğlu Senggün ve Camuga bu ilişkiden hoşnutsuz olmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Cengiz Han'a karşı Ong Han'ı kışkırtmaya başladılar. Zamanla Ong Han, Cengiz Han'a düşman oldu. Cengiz Han'a bir suikast düzenlense de başarılı olunamamıştır. Daha sonra Ong Han kuvvetleri ve Cengiz Han arasında savaş meydana gelmiştir. İlk çarpışmadan Cengiz mağlup ayrılrsa da Ong Han ve kuvvetlerini yenmeyi başarmıştır.⁷³ Cengiz Han daha sonra çekilip beklemeye karar verdi. Bu sırada Ong Han'a sığınan Camuga, Kuçar, Altan ve Darıtay ittifakı bozarak Ong Han'a suikast düzenlediler. Bu suikast başarılı olmamış ve Cengiz Han'a karşı yapılan ittifak bozulmuştur. Bu da Cengiz Han'nın lehine olmuştur. Bu durumdan faydalanan Cengiz Han, Ong Han ile arayı düzeltmiş ve barış görüşmeleri yapmaya başlamıştı. Cengiz Han ilerlemesini sürdürmüş ve Tula ve Kerülen ırmakları arasında Kerait ordusuna saldırmıştır. Savaşı kazanan Cengiz Han Keraitleri kendine bağlamıştır.⁷⁴ Ayrıca Ong Han'da bu savaşta hayatını kaybetmiştir.⁷⁵ Ardından Ong Han'ın oğlu Senggün'de kaçarken Kuça yakınlarında öldürüldü(1202/1203). Keraitlere iyi davranan Cengiz Han onları diğer boylar ile karıştırıp daha sonraki bir dönemde isyan etmelerinin önüne geçmeye çalışmıştır.⁷⁶ Bundan sonra tek başına hareket eden Cengiz Han ilk olarak Moğolistan'ı tek bir çatı altında toplamaya karar vermiştir.

⁷³ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 92.

⁷⁴ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 241-242; Rashiduddin Fazlullah, **Jami'u't- Tawarikh**, Translated: W. M. Thackston, 1998, s. 174-192.

⁷⁵ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 93.

⁷⁶ Loe De Hartog, **Cengiz Han**, Çev: S. Uzun, 2003, s. 35; R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 242.

Cengiz Han iktidarı ele geçirdiğinde dünya da üç ayrı güç vardı. Bunlar İslam âlemi, Çin ve Hristiyan alemiydi. Bu üç ayrı uygarlık içinde pek parlak bir dönem değildi. Daha çok parçalanmış ve bir türlü birlik sağlanamadığı gibi birbirleriyle de mücadele eder bir haldeydiler. Çin, güneyde Song Krallığı ve kuzeyde Kin krallığı şeklinde bölünmüş bir halde bulunuyordu. İslam aleminde ise İran'da Büyük Selçuklu Devleti'nin kalıntıları üzerine kurulmuş bir Harezm Devleti ve Anadolu'da Haçlı seferleri ile yıpranmış Türkiye Selçuklu Devleti bulunmaktaydı. Hristiyan dünyasında ise Ortodoks-Katolik çatışması hızla sürmekte ve bir türlü birleşme sağlanamamaktaydı.⁷⁷ Dünya'da bunlar yaşanırken Cengiz Han ise Kerait'leri yendikten sonra durmamış ve ilk iş olarak Naymanlara karşı saldırıyı düşünmüştür.

Cengiz Han'ın Naymanlar ile yaptığı savaş Karkurum yakınlarında olmuştur. Bu savaşta Cengiz Han'ın kardeşi Kasar'ın büyük başarısı görülmektedir. Savaşta Moğollar galip ayrılmışlardır. Naymanların Han'ı Tayang ölmüş oğlu Küçlög ise kaçmayı başarmıştır. Böylece Nayman ve Merkit kabilelerinin büyük bir kısmı ile daha sonra Öngütler Cengiz Han'ın himayesine girmişlerdir. Ayrıca bu savaşta Tayang'ın saray katibi T'a-t'a-t'ong'a'da Cengiz Han'ın hizmetine girmiştir. 1204-1206 yılına kadar birçok boyu himayesine alan Cengiz Han 1207 yılında ise Kırgızların kendine bağlanmasıyla Moğolistan'daki birliğini tamamlamıştır.⁷⁸

1206 yılında kurultay toplanmıştır. Burada Temuçin'e Cengiz (Cihan hükümdarı, göklerin oğlu, güçlü mükemmel savaşçı anlamında bir kelimedir.) unvanı verilerek

⁷⁷ G. Chaliand, **Göçebe İmparatorluklar**, Çev: E. Sunar, 2001, s. 102.

⁷⁸ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzman, 2010, s.243-246; İlhan Erdem, **Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)**, DT. (Tarih Anabilim Dalı), Ankara, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 26-27.

Moğolları Han'ı kabul edildi.⁷⁹ Ayrıca bu kurultayda bazı düzenlemeler yapılarak Moğol İmparatorluğu'nun temelleri atılmış oldu.

1.1.2. Çin Seferi

Cengiz Han, Moğolistan'daki işlerini yoluna koyunca asıl hedefini Çin'e yöneltti. Bu dönemde Çin'in kuzeyinde Si-Hia ve Kin Krallığı ve güneyde ise Songlar bulunmaktadır. Cengiz Han bu üç ülke arasında ilk önce Si-Hia'lara saldırmıştır. Tangutlar tarafından kurulmuş ve yarı Çinlileşmiş Si-Hialar Sarı Irmak kıyısında, Kin Krallığı sınırlarında bulunuyordu.⁸⁰ Bu savaş Cengiz Han'ın medeni bir toplumla yaptığı ilk savaştır. Cengiz bununla birlikte bozkır kültüründeki Çin, zapt edilemez edilse dahi yönetilemez algısını yıkmayı başaracaktır. İlk olarak Tagutları seçmesinin nedeni olarak da Çin'den Batı Türkistan'a kadar giden yolun burada bulunuyor olması gösterilmiştir.⁸¹ Cengiz Han'ın 1205 yılında yaptığı ilk seferde pek başarı elde edilememiştir. Nedeni ise bozkırdaki açık arazide savaşa alışık olan Moğollar müstahkem kaleleri yıkmakta biraz zorlanmışlardır. İkinci seferini 1207 yılında yapan Moğollar yine tam bir başarı sağlayamamışlardır. Si-Hia Kralı Li-Ngan-ts'yüan ise Moğollara tabi olduklarını ilan ederek tahtını bir süreliğine korumayı başarmıştır.⁸² Tüm bu başarısız girişimlerin sonunda Cengiz Han bir kez daha saldırma kararı alır ve 1209 yılında üçüncü defa Si-Hia'ya saldırır. Ning-hia'yı kuşatmış ve şehri Sarı Irmağın akış yönünü değiştirip şehre su basmasını sağlanmaya çalışmışsa da başarılı olunamamıştır.

⁷⁹ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: A. Temir, s. 51-53; Mustafa Kafalı, "Cengiz Han", **DİA**, Cilt: 7, 1993, s. 368.

⁸⁰ P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil- A. Bereket, 2018, s. 160.

⁸¹ Abdülkadir Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017, s. 55.

⁸² R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzman, 2010, s. 259.

Si-Hia Kralı Li-Ngan-ts'yüan ise kızlarından birini Cengiz Han'a vererek barışı sağlamıştır. Cengiz Han ise medeni bir milletle yaptığı bu ilk savaştan yanına bazı dersler alıp şimdilik Curçetlere yönünü çevirmekle yetinmiştir.⁸³

Cengiz Han'ın Çin'deki ikinci hedefi Kin Krallığı yani Curçetler olmuştur. Kin, Çince altın anlamına gelmektedir. Bu yüzden İmparatorlarına Altın veya Altın Han denilmektedir.⁸⁴ Konuya geçmeden önce bu savaşla birlikte Moğolların tarihinde önemli bir yer edinecek olan kavimden bahsetmemiz gerekmektedir. Bunlar Curçenlerin hâkimiyeti altında bulunan Kitanlar'dır. Kitanlar, Moğolların Kin seferinde önemli bir rol oynamışlardır. Kitanlar (Hıtaylar) daha önce Uygurların himayesinde yaşamış bir kavimken 10. yüzyılda bu kavim doğuya doğru göç etti. Moğolistan'da bir devlet kurdular fakat bu devletin Karahanlılar tarafından yıkılmasıyla Kuzey Çin'de kalan Kitanlar, Curçenlerin boyunduruğu altına girdiler. Zamanla ise Çinlileşmeye başladılar. Aslı Moğol olan bu kavim Cengiz Han'ın Curçenlerle savaşında ona yardımcı olmuştur.⁸⁵ Cengiz Han Tatarlar ile yaptığı savaşta Kin'lerin hakimiyetini kabul etmiş ve onların vassalı durumundaydı ama bu anlaşmayı yaptığı Ma-ta-ku ölmüştü. Cengiz Han ise onun ölümünü fırsat bilerek anlaşmayı bozmuştur.⁸⁶

⁸³ P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil- A. Bereket, 2018, s. 162; R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 259.

⁸⁴ P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil- A. Bereket, 2018, s. 162; A. Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, 2017, s.57; Peng Da Ya, Xiu Ting, **Hei Ta Shi Lu**, Çev: A. Danuu, Yay. Haz. M. Uyar, 2012, s. 98.

⁸⁵ Loe De Hartog, **Cengiz Han**, Çev: S. Uzun, 2003, s. 61; Yusufcan Yasin, "Kitan Devletinde Uygurlar ve Uygur Kültürü", **Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 34, Konya, 2013, s. 320-324.

⁸⁶ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 259; J. P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil- A. Bereket, 2018, s. 163.

Kerülen’de kurultay toplayan Cengiz Han, Kin Krallığına sefer planını yapmıştı. Ayrıca Kuzey Çin sınırında bulunan Öngütler ile de anlaşmış olan Cengiz Han, Kinleri sınır eyaletlerinden de sıkıştırmıştı. Cengiz’in Kin seferi 1211 yılında başlamış ve ölümüne dek sürmüştür.⁸⁷ Cengiz Han orduları Gobi Çölü’nü aşıp devam ettiler. Cengiz Han’ın bizzat başında bulunduğu bu seferde kuzey Şansi ve kuzey Hopei’de büyük yağmalar yaptılar.⁸⁸ 1212 yılında ünlü Moğol komutanlarından Cebe, Leao-yang’ı ele geçirmeyi başarsa da Cengiz Han Şansi bölgesinde büyük bir başarı elde edememişti.⁸⁹ 1213 yılına gelindiğinde Siyüan-hua’yı alan Cengiz Han orduyu üçe ayırmaya karar vermiştir. Böylece oğulları Cuci, Çağatay ve Ögedey’den oluşan bir kolu Şansi bölgesine göndermiştir. Onlar hem Şansi hem de Tai-yüan ve Pian-yang şehirlerini ele geçirmeyi başarmışlardır. Merkez ordu ise başında Cengiz’in en küçük oğlu Tuluy ile birlikte Hopei ovası ilerlemişlerdir. Üçüncü ordu ise başlarında Cengiz’in kardeşleri Kasar ve Temüge ile birlikte Peçili körfezi boyunca ilerlemiştir.⁹⁰ Böylelikle Mançurya fethini tamamlayıp Pekin’in önüne kadar gelmişlerdi (1214).

Cengiz Han, Pekin’e saldırmadan önce ayırdığı orduyu toplamıştı. Moğolların bu kadar ilerlemiş olması Kin krallığında tepkilere neden oldu. Yaz sonunda ise Kin Kralını devirdiler ve yerine geçen kral ise vasıflı bir kişi değildi. Cengiz Han sefere başlayınca Kin Kralı barış teklifinde bulundu. Cengiz Han’da bu teklifi kabul etmişti. Anlaşmaya göre Kin Krallığı, Cengiz Han’ın vassalı olacak ve ona 500 genç kız ve

⁸⁷ Manghol-un Niuça Tabça’an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: A. Temir, s. 169.

⁸⁸ Loe De Hartog, **Cengiz Han**, Çev: S. Uzun, 2003, s.69; R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzman, 2010, s. 261.

⁸⁹ P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil- A. Bereket, 2018, s. 165.

⁹⁰ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzman, 2010, s. 261-262.

erkek, 3000 at ayrıca altın ve gümüş verecekti.⁹¹ Kin Kralının bu anlaşma ile amacı barış değil daha çok vakit kazanmaktı. Moğol kuvvetleri Moğolistan'a dönünce ise kendini tehlikede hisseden Kral Pekin'den ayrılıp Kaifong'a taşındı.

Cengiz Han, onların merkezlerini taşımasını fırsat bilip Kin Krallığına ikinci kez saldırmaya karar verdi ve Pekin'i 1215 yılında ele geçirdi. Şehre giren Moğol birlikleri şehri yağmaladılar ve yakıp yıktılar. Ayrıca bu sefer sırasında Yeh-lu Ch'u-ts'ai'i esir almıştır. Bundan sonra Yeh-lu Ch'u-ts'ai, Cengiz Han'ın önemli devlet adamlarından biri haline gelmiştir. Daha sonra Ögedey Kaan döneminde de bu ismi sık sık göreceğiz. 1216 yılında ise Kinler Kaifong'ya sıkışıp kalmışlardı.⁹² Kin ordusunun artık Huangho'nun kuzeyinde bir etkisi kalmamıştı. Cengiz Han, Kin'lere kuzeyden saldırması için Samuka'yı görevlendirmiştir. Samuka'nın yaptığı bu akın bir keşif seferiydi. Cengiz Han'ın aralıklar ile devam eden Çin seferini batıdaki gelişmeler durdurmuştur. Gitmeden önce ise Kuzey Çin'de kalıp seferlere devam etmesi için en güvendiği komutanı Mukali'yi görevlendirmiştir.⁹³ Mukali bundan sonra Ögedey Kaan dönemine kadar bölgede sefer düzenleyip Kin Krallığının yeniden dirilmesine engel oldu.

Cengiz Han, batıda büyük sefere çıkmadan önce Kara-Hıtalara sefer düzenlemiştir. Bunun nedeni ise Nayman Karalının oğlu Küçlüg'dür. Küçlüg, Cengiz Han'dan kaçmayı başarıp Kara-Hıtalara sığınmıştı. Ayrıca Kara-Hıtay hükümdarı Gur Han'ın kızıyla evlenmişti. Harezmsah Muhammed'in etkisiyle Küçlüg harekete geçmiş ve ilk kayınpederini tahtan indirip bölgede seferlere başlamıştır.⁹⁴ Cengiz Han buna

⁹¹ Loe De Hartog, **Cengiz Han**, Çev: Serkan Uzun, 2003, s. 72; Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: A. Temir, s. 173-174.

⁹² P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil- A. Bereket, 2018, s. 171.

⁹³ Loe De Hartog, **Cengiz Han**, Çev: S. Uzun, 2003, s.75-76.

⁹⁴ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 317.

karşılık Cebe komutasında bir orduyu onu yakalaması için göndermiştir. Nesturi Hristiyanlığı seçen Küçlög bölgede Müslümanlara kötü davrandığı için pek sevilmemekteydi. Sonuç olarak 1218 yılında Cebe'nin akıncıları tarafından Sarı Göl kıyısında yakalanıp öldürülmüştür.⁹⁵

1.1.3. Otrar Faciası ve Harezm'in Ele Geçirilmesi

Cengiz Han ile Harezm Devleti komşu durumundaydı. Cengiz Han başta Harezmşahlar ile dostluk ilişkisi kurup ticaret yapmak arzusundaydı. En azından Çin seferini gerçekleştirip İpek yolunun doğu kısmını ele geçirene kadar böyle olmasını istemiştir. Lakin bu dostluk ilişkisini bozan kişi Cengiz Han değil Sultan Muhammed olmuştur.

Otrar faciası olarak bilinen olay Harezmşahların, Maveraünnehir ve Türkistan'da bulunan illerin sonunu hazırlamıştır. Otrar faciası kaynaklarda ufak farklılar olsa da aynı şekilde anlatılmıştır. Buna göre Cüveynî'de, Han tarafından ticaret yollarının bazı bölgelerine yerleştirilen *karakçiler* (*korakçi*) yani bekçiler bulunduğu ve bunların hem tacirlerin güvenliğinden sorumlu hem de han için değerli malları bulmak ile görevli olduklarını söylemiştir. Bunlar bir gün Harezm ülkesinden tacirlerin geldiğini görmüşler ve bu tacirlerin mallarını çok beğenince Cengiz Han'ın huzuruna çıkarmışlar. Cengiz Han bu üç tüccar arasından Belhî'ye⁹⁶ malların fiyatını sormuş ve on veya yirmi dinarlık mallar için üç baliş isteyince sinirlenmiş ve hazineden kumaşların getirilmesini

⁹⁵ P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil- A. Bereket, 2018, s. 175; R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 268.

⁹⁶ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev. M. Öztürk, 2013, s.116; Kafesoğlu, Kervanın 1218 yılında yola çıktığını belirtmiştir. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, **Harezmşah Devleti Tarihi**, Ankara, TTK, 1984, s.234-235; Ebu'l – ferec bu şahsın ismini Ahmet olarak zikretmektedir. Bkz. Ebül Ferec, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Çev. Ş. Yaltkaya, 1941, s.7.

istemiştir. Bu kumaşları ona gösterdikten sonra mallarına el koyup onu bir yere hapsedmiştir. Diğer iki tüccara ise malların fiyatları sorulsa da onları Han'a hediye olarak getirdiklerini söyleyerek Han'ın gönlünü almışlardır. Han bunun üzerine Belhî'yi de affedip onlara altın sırmalı elbiseler için bir altın baliş diğer elbiseler için ise bir gümüş baliş verilmesini istemiştir. Daha sonra bu tüccar heyeti ile Harezm'e ticaret yapmak için gidecek kişiler bulunup bir kervan oluşturulmasını istemiştir. Emri alan herkes birer ikişer kişi buldu ve toplamda 450 kişilik bir tüccar heyeti toplandı bu heyetin yanına çok miktarda altın ve gümüş balişler, değerli mallar, kumaşlar verilerek Harezm'e gönderilmişlerdir. Cengiz Han bu heyet ile Harezmşah Muhammed'e bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Harezm'den gelen tacirleri iyi ağırladığını ve dostluk ilişkisini geliştirmek adına kendisinin de bir tüccar heyeti gönderdiğini yazmıştır.⁹⁷

Barthold, ise farklı kaynaklardan topladığı bilgiler ile bu gelen elçilerin ismini Ahmed Hocendî, Emîr Hüseyin ve oğlu Ahmed Bâlçîç olarak zikretmiştir. Cüveynî'den farklı olarak birde bu ticaret kervanı ile birlikte Harezmşah Muhammed'e bir elçi heyeti gönderildiğini ve onların ismini de Harezmli Mahmud, Buharalı Ali Hoca ve Otrarlı Yusuf Kenkâ olarak belirtmiştir. Ayrıca tüccar heyetinin, elçiler Harezmşah Muhammed ile görüşüp ülkeden ayrıldıktan sonra Otrar'a vardıklarını bildirmiştir.⁹⁸ İbn'ül-Esir'de bu olaya eserinde yer vermiştir.⁹⁹

⁹⁷ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 117-118; Ebül Ferec, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Çev. Ş. Yaltkaya, 1941, s.9; İbrahim Kafesoğlu, **Harezmşah Devleti Tarihi**, 1984, s.235.

⁹⁸ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, 1990, s. 420-421; İbrahim Kafesoğlu, **Harezmşah Devleti Tarihi**, 1984, s.233-234.

⁹⁹ İbn'ül-Esir, **El-Kamil Fi't-Tarih**, C.12, Çev: Ahmed Ağır Akça, Abdülkerim Özaydın, İstanbul, Türkiyat Matbaası, 1987, s. 320.

Sonuç olarak bu kervan Otrar'a vardığında bura valisi İnalçuk (Gayır/Kayır Han) tarafından öldürüldükleri söylenmektedir. Ayrıca bu olaydan Harezmsah Muhammed'in haberi olduğunu ve tacirlerin mallarına el konulup öldürülmesini isteği söylenmektedir.¹⁰⁰ Minhâc-ı Sirâc, ise Harezmsah Muhammed'in haberi olmadığını dile getirmiştir.¹⁰¹ Daha sonra ise bu mallar Buhara ve Semerkant'ta bulunan tacirlere dağıtılmış ve onlardan karları alınmış, fakat bu tacirlerden biri esaretten kurtulmayı başarmış ve Cengiz Han'ın yanına giderek olan biteni anlatmıştır.¹⁰² Bu durumu haber alan Cengiz Han bir elçi heyeti daha göndermiş ve İnalçuk'ın verilmesini istemiştir. Lakin Harezmsah Muhammed elçiyi öldürürken yanında bulunanlarında sakallarını keserek Cengiz Han'a göndermiştir.¹⁰³ Bu açıkça meydan okumaya karşı Cengiz Han zaten toplamaya başladığı ordunun bir araya gelmesini beklemiş ve sonra harekete geçmiştir. Cengiz Han'ın ordusu Barthold'a göre 150.000 ile 200.000 arasındaydı.¹⁰⁴ Kaynaklar Harezmsah Muhammed'in ise ordusunun sayısal olarak değil, disiplin anlamında Moğol ordusunun karşında duramayacak kadar disiplinsiz olduğunu yazmaktadır.

1219 yılında Cengiz Han, Kayalığ'a gelmiştir. Geçtiği bölgelerden de birçok

¹⁰⁰ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, 1990, s. 423; Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 117-118; Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: A. Temir, s. 174; İbrahim Kafesoğlu, **Harezmsah Devleti Tarihi**, 1984, s. 237-238; İbn Kesir, **Büyük İslam Tarihi**, Çev. M. Keskin, 1995, C.13, s. 190.

¹⁰¹ Minhâc-ı Sirâc, **Tabakât-ı Nâsirî**, Çev-Not: M. Uyar, 2016, s.53.

¹⁰² İbn'ül-Esir, **El-Kamil Fi't-Tarih**, Çev: A. Akça, A. Özaydın, 1987, C.12, s. 320.

¹⁰³ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, 1990, s. 424; P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil- A. Bereket, 2018, s. 178.

¹⁰⁴ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, 1990, s. 429.

kuvveti ordusuna katmıştır. Cengiz Han bu şekilde ilerlerken Harezmsah Muhammed orduyu küçük gruplara ayırıp Maverâünnehir'in daha müstahkem kalelerine kuvvetler yerleştirerek Moğol ordusunu karşılamaya karar vermiştir. Cengiz Han Otrar'a vardıkların da orduyu üçe böldü. Otrar'da oğulları Çağatay ve Ögedey'ı burada bırakmış ve kendisi asıl ordu ile ilerlemiştir.¹⁰⁵ Barthold asıl Uygur kuvvetinin orada kaldığını yazmaktadır.¹⁰⁶ Yine Cengiz'in oğlu Cuci ile bir kolda Seyhun istikametini takip edip Sıgnak ve Cend'i ele geçirmiştir. Beş bin kişilik bir Moğol kuvveti de Benakent ve Hocent'i almıştır. Cengiz Han en küçük oğlu Tuluy ile birlikte esas orduyla Buhara üzerine ilerlemiştir.

Buhara'ya 1220 Şubat'ında varılmıştır. Uzun bir süre kuşatılan şehir savunucuları tarafından terk edildikten sonra fazla dayanamamış ve 10 Şubat'ta teslim olmuştur. Şehrin tamamı kılıçtan geçirilmiştir. Ayrıca İbn'ül-Esir'de Cengiz Han'ın gönderdiği tacirlerden çalınıp onlara verilen malların kendisine verilmesini istediği söylenmektedir.¹⁰⁷ Cüveyni'de ise Cengiz Han'ın şehirde bulunan bir cami önünde halka şunları söylediği zikredilmiştir; “*Siz büyük günah işlediniz. Büyükleriniz de büyük günahlar işledi. Siz eğer günah işlemiş olmasaydınız Tanrı benim gibi bir azabı size göndermezdi.*”¹⁰⁸

Cengiz Han, Buhara seferini gerçekleştirip şehri yağmaladıktan sonra Semerkant

¹⁰⁵ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 271; İbrahim Kafesoğlu, **Harezmsah Devleti Tarihi**, 1984, s. 251.

¹⁰⁶ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, 1990, s. 431.

¹⁰⁷ İbn'ül-Esir, **El-Kamil Fi't-Tarih**, Çev: A. A. Akça- A. Özaydın, 1987, C.12, s. 325; İbrahim Kafesoğlu, **Harezmsah Devleti Tarihi**, 1984, s. 253.

¹⁰⁸ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 135; Tıpkı İbnü'l Kesir gibi oda büyük bir felaket olarak değerlendiriyor. İbn Kesir, **Büyük İslam Tarihi**, Çev. M. Keskin, 1995, C.13, s. 191.

üzerine ilerlemiştir. Bu arada ona Otrar'ı ele geçiren oğulları Çağatay ve Ögedey katılmıştır. Ayrıca Cengiz Han'ın yanında pek çok esirin de bulunduğu ve bunların durumunun çok kötü olduğu dile getirilmektedir.¹⁰⁹ Harezmşah Muhammed Semerkant'ın korunmasına daha çok önem vermiştir. Bu yüzden buraya daha çok askeri kuvvet yerleştirmiştir. Semerkant'ta bulunanlar Moğol ordusuna karşı direnmişlerse de ancak dört- beş gün dayanabilmişlerdir. Şehre giren Cengiz Han diğer şehirlerde olduğu gibi Semerkant'ı da yağmalamış ve sonra yakıp yıkmıştır.¹¹⁰ Bu kuşatmada Müslümanlardan (Semerkantlı) yetmiş bin kişi ölmüştür.¹¹¹ Usta zanaatkârlar gibi yararlı olarak gördükleri kişiler haricinde herkesi öldürmüşlerdir. Semerkant'ın zapt edilmesinden sonra Cengiz Han bir müddet orduyu dinlendirdi. Bu sırada Cuci, Sıgnak'a sefer düzenliyordu. O Sıgnak'a vardığında onlara bir elçi gönderse de elçinin öldürülmesi ile şehir ele geçirilip tüm halk katledilmiştir. Urgenç, Barçınlı kent ve Aşnas 'ta sırasıyla ele geçirilmiştir. Cuci daha sonra 1220 yılında Cend şehrini almış ve daha sonra bir yıl Cend'de kalmıştır.¹¹²

Bu sırada Moğol ordusu şehirleri alırken Harezmşah Muhammed Semerkant ve Buhara şehirlerine askeri kuvvetler bırakıp kendisi Belh'e gitmektedir. Semerkant'ın da düşmesi ile birlikte oradan Batı Horasan'a geçmiştir. Oradan Nişabur'a geçse de çok durmamış ve Kazvin'e kaçmıştır. Cengiz Han onun peşine Cebe ve Sübüdey'i takmıştır.

¹⁰⁹ V.V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, 1990, s.436.

¹¹⁰ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010,s. 272.

¹¹¹ İbn'ül-Esir, **El-Kamil Fi't-Tarih**, Çev: A. A. Akça- A. Özeydin, 1987, C.12, s. 326.

¹¹² V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, 1990, s. 440-441; Kefesoğlu elçinin eski bir Müslüman tacir olan Hasan Hacı olduğunu dile getirir. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, **Harezmşah Devleti Tarihi**, 1984, s. 255; Başkomutan Simbat, **Başkomutan Simbat** Vekayinamesi, Çev. H.D. Andreasyan, TTK yazma eser kataloğu, s. 82.

Cebe ve Sübüdey ise, onu takip ederken Rey şehrine saldırmışlar¹¹³ve gittiği her yerde arakasından onu takip etmişlerdir. Takipleri Harezmşah Muhammed, Hazar Denizi'nin kıyısına gelip Bâb-ı Sükûn limanına varıp Hazar Deniz'de bulunan bir adaya sığınana kadar devam etmiştir.¹¹⁴ Buradan sonra onu takip etmemişlerdir. Burada bir süre kalan Harezmşah Muhammed 1220 yılında ölmüştür.¹¹⁵ Ölmeden önce de oğlu Celaleddin Mengüberti'yi veliaht olarak tayin etmiştir. Daha sonra ise Moğollardan kaçmayı başaran Mengüberti, Delhi Sultanı'nın yanına sığınmıştır. Bu kısmın devamını Ögedey Kaan döneminde daha detaylı anlatacağız.

Tüm bunlar yaşanırken ordusunu dinlendiren Cengiz Han ise tekrardan harekete geçmiş ve önce Gazne'ye saldırmış arkasından Herat'ta çıkan ayaklanmayı 1221 yılında durdurmuştur. Sonuç olarak 1224 yılına kadar Harezmşah ülkesini ele geçirmiş ve Moğolistan'a geri dönmüştür.¹¹⁶ Cengiz'in bu seferinden sonra İpek yolunun doğu kısmı tamamıyla Moğolların eline geçmiştir.

1.2.CENGİZ HAN YASA'SI

Yasa veya Yasak kelimesinin Moğolca olup olmadığı bilinmemektedir. Bu kelimenin karşılığı Türk devletlerindeki *töre* veya *tüzük*'ün karşılığıdır.¹¹⁷ Kelime anlamı olarak emir, kural, kanun ve ceza anlamına gelmektedir. Moğollarda ise bu kelime emir, kural, haraç, ceza, vergi ve savaş düzeni anlamlarında kullanılmaktadır.

¹¹³ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 273.

¹¹⁴ İbn'ül-Esir, **El-Kamil Fi't-Tarih**, Çev: A. A. Akça- A. Özaydın, 1987, C.12, s. 328-329.

¹¹⁵ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 273; İbn'ül-Esir, **El-Kamil Fi't-Tarih**, Çev: A. A. Akça- A. Özaydın, 1987, s. 329.

¹¹⁶ M. Kafalı, "Cengiz Han", **DİA**, 1993, C. 7, s. 368.

¹¹⁷ Fethi Gedikli, "Yasak", **DİA**, 2013, C. 32, s. 336.

Kelimenin tam bir tanımını yapacak olursak; ¹¹⁸ Moğollarda yasağın tam olarak oluşumu atalarından gelen gelenek ve göreneklerine Cengiz Han'ın koyduğu yasaların¹¹⁹ eklenerek düzenlenmesi ile oluşan kurallar bütünüdür.¹²⁰ Yasak dışında birde Cengiz Han'ın *biligleri* bulunmaktadır. Bunlar Han istediği zaman bir kişi tarafından yazıya geçirilir. Daha çok şiir tarzında söylenmiş cümlelerdir.¹²¹ Bunlar sadece han ölene kadar geçerli uyarılardır.

Yasak tam metin olarak bulunamamıştır. Ortaçağ Müslüman tarihçilerin eserlerinden bilgiler elde edilebilmektedir. Bu Yasaları Cengiz Han'ın 1206 yılında yaptığı Kurultay'da va'z etmiştir. Alinge göre; tüm yasaların bu kurultayda oluşturulması mümkün değildir. Uzun bir süreçte Cengiz Han'ın buyrukları ve onun adına verilen hüküm veya ihtiyaçlara göre çıkarılmışlardır.¹²² Cüveynî'ye göre ise; tüm yasalar Tomarlara yazıldı ve buna “Yasa-name-i buzurg (bozorg)” (büyük yasaname) denildi. Bu tomarlar ise şehzadelerin hazinelerinde saklanılıyordu. Önemli toplantılara da bu tomarlar getiriliyordu.¹²³ Yine, Alinge'ye göre, bu emirler çelik levhalara

¹¹⁸ Habibe Temizsu, **Yasak (Cengiz Han Yasası ve Moğol Devletleri Tarihinde Yaşadığı Değişim)**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2018, s. 44-45.

¹¹⁹ Kesir, yasanın iki ciltlik bir kitap olduğunu ve develer üzerinde taşındığını söyler. bkz. İbn Kesir, **Büyük İslam Tarihi**, Çev. M. Keskin, 1995 C. 13, s. 242-244.

¹²⁰ Loe De Hartog, **Cengiz Han**, Çev: S. Uzun, 2003, s. 44; H. Temizsu, **Yasak**, 2018, s. 51.

¹²¹ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, 1990, s. 334; D. Morgan, **The Mongols**, 1990, s.99.

¹²² Curt Alinge, **Moğol Kanunları**, Çev: Çoşkun Üçok, Ankara, Sevinç Matbaası, 1967, s. 33.

¹²³ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 85.

yazılmışlardır.¹²⁴ Uygurlar tarafından yazıya geçirildiği düşünülse de günümüze ulaşmış bir yasa kitabı bulunmamaktadır. Moğol yasalarını yazıya geçirmek için Moğol gençlere de Uygurca öğretilmeye başlanmıştır. Yasanın koruyucusu olarak da Cengiz Han, ikinci oğlu Çağatay'ı seçmiş¹²⁵ ve bu yasanın ele geçirdiği tüm ülkelerde uygulanmasını istemiştir. Nizamüddin Şâmi'de eserinde Cengiz Han'ın “*Her kim ki bilgiye, Yasak'a, siyasete, celâdete, âyin ve töreye riayet etmeyi severse Çağatay'a tabi olsun*” sözünü yazarak Çağatay'ın yasa koruyuculuğuna vurgu yapmıştır.¹²⁶ Cengiz Han, döneminde Moğol halkı yasağa sıkı sıkıya bağlıydı. 13. yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde ise yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başlamıştır.¹²⁷

Alinge,¹²⁸ Cengiz Han yasasından bahseden, eserleri şöyle sıralamıştır;

- *Alâüddîn Âta Melik Cüveynî, Tarîh-i Cihangüşâ*
- *Reşidüddin Fazullah, Camiu't-Tevarîh*
- *İbn Battûta, Seyahatnamesi*
- *Makrizi (Mısır tarihçi), Kitap al-meâvviz ve'l itibar dalı eserinin Hacib bölümünde yasa maddelerinin büyük bir kısmı mevcuttur.*
- *Mirhond, Ravzatü's-Safa*

Bu eserlerin dışında Plano Carbini ve Wilhelm Von Rubruk'un eserlerinde de yasaklar ile ilgili bahisler geçmektedir.

Makrizi'nin yasanın büyük bir kısmını dile getirdiği söylenmektedir. Onun haricinde Cüveyni ve Reşidüddin'de anlatılan hikâyelerin içinde Yasa'ya dair maddeler

¹²⁴ C. Alinge, **Moğol Kanunları**, Çev: Ç. Üçok, 1967, s. 32.

¹²⁵ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, 1990, s. 411-416.

¹²⁶ Nizamüddin Şâmi, **Zafernâme**, Çev: Necati Lugal, Ankara, TTK, 1987, s. 15-16.

¹²⁷ Loe De Hartog, **Cengiz Han**, Çev: S. Uzun, 2003, s. 47.

¹²⁸ C. Alinge, **Moğol Kanunları**, Çev: Ç. Üçok, 1967, s. 34-35.

bulunmaktadır. Bunların dışında İbn Batuta'da Cengiz Han'ın yasasından bir maddeyi dile getirmiştir. Carpini ve Rubruk ise Moğolistan'a yaptıkları seyahatlerinde gördüklerini ve duyduklarını kaleme almışlardır. Onların bu eserlerinde yine Moğol yasaları ile ilgili bazı maddeler bulunmaktadır.

Bu maddelerden bazılarını şu şekilde sıralaya biliriz:

1. *Zina eden kişi evli veya bekar olmaksızın ölümle cezalandırılır.*¹²⁹
2. *Livâta yani doğol olmayan herhangi bir ilişkide bulunan kişi ölümle cezalandırılır.*¹³⁰
3. *Bilerek yalan söyleyen, sihirbazlıkla uğraşan, bir başkasını gözetleyen, kavga eden iki kişinin arasına giren ve bir kimseye başka birine karşı yardım ederse cezası ölümdür.*¹³¹
4. *Kül veya suyun içine işemek yasaktır. Cezası ölümdür.*
5. *Mal alıp üç defa üst üste iflas ettiğini duyuran bir kişinin cezası ölümdür.*
6. *Kim, tutsak alanın izni olmadan tutsağa yemek ve içecek verirse ölümle cezalandırılır.*¹³²
7. *Kaçmış bir köleyi bulup onu sahibine getirmeyen kişinin cezası ölümdür.*
8. *Bir hayvan kesilirken ayakları bağlanmalı karnı açılmalı ve ölünceye kadar kalbi sıkılmalıdır. Buna göre hayvan kesmeyip Müslüman*

¹²⁹ Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi**, Çev. H. D. Andreasyan, 2007, s. 20; İbn Kesir, **Büyük İslam Tarihi**, Çev. M. Keskin, 1995, C.13, s. 244.

¹³⁰ Homoseksüellik bkz. İbn Kesir, **Büyük İslam Tarihi**, Çev. M. Keskin, 1995, C.13, s. 244.

¹³¹ Vardan, **Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)**, Çev. H.D. Andreasyan, Yay. Haz. İ. Arslan, 2017, s.118; Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi**, Çev. H. D. Andreasyan, 2007, s. 20.

¹³² İbn Kesir, **Büyük İslam Tarihi**, Çev. M. Keskin, 1995, C.13, s. 244.

*geleneğine göre kesen kişinin cezası aynı şekilde kesilmektir.*¹³³

9. *Savaşta veya geri çekilmede olsun bir kişi yayını veya eşyalarından birini düşürürse arasındaki kişi attan inip ona eşyasını geri vermeli, bunu yapmayan kişinin cezası ölümdür.*¹³⁴

10. *Ebu Talib'in oğlu Ali'nin bütün ardılları ve tüm din erbabları, fakirler vergiden ve resimden muaftır.*

11. *Bütün dinlere eşit olarak saygı gösterilmelidir.*

12. *Veren Prens olsa bile, veren tadına bakmadan alanın bakması yasaktır.*

Bir başkasının yanında onu yemeğe çağırmadan yemek yemek ve arkadaşından çok yemek yasaktır. Ayrıca üstünde yemek pişen ateşin ve yenilmekte olan bir yemeğin üstünden atlamak yasaktır.

13. *Seyyah yemek yemekte olan bir kişiyi görünce attan inip izin istemeden yemek yemeli ve bunu onlara kimse yasaklamamalıdır.*¹³⁵

¹³³ Ögedey Kaan döneminde bir Müslüman pazardan aldığı bir koyunu eve getirip Müslüman adetlerine göre kesmek isterken onu izleyen bir Kıpçak ise onu tutup doğru Kaan'ın huzuruna çıkarır ve durumu anlatır. Kaan ise Müslüman'ı affedip evi gözetlediği için Kıpçak'ı öldürtmüştür. Bkz. Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 202; Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, ABD, Columbia University Press, 1971, s. 78-77.

¹³⁴ Savaş ve av esnasında emre uymamakta ölümle cezalandırıldı. Bkz. Başkomutan Simbat, **Başkomutan Simbat Vekayinamesi (951-1334)**, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK yazma eser kataloğu, s.97.

¹³⁵ İzinli olan tüccara dokunmak ve onu yolundan alıkoymakta yasaktır. Bkz. Simon de Saint Quentin, **Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu**, Çev. E.Özbayoğlu, Yay. Haz. T. Karasu, 2006, s. 13.

14. *Suya el daldırmak yasaktır. Bir kap daldırılarak içilmelidir.*¹³⁶
15. *Giyecekler iyice yıpranmadan yenisi alınmamalıdır.*
16. *Herhangi bir şeye pis demek yasaktır. Her şey temizdir.*
17. *Herhangi bir mezhebi diğerlerinden üstün tutmak, kelimelerin üzerine basarak söylemek ve şeref unvanını kullanmak yasaktır.*
18. *Cengiz ardılları, birlikleri şahsen gözden geçirmeli ve savaştan önce silahları kontrol etmelidir. Savaş için gerekli her şeyle donatmalı ve eksik olanı cezalandırmayı zorunlu kıldı.*
19. *Birliklerin yanında bulunan kadınlar, erkekler savaştayken onların işlerini üstlerine almaları mecburidir.*
20. *Seferden dönen birlikler hükümdara vergi vermek zorundadır.*
21. *Her yılın başında hükümdarın kendine ve oğulları için seçsin diye kızlar takdim edilmelidir.*
22. *Birliklerin başında her bin, yüz ve on er için bir önder bulunur.*
23. *Hükümdar eğer birlik önderlerinden en yaşlısını cezalandırmak için hizmetçilerinden en sonuncusunu gönderirse o öndere teslim olur ve bu ceza infaz dahi olsa uygulanmaz.*
24. *Birlik önderleri hükümdardan başka kişiye başvuramaz ve izinsiz yer değiştiremezler yoksa ölümle cezalandırılırlar.*

¹³⁶ Maddenin ayrı bir versiyonu da şu şekildedir; Moğol yasasına göre bahar ve yaz mevsimlerinde gündüz suya girmek, elini nehirde yıkamak, gümüş ve bakır kaplara su almak ve yıkanan çamaşırları açığa asmak günah ve uğursuzdur. Bunun yapılması göğün gürlemesine ve şimşeklerin çakmasına neden olacaktır. Ayrıca bunu yapanlar ölümle cezalandırılacaktır. Bkz. Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 201-202; Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: J. A. Boyle, 1971, s. 77.

25. *Hükümdarın ülkenin herhangi bir yerinde gerçekleşen bir olayı hemen duyabilmesi için posta karakolları kurulmalıdır.*
26. *Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay Yasa'nın uygulanmasını dikkatle takip etmelidir.*
27. *Sürek avında hayvanı vuramayan avcı sopayla veya ölümle cezalandırıldığı gibi ihmalkar davranan askerde cezalandırılmalıdır.*
28. *Adam öldürme suçundan diyet ödeyerek kurtula bilinir. Ölen Müslüman ise 40 altın verilmeli, ölen bir Çinli ise bir eşek verilmedir.¹³⁷*
29. *Yanında çalınan bir at bulunan kimse, atın sahibine dokuz kat fazlası ile atı vermelidir. Eğer dokuz katını verecek parası yoksa evlatlarından birini ona vermelidir. Eğer evlatları da yoksa koyun gibi kesilmelidir.*
30. *Yalan, hırsızlık ve zina yasaktır.¹³⁸ Bir kişi yakınlarını kendini sevdiği gibi sevecek ve kendine teslim edilen şehri koruyacak ayrıca tapınakların hizmetkarlarına saygı gösterip onları vergiden muaf tutacaktır.*
31. *İnsanlar birbirini sevecek, zina kesinlikle yasaktır. Yalan tanıklıkta bulunulmayacak, yalan söylenmeyecek ihtiyar ve fakirler korunacak ve*

¹³⁷ Ögedey Kaan döneminde Karakurum'a Hıtay'dan (Çin) gelen oyuncuların Müslümanlarla dalga geçmesi üzerine Ögedey Kaan Hıtaylı oyunculara Cengiz Yasası'na göre Müslümanların diyetinin 40 balış, Hıtaylıların diyetinin ise bir eşek olduğunu söyleyerek Yasayı hatırlattığını görmekteyiz. Bkz. Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 203; Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: J. A. Boyle, 1971, s. 78.

¹³⁸ Hırsızlığın yasak olduğunu söyleyen Simon, eğer bir at Moğol'un değilse çalınabilir demektedir. Bkz. Simon de Saint Quentin, **Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu**, Çev. E.Özbayoglu, Yay. Haz. T. Karasu, 2006, s.13.

*hain olunmayacak. Aksi takdir de cezası ölümdür.*¹³⁹

32. *Çok yemek yemekten kusan kişi çadırdan atılmalı ve öldürülmelidir.*

Ayrıca komutan çadırına girerken eşiğe basan kişide öldürülmelidir.

33. *Bir kişi içkiyi bırakamıyorsa ayda en fazla üç kez sarhoş olma hakkı vardır. Yoksa cezalandırılacaktır. Bunu ayda ikiye indirmek iyidir ama bir kez olan biri övülesi bir kişidir. Hiç sarhoş olmayan bir kişide nerde olsa saygıyı hak etmektedir.*

34. *Odalık çocukları da resmi çocuklardır ve babalarının mirasından pay alabilirler. Ailede mirastan en fazla payı büyük kardeş alırken en küçük kardeş baba ocağının sahibidir, fakat bu miras ilk eşin çocukları arsında yapılır. Bu yüzden mirastan ilk olarak ilk eşin eşin çocukları pay alır.*

35. *Babaları öldükten sonra üvey evlatlar isterse analıkları ile evlenebilmektedirler.*

36. *Mirasçıları haricinde herhangi bir kişinin ölmüş kişinin eşyasını kullanması yasaktır.*¹⁴⁰

Yukarıda tek tek açıkladığımız gibi 36 madde bunlardan ibarettir. Genel itibari ile asayiş ve huzuru sağlamaya yönelik maddeler bulunmaktadır. Bu maddelerin dışında bizimle ilgili olarak ticaret, yam ve vergiler ile ilgili maddelere de rastlanmaktadır. Ülkesine bir düzen getirmek isteyen Cengiz Han'ın koyduğu bu yasalar İmparatorlukta önemli sonuçları da beraberinde getirmiştir.

Diğer kaynaklarda yukarıdaki maddelere yapılan atıflara bakacak olursak 29. madde İbn Battûta'nın "Seyahatname" adlı eserinde geçmektedir. Orada, yanında

¹³⁹ Vardan, **Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)**, Çev. H.D. Andreasyan, Yay. Haz. İ. Arslan, 2017, s.118.

¹⁴⁰ Tüm bu maddeler Alinge'nin eserinin ek1 kısmından alınmıştır. Bkz. C. Alinge, **Moğol Kanunları**, Çev: Ç. Üçok, 1967, s. 143-146.

çalınmış at bulunan birinin dokuz katını vermesi gerektiğini parası yoksa evlatlarından birini vereceğini oda yoksa koyun gibi boğazlanacağını dile getirmiştir. Anlatımına devam eden Battûta, daha sonra Kundûs kasabasına vardıklarında herkesin hayvanlarını işaretleyip serbest bıraktığına vurgu yapmıştır. Ayrıca kendilerinin kaybolan hayvanlarının kısa süre içinde Tatarlar tarafından getirildiğini belirtirken Yasa'dan çok korktuklarını ve sıkı sıkıya bağlı olduklarını söylemiştir.¹⁴¹

Konuyla ilgili bilgi veren yabancı seyyahlarda bulunmaktadır. Bunlardan biri Plano Carpini'dir. O ise hançeri ateşe sokmanın eti kazandan hançerle çıkarmanın, zina, hırsızlık ve gasp yapmanın yasak olduğunu, ağzına bir lokma alıp yutamayıp çıkarmanın, kumandanın çadırına girerken eşiğe basmanın at kamçısına dayanan ve kuş yavrularını kamçı ile öldürenlerin cezasının ölüm olduğundan eserinde bahsetmiştir.¹⁴² Yine Carpini gibi yabancı bir seyyah olan Rubruk'da katillerin, zina suçu işleyenlerin, büyücü ve cadıların cezasının ölüm olduğunu söylemiştir.¹⁴³ Son olarak Marco Polo'da eserinde bir kişinin küçük bir şey çaldığında cezasının yedi sopa olduğunu, eğer iki şey çaldıysa cezasının otuz yedi sopa olduğunu söyler. Ayrıca yedi yüz sopadan fazla ceza alan ve at çalıp dokuz mislini veremeyen kişilerin cezasının ise ölüm olduğunu dile getirmiştir.¹⁴⁴ Bir Çin kaynağı olan "Hei Ta shi lu" adlı eserde ise otlar yeşerdikten sonra çukur kazmanın veya otlağı ateşe vermenin cezasının yapan kişinin ailesi ile birlikte idam olduğunu ve diğer kaynaklarda yer alan sofrada ağzında lokma kalan

¹⁴¹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnamesi I**, Çev: A. S. Aykut, 2000, s. 567.

¹⁴² John P. , **Moğolistan Seyahatnamesi**, Tercüme: E. Ayan, 2018, s. 52-65.

¹⁴³ Wilhelm, **Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat**, Çev: E. Ayan, 2019, s. 56-57.

¹⁴⁴ Marco Polo, **Dünyanın Hikaye Edilişi**, Çev: Işık Ergüden, İstanbul, İthak Yayınları, 2003, s. 178.

birinin, kalbi temiz olmadığı gerekçesi ile öldürüldüğünü belirtilmiştir.¹⁴⁵

Yasa maddelerinde bizim için önemli olanlar, yam yollarının kurulması, üç defadan fazla iflas eden (aldığı parayı kaybeden-ortaklıkta zarar eden) kişinin ölümle cezalandırılması, seyyahların yemek yiyen kimseler gördüklerinde hemen gidip onlarla yemesi gibi maddelerdir. Bu maddeler hem Cengiz Han hem de Ögedey Kaan döneminde ticaretin gelişmesindeki önemli unsurlardır. Yam yolları ile yolların güvenliğinin sağlanması ve seyyahlara uygulanan yemek maddesinin zaman içinde tacirlere de uygulanması tacirlerin o dönemki korunma ve beslenme ihtiyaçlarını karşılıyordu. Bu güvenlik ile birçok tüccarı Moğol İmparatorluğuna çekmeyi başarmışlardı. Üç defa iflasını ilan eden kişinin öldürülmesini içeren madde ise Ögedey Kaan ile birlikte işlenmemeye başlanmıştır. Çünkü Kaan'ın birkaç kere iflas eden bir kişiye sermaye verdiği görülmüştür.¹⁴⁶ Sonuç olarak Cengiz Han'ın Büyük Yasa'sı ülkede asayiş ve huzuru sağladığı gibi ticaretin gelişmesine de katkı da bulunmuştur.

1.3.CENGİZ HAN DÖNEMİ'NDE MALİ SİSTEM

Cengiz Han yaptığı seferler ile yanına bilgili ve kabiliyetli birçok insan toplamıştır. Bunlardan bazıları Uygur fethinden sonra hizmetine giren T'a-t'a-t'ong'a, ve yine bir Uygur asıllı olan Körgüz, önemli müşavirlerinden Hasan Hacı, Tayır Bahadır¹⁴⁷, Çin fethinden sonra hizmetine giren Yeh-lu Ch'u-ts'ai ve yanından ayrılmayan Mahmud Yalavaç'tır.¹⁴⁸ Bunlar gibi birçok önemli kişiyi Moğolların hizmetine alması ile göçebe olan bir devleti yerleşik hayata geçirmenin adımları atılmış

¹⁴⁵ Peng Da Ya, Xiu Ting, **Hei Ta Shi Lu**, Çev: A. Danuu, Yay. Haz. M. Uyar, 2012, s. 132.

¹⁴⁶ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 205; Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: J. A. Boyle, 1971, s. 80

¹⁴⁷ Abdülkadir Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, 2017, s. 314-315.

¹⁴⁸ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 47.

olmaktadır. Moğollarda bürokrasinin oluşmasını sağlamışlardır¹⁴⁹. Bu isimler sadece kendi döneminde değil varisleri dönemin de de önemli isimler olmuşlar ve Moğol sivil aristokrasi sınıfının oluşmasını sağlamışlardır. Ayrıca bu isimler Cengiz'in evlatlarına ve torunlarına okuma yazma öğreten birer hoca konumundaydılar. Togan'ın dediği gibi Cengiz Han'dan önce mükemmel bir idari sistem yoktu ve bu bir anda oluşamazdı. Bu yüzden Moğolların içtimâi teşkilatları Türk ve Hıtaylar tarafından oluşturulmuştur.¹⁵⁰

Cengiz Han'ın 1206 yılında yapmış olduğu kurultay sadece bir devletin değil aynı zamanda bir sistemleşmenin ve kurumsallaşmanın başlangıcıydı. Bu tarihten sonra yapılan seferlerin İpek Yolu'nu kontrol altına almak için yapıldığı görülmektedir. Hem Kuzey Çin seferi hem de Batı seferi Çin'den başlayıp Batı'ya doğru devam eden ticaret yolunun tek devlet altına toplanmasını sağlamıştır.¹⁵¹ Bu da Bağdat'tan Buhara'ya 18 ayrı gümrük vergisini ödemeyi ortadan kaldırarak tacirlerin işine yarayan bir sistem olmuştur.¹⁵² Tam tarihi bilinmemekle birlikte yam yollarının kurulma fikrinin de bu kurultay da ve Cengiz Han döneminde ortaya çıktığı görülmektedir. Tacirlerin yaşadığı güvenlik sorununu böyle çözmek istediği düşünülmektedir.¹⁵³ Ayrıca Cengiz Han'a Yasa'sı gereği, şehzadeler savaşlarda askeri olarak yardım edecekleri gibi ayrıca

¹⁴⁹ Adam Silverstein, "The Mongol Yam and Its Legacy", **In Postal System in The Pre-Modern Islamic World (Cambridge Studies in Islamic)**, Cambridge: Cambridge University, 2007, s. 142.

¹⁵⁰ Zeki Velidi Togan, **Moğollar, Çingiz, ve Türkler**, İstanbul, Bozkurt Yayınları, 1941, s. 31.

¹⁵¹ Loe De Hartog, **Cengiz Han**, Çev: S. Uzun, 2003, s. 47-48.

¹⁵² Abdülkadir Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, 2017, s. 355.

¹⁵³ Mustafa Uyar, "Mongol Patronage of Trade Between China and The Middle East During The Middle Ages", **The Journal of Middle East and Central Asian Studies**, V. 1, Natianal Chengchi University, 2017, s. 46.

yam yollarının kurulmasında da yardımcı olmak zorundaydılar.¹⁵⁴

Cengiz Han Devleti kurduğu ilk günden beri ticaretin öneminin farkındaydı. Seferlerini ve tüm planlarını buna göre yapıyordu. Harezmşah Devleti ile geliştirmek istediği dostluk ve ticaret ilişkisi de bunun bir kanıtıdır. Harezm ülkesine gönderilen 450 kişilik ticaret kervanı ile aslında Cengiz Han hububat ihtiyacını karşılamayı ve Batı topraklarının zenginliklerinden yararlanmayı amaçlamıştır.¹⁵⁵ Otrar faciası ile çıktığı batı seferi ile ise hem bir ambar hem de bir ticaret merkezi olan şehirlerin sahibi konumuna erişmiştir.¹⁵⁶ Kafesoğlu, ise farklı bir açıdan bakarak. Bölgenin fethinden sonra Türklüğün ve İslam dünyasının kaybının çok olduğuna değinmiştir. Ona göre bölgede bulunan Türklerin ağır kayıplar vermesi ve Harezmşahların bölgede Türk dilinin gelişmesi için yaptıkları çabaların bu fetih sonunda yıkıldığını belirtmiştir.¹⁵⁷

Cengiz Han, döneminde serbest ticaret desteklemiştir. Ayrıca bu dönemde ticaret ortak denenen araçlar vasıtası ile yapılıyordu. Bu dönemde özellikle Harezmli tacirler ile ortaklık yapılıyordu. Bu ortaklara altın ve gümüş külçeler veriyordu.¹⁵⁸ Bu ortaklık meselesini ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı şekilde bahsedeceğiz lakin burada önemli olan bu sistemin Moğolların ilk zamanlarından beri kullanıyor olmasıdır.

Ticaret dışında bu dönemde ülkenin en önemli gelir kaynaklarından biri seferler

¹⁵⁴ B. Y. Vladimirtsov, **Moğolların İçtimâî Teşkilatı**, Çev: A. İnan, 1995, s. 178.

¹⁵⁵ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, 1990, s. 495.

¹⁵⁶ John W. Chaffee, “The Mongols and Merchant Power”, **In The Muslim Merchants of Premodern China: The History of a Maritime Asian Trade Diaspora 750–1400**, Cambridge: Cambridge University Press, New Approaches to Asian History chapter, 2018, s. 126.

¹⁵⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Harezmşah Devleti Tarihi**, 1984, s. 291-292.

¹⁵⁸ Enerelt Enkhbold, “The Role of the Ortoq in the Mongol Empire in Forming Business Partnerships”, **Central Asian Survey**, V. 38, 2019, s. 533-536.

sonunda elde edilen ganimetler diğeri ise vassal bölgelerden alınan vergilerdir. İşgal ettikleri bölgelere ağır vergiler koyup bu uluslardan yıllık haraç almışlardır. Bunun dışında Cengiz döneminde Moğollar ve din adamları vergi ödemedi onun dışında kalan herkes vergisini öderdi.¹⁵⁹ Bu dönemde gümüş cinsinde öden *gubçur* vergisi bulunmaktaydı. Yine bu dönem de Cengiz Han para birimini, 2,5 kg ağırlığında *yastuk* adı verilen altın ve gümüş külçeler ile sabitlemiştir. Ticaret için bunların küçük birimleri tedavüle konulmuştur. İlk Moğol sikke örnekleri de yine bu dönemde meydana gelmiştir.¹⁶⁰ Bu dönemde Doğu Türkistan, Maverâünnehir ve Horasan'da Cengiz Han'ın altın dinarı kullanılmaktaydı. Ayrıca sikkelerinin üzerinde “el-Adil/ el-A'zam” yazmaktadır.¹⁶¹ Cengiz Han'ın bu reformları oğlu ve varisi Ögedey Kaan döneminde de hızla devam edecektir. Ögedey Kaan babasının politikasını takip ederek büyük başarılar elde edecektir.

1.4.CENGİZ HAN'IN VEFATI VE ÜLKESİNİ OĞULLARI ARASINDA TAKSİM ETMESİ

Cengiz Han, Tuğrul Han'a (Ong Han) karşı yaptığı seferin ardından hem imparatorluk topraklarını hem de orduyu oğulları arasında taksim etti. Bu bölme ülkeyi parçalamak olarak görülmemelidir. Daha çok her birine birer yurt (tımar) verilmiş gibi algılanmalıdır. Tüm oğullarını yanına çağıran Cengiz Han öncelikler onlara bazı nasihatlerde bulunmuştur. Tıpkı Oğuz Kaan'ın yaptığı gibi ilk önce tek bir ok çıkararak

¹⁵⁹ George Vernadsky, **The Mongols and Russia**, London, Oxford University press, 1959, s. 129.

¹⁶⁰ A. Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, 2017, s. 355-372.

¹⁶¹ Stefan Heidemann, “Moğol İmparatorluğu'nun Politik, Ekonomik ve Kültürel Belgeleri olarak Sikkeler”, **Cengiz Han ve Mirasçıları: Büyük Moğol İmparatorluğu**, Editör: Samih Rifat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi: Sakıp Sabancı Müzesi, 2006, s. 286-285.

kırdı daha sonra iki oku kırmaya çalıştı böyle okların sayısını artırarak daha çok olan okların kırmadığını gösterdikten sonra bir arada kalırlar ise yenilmelerinin mümkün olmadığını dile getirdi. Bunun gibi öğütlerde bulunduktan sonra ise tek tek oğullarına yurt vermiştir.¹⁶²

En büyük oğlu olan Cuci Han ile son dönemlerde aralarında bazı sorunlar ortaya çıkmıştı. Ayrıca Cuci'nin, Cengiz Han'ın oğlu olup olmadığı da hala şüpheli bir durumda olunca İmparatorluğun en uzak topraklarını ona vermişti. Saksın, Bulgar ve daha sonra fethedilecek tüm topraklar (ki bu bölge Moğolların Avrupa'ya açılan kapısı konumundaydı) ona verilmiştir. Bu yurt Cuci'ye verilse de babası Cengiz Han'dan altı ay önce ölünce bu topraklar Cuci'nin oğullarına bırakılmıştır. Onların başında da Batu bulunmaktadır.¹⁶³ İkinci oğlu Çağatay ise sertliği ve kanun uygulayıcı misyonu ile ona doğuda Uygur ülkesinden batıda Semerkant ve Buhara'ya kadar olan ve ikinci derece Kaşgarya ve Maverāünnehir toprakları bırakılmıştır.¹⁶⁴ Kendinden sonra tahta geçecek kişi olarak seçtiği oğlu Ögedey'e ise Imıl, Tarbagatay, Kara İrtiş ve Urungu bölgeleri verilmiştir. Ögedey Kaan'ın ordugâhı genelde Imıl'da bulunuyordu. En küçük oğlu olan Tuluy, eski bozkır geleneğine uyarak baba ocağının sahibidir. Bu yüzden babasından kalan ilk topraklar yukarı Onon ve yukarı Kerülen bölgesi ona bırakılmıştır.¹⁶⁵

Cengiz Han öldükten sonra ona ait olan her şey paylaşıldığı gibi ordu da hem oğulları hem de diğer hanedan üyeleri arasında paylaşılmıştır. Cengiz öldüğünde geriye

¹⁶² Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 94; İbn Kesir, **Büyük İslam Tarihi**, Çev. M. Keskin, 1995, C.13, s. 248.

¹⁶³ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 288.

¹⁶⁴ Khwandamir, **Habibu's-Siyer**, Translated: W. M. Thackston, 1994, s. 44; Ebül Ferec, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Çev. Ş. Yaltkaya, 1941, s.6.

¹⁶⁵ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 289-290; Ebül Ferec, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Çev. Ş. Yaltkaya, 1941, s. 6-7.

129 bin kişilik bir ordu kalmıştı. Bu ordunun 101 bini Cengiz'in ocağının sahibi olan Tuluy'a verilirken, geriye kalan 28 bin şu şekilde paylaştırılmıştır; Cengiz Han'ın diğer oğullarına dörder bin asker verilirken, en küçük kardeşi Temüğe'ye beş bin, diğer bir kardeşi Kaçi'un'a üç bin ve annesi Ölon'e de üç bin verilmiştir. Ayrıca Kardeşi Kasar'ın oğullarına bin ve oğlu gibi gördüğü Çağan'a da dört bin asker verilerek ordu paylaştırılmıştır.¹⁶⁶

Cengiz Han toprakları yurt olarak oğullarına paylaştırdıktan sonra üçüncü oğlu Ögedey'i varisi olarak seçmiş¹⁶⁷ ve diğer oğullarından da bu konu hakkında söz almıştır. Ülke topraklarını genişletmeye başlayan Cengiz Han, Harezmi seferinden 1225 yılında döndükten sonra ise bu sefer sırasında kendine tabi olan Tangutların bu sefere ordu göndermemesine sinirlenmiş ve oraya yeniden bir sefer düzenlemiştir. Bu seferde attan düşüp ölümcül bir hatalığa yakalansa da devam etmiş ve sonunda Nangiyas bölgesinde vefat etmiştir. 1227 yılında 72 yaşında vefat ettiği bilinmektedir. Cenazesi Kerülen'e (Burkan Kaldun) görülmüştür.¹⁶⁸ Ayrıca bu seferde alınan topraklar Yesui Hatun 'a kalmıştır.¹⁶⁹

Cenaze töreni ise Ögedey'in Kaan olarak seçildiği 1229'da yapılan kurultaydan sonra yapılmıştır. Geleneklere göre kurbanlar kesilmiş ve onun ruhu için yemekler yapılmıştır. Bundan sonra ise Noyanların ve emirlerin soyundan gelen kırk tane güzel

¹⁶⁶ M. Baron C. D'ohsson, **Moğol Tarihi**, Çev: Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov, İstanbul, IQ Kültür Sanat, 2006, s. 169.

¹⁶⁷ Genceli Kiragos, **Moğol İstilası**, Tercüme: M. Kemal Bey, Arapçadan Çev. F. Hacısalihoğlu- İ. Arslan, 2018, s. 34.

¹⁶⁸ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 29.

¹⁶⁹ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: A. Temir, 1948, s. 190.

kız bulunup değerli elbiseler ve değerli taşlar ile donatıldıktan sonra değerli atlara bindirilerek Cengiz Han'ın ruhuna hizmet için gönderilmişlerdir.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 31; Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 190-191; Ebül Ferec, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Çev. Ş. Yaltkaya, 1941, s.16.

II. BÖLÜM

ÖGEDEY KAAAN DEVRİ VE MOĞOL İMPARATORLUĞU

2.1. CENGİZ HAN'DAN SONRA ÖGEDEY'İN TAHTA GEÇİŞİ

Cengiz Han'ın 1227 (624) yılında öldükten sonra en küçük oğlu Tuluy, kurultay toplanıp Kaan seçilene kadar saltanata naiplik yaptı. Nihayet 1229 (626) yılında Tuluy İmparatorluğun dört bir yanına haber salarak Kurultay için herkesi çağırmıştır.¹⁷¹

İlk üç gün eğlencelerle geçmiş gelenler yiyip içmişlerdir. Daha sonra ise şehzadeler Cengiz Han'ın vasiyetini tartışmış ve sonunda Ögedey'in Kaanlığını onaylamışlardır. Başta Ögedey kendinden önce bu makamı hak edenler olduğunu söyleyerek alçak gönüllülük gösterse de daha sonra babasının vasiyeti gereği Kaanlığı kabul etmiştir. Ögedey'in kabul etmesi üzerine Çağatay sol kolunu, Ötegin Noyan sağ kolunu tutarak onu tahta oturtular. Tahta oturduktan sonra ise Ulug Noyan, Ögedey'e şarap kâsesini sunmuştur.¹⁷² Orada bulunan herkes ise üç defa Kaan'ın önünde diz çöktüler. Yine ritüele göre Ögedey ve şehzadeler güneş önünde üç defa diz çökmüşlerdir. Böylece Ögedey, Kaan sıfatıyla tahta oturmuş oldu. Tahta çıktıktan sonra ilk olarak babasının ölümünden, kendi tahta çıkana kadarki süreçte işlenen tüm suçları affetmiş fakat bundan sonra işlenen hiçbir suçun cezasız kalmayacağını dile getirmiştir. Ayrıca Cengiz Han yasasının devam ettiğini de söylemiştir.¹⁷³

Gizli Tarih'te Ögedey Kaan babasından sonra yaptığı dört iyi işi ile dört kötü işi sıralamıştır. Bunlardan dört iyi olan işler; Calut halkına sefer düzenleyip ortadan kaldırması, posta teşkilatını kurması, susuz memleketlere kuyular yapması ve son olarak bölgelere vali ve idareciler tayin edip ülkeye huzur ve düzen getirmesi olarak

¹⁷¹ Abdülkadir Yuvalı, "Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan'ın İdari Statüsü",

Fırat Üniversitesi Dergisi(Sosyal Bilimler), Elazığ, 1998, C.2 (I), s. 227-236.

¹⁷² Ebül Ferec, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Çev. Ş. Yaltkaya, 1941, s.16.

¹⁷³ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s.187-191.

sıralanmıştır. Kötü olan işler ise; üzüm şarabını çok içmesi, amcası Otçigin'i haksız yere öldürmesi, hakan olarak haksız işlere karışması ve Doholhu'yu öldürmesi (Doholhu'nun her zaman babası ve başbuğu için kendini feda ettiğini onu gizlice öldürmenin haksızlık olduğunu dile getirmiştir.) olarak sıralamıştır.¹⁷⁴

2.2. ÖGEDEY KAAAN'IN KİŞİLİĞİ

Cengiz Han'ın üçüncü oğlu olan Ögedey babası öldükten sonra onun isteği ile tahta oturmuştur. Annesi Yesuidir (Börte).¹⁷⁵ Yükseliş anlamına gelen Ögedey isminin ona sonradan verildiği söylenmektedir.¹⁷⁶ 1229 (626) yılında yapılan Kurultay'da Kaan seçilerek tahta oturmuştur. Ögedey'in dört karısı bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; Boraqchin, Töregene, Möge, Jajin'dir.¹⁷⁷

Ögedey, abisi Çağatay ve kardeşi Tuluy'a göre sakin karakterli bir insandır.¹⁷⁸ Zeki, merhametli ve eli açık, sertliği, adaletli oluşu ve saygınlığı ile ünlü bir kişidir.¹⁷⁹ Kapısına gelip para isteyen boş göndermemektedir. Özellikle ondan para isteyen tacirlere yardım etmektedir. Onun için yalnız "*Dünyada iyi ad ve şöhret ölümsüz kalır.*"¹⁸⁰ Bunun içinde yanına gelip para isteyen kimseyi boş göndermezdi. Minhâc-ı Sirâc, onun cömert ve iyi huylu biri olduğunu söylemiş ve ayrıca bir Müslüman dostu

¹⁷⁴ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: A. Temir, 1948, s. 205.

¹⁷⁵ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 94.

¹⁷⁶ Osman Gazi Özgüdenli, "Ögedey Han", **DİA**, İstanbul, 2007, C.34, s. 21; Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: J. A. Boyle, 1971, s. 17.

¹⁷⁷ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: J. A. Boyle, 1971, s. 18-19.

¹⁷⁸ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: A. Temir, 1948, s. 178.

¹⁷⁹ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: J. A. Boyle, 1971, s. 17.

¹⁸⁰ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 208-209.

olduğuna vurgu yapmıştır. Hatta Ögedey'in, Moğollara kızlarını Müslümanlara vermeleri gerektiğini söylediğini zikretmektedir.¹⁸¹

Kaan kışın üç ay av eğlencelerinden dönünce geriye kalan dokuz ay boyunca sarayın önünde oturup gelip kendinden yardım dileyen herkese yardım ederdi. Zarara uğrayan çiftçıyı veya tüccarı zarara uğramalarına izin vermeden zararlarını karşılar ve tüccara verdiği para kötü kullanılsa dahi kendi halkına gittiğini düşündüğü için her defasında para verirdi. Müslümanlara tahta kaldığı süre boyunca iyi davranmış ve aşağılanmalarına izin vermemiştir.¹⁸² Babası gibi tüm dinlere eşit mesafede durmuştur.

Kaan aynı zamanda eğlenmeyi ve içmeyi çok severdi. Bu yüzden babası Cengiz Han onu azarlar ve içmemesi konusunda nasihatlar verirdi.¹⁸³ Babasından sonra abisi Çağatay'da onu bu konuda uyarmış ve bunun için yanına gözcü dahi dikmiştir. Ögedey Kaan, Güreş müsabakalarını izlemeyi severdi. Merhametli olan Kaan yeri geldiğinde de cezalandırmaktan kaçmazdı.¹⁸⁴ Ögedey Kaan'ın dönemi boyunca İmparatorluk bir arada tutulmaya ve Cengiz Han'ın kurduğu İmparatorluğu idari olarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Ögedey Kaan'ın beş oğlu vardır. Onlar Güyük, Köten, Köçü, Kaşın, ve Garaçar'dır.¹⁸⁵ Ögedey Kaan 12 Aralık 1241'de (639 Cemaziyelâhir) vefat etmiştir.¹⁸⁶ Kendinden sonra varis olarak oğlu Güyük'ü seçmiştir.

¹⁸¹ Minhâc-ı Sirâc, **Tabakât-ı Nâsirî**, Çev-Not: M. Uyar, 2016, s. 105.

¹⁸² Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 205-223.

¹⁸³ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: J. A. Boyle, 1971, s.1 7.

¹⁸⁴ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 219-225.

¹⁸⁵ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: J. A. Boyle, 1971, s. 19-22; Peng Da Ya, Xiu Ting, **Hei Ta Shi Lu**, Çev: A. Danuu, Yay. Haz. M. Uyar, 2012, s. 99.

¹⁸⁶ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 198.

2.3. SİYASİ TARİH

Ögedey, tahta geçtikten sonra ilk işi babası Cengiz Han'ın ölümünden (1227\624) kendi tahta oturana (1229\626) kadar geçen süre zarfında işlenen tüm suçları affetmişti. Bu tarihten sonra yapılacak suçların ise cezasız kalmayacağını söyledi.¹⁸⁷ Bu karardan sonra ise Muhafızları düzenledi. Babası Cengiz Han döneminde görev yapan tüm Muhafızların görevlerini yeniden onayladı. Sefer işleri hallolduktan sonra bu Muhafızlar ile ilgili ufak düzenlemeler ve değişiklikler yapmıştır. Buna göre Bölük komutanı olarak Hada'an ve Bulahadar seçilmiştir. Muhafızlar ile ilgi yasada şöyle düzenlenmiştir; Bir defa yoklamada bulunmayan muhafız yedi değnek ile cezalandırılırken, üç kez bulunmayan muhafız görevden alınacaktı. Ayrıca nöbetin eksiksiz tesliminden sorumlu olan kişi komutan olduğundan bir hata olduğunda o cezalandırılırdı. Ayrıca Ögedey'in muhafızları diğer binbaşılardan rütbe olarak düşük olsalar dahi üstün sayılmışlardır.¹⁸⁸

Merkezdeki bu işler hallolduktan sonra Cengiz Han ölümü ile fethedilen bölgelerde ve komşu ülkelerde gerçekleşen isyanlar ve keyfi hareketlere son vermek için hareketlendiler. Yeni sefer döneminin başlamasındaki bir sebep yukarıda bahsetmiş olduğumuz hareketlenmeler olsa da en önemli sebebi Ögedey Kaan'ın babasının yapmış olduğu planı devam ettirmek istemesidir. Böylece babasının ölümü ile yarım kalan seferler düzenlenip ülke sınırları genişletilmeye çalışılmıştır.

Böylece Ögedey, otuz bin asker ile Curmagun'u Sultan Celaddin'in üzerine gönderirken, aynı zamanda yine Cengiz Han zamanında başlayan Kıpçak, Saksin ve

¹⁸⁷ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 32.

¹⁸⁸ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: A.Temir, 1948, s. 191 vd.

Bulgar taraflarının fethi için Köketay ve Sübüdey Bahadır'ı göndermiştir.¹⁸⁹ Ayrıca onların yanına Cuci'nin oğlu Batu, Güyük (Ögedey'in oğlu) gibi birçok şehzadeyi de vermiştir. Ögedey'in kendisi ise kardeşi Tuluy ile birlikte Kin Krallığının (Çin) fethine çıkmıştır.¹⁹⁰ Bu seferler dışında başka bölgelere de ara ara seferler düzenlenmiştir.

2.3.1. Kuzey Çin Seferi (Kin Krallığı)

Kin Krallığını ortadan kaldırmak için yapılan bu sefer 1211 yılında Cengiz Han tarafından başlatılmıştır, fakat Cengiz Han öldükten sonra zayıflamak şöyle dursun kaybettikleri toprakları yeniden ele geçirmeye başlayan Kin'ler toparlanmaya çalışıyorlardı.¹⁹¹ Ögedey Kaan ise bu durumu görüp merkezde devlet işleri halledip birde Curmagun'u, İran'da Sultan Celaledin üzerine yolladıktan sonra kardeşi Tuluy ile birlikte Kin üzerine sefere çıkmıştır (1230).

Kinler, Wei havzasını ele geçirmiş durumdaydılar. Ögedey ve kardeşi Tuluy iki kola ayrılıp aynı anda Kin krallığına saldırıyı planladılar. Ögedey merkez kuvvet ile birlikte Ho-çang¹⁹² adlı şehre saldırıp ele geçirdikten sonra Sarı Irmak'tan geçmiştir.¹⁹³ Bu sırada kardeşi Tuluy ise 30 bin atlıyla güneyde bulunan Song İmparatorluğu toprakları içinden geçip Kin topraklarına girmişti. Tuluy, Nan-yang bölgesinden çıkıp

¹⁸⁹ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 191; Ebül Ferec, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Çev. Ş. Yaltkaya, 1941, s.16.

¹⁹⁰ A.Konstantin D'ohsson, **Moğol Tarihi: Denizler İmparatoru Cengiz**, Çev: Bahadır Apaydın, İstanbul, Nesnel Yayınları,2008,s.165.

¹⁹¹ Robert Marshall, **Doğuda Yükselen Güç Moğollar**, Çev: F. Doruker, 1996, s. 40.

¹⁹² Cüveyni ve Reşidüddin'de şehrin adı Hocanfu Balasagun olarak geçmektedir. Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 192; Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 33.

¹⁹³ P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil- A. Bereket, 2018, s.

Kin topraklarına saldırmaya başlamıştı. Tuluy'un sefer güzergahının uzun olması nedeni ile ordusundaki çoğu kişi aç ve susuz kaldı. Reşidüdin'e göre aç kalan ordu çimen, hayvan ve hatta insan eti dahi yemek zorunda kalmıştır.¹⁹⁴ Durumlarının kötüleştiğini gören Tuluy, Ögedey'in başında bulunduğu merkez orduya katılmaya karar verdi.¹⁹⁵ Ancak Tuluy'u karşılamak için Altun Han¹⁹⁶ 100 bin kişilik bir ordu göndermişti. İki kuvvet arasındaki savaş çetin bir şekilde geçmiştir. Sonuçta zorda olsa kazanan Moğol kuvvetleri olmuştur. Kaynaklarda Tuluy'un savaşı büyü'ye (efsun) başvurarak kazandığı söylenmektedir.¹⁹⁷ Bundan sonra merkez ordu ile birleşti ve birçok başarı elde ettiler.

Geriye Kin başkenti Kai-fong kalmıştı. Savaşın uzun süreceği anlaşıncı Ögedey, bölgede Sübedey'yi bırakıp kardeşi ile birlikte dönmeye karar verdiler. Dönüş yolunda konakladıkları yerde Ögedey ve Tuluy hastalandılar. Ögedey hastalığı atlatırken Tuluy fenalaştı ve 1232 yılında vefat etti.¹⁹⁸ Kaynaklar asıl Ögedey'in hastalandığını Tuluy'un onu kurtarmak için kâhinlerin hazırladığı efsunlu suyu içerek

¹⁹⁴ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: J. A. Boyle, 1971, s. 34.

¹⁹⁵ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 292-293; R. Marshall, **Doğuda Yükselen Güç Moğollar**, Çev. F. Doruker, 1996, s. 40-41.

¹⁹⁶ Çin'ce Kin ya da Jin sözü Altın manasına gelmektedir. Moğollar bu kelimedden yola çıkarak Altun yani Altın Han olarak çevirmişlerdir. Bkz. J.P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil, s. 162.

¹⁹⁷ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: J. A. Boyle, 1971, s. 36-37; Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev. M. Öztürk, 2013, s.192-193.

¹⁹⁸ P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil, A. Bereket, 2018, s. 263-264.

kendini feda ettiğini söyler.¹⁹⁹ Cüveyni ise Tuluy'un fazla içki içtiği için hastalandığını ve birkaç gün sonra öldüğünü dile getirmektedir.²⁰⁰ Tuluy'un ölümü, Ögedey Kaan'ı derinden sarsmıştır. Kaan kışı atlattıktan sonra ülkesine geri dönmüştür. Ögedey Kaan'ın ilk ve son seferi Kin Seferi olmuştur. Bundan sonra seferlere neden katılmadığına 1235 Kurultayı başlığımızda detaylıca bahsedeceğiz.

Konumuza tekrar dönecek olursak Kin seferinin devam ettirmesi için bırakılan Sübedey bu sırada seferlere devam ediyordu. Kin başkentini uzun bir süre abluka altına alsa da şehri tam olarak ele geçiremedi. Tek başına onları yenemeyeceği ortadaydı. Seferin durumu hakkında Ögedey Kaan'a haber gönderildi. Duruma öğrenen Ögedey Kaan, Songlar ile ittifak kurarak iki taraftan Kinleri sıkıştırmak istedi. 1232 yılında başkentini ele geçirilmiş ise de tüm Çin'in alınışı 1234'de (631) gerçekleşmiştir.²⁰¹

Seferlere devam eden Moğol kuvvetleri aynı zamanda kaçmayı başaran son Kin Kralı Altun Han'ı da takip etmekteydiler. Kin Kralı Altun Han ise kendini takip eden Moğollardan bir süre kaçmayı başardıysa da son olarak sığındığı Ts'ai-çeu'da 1234 yılında ölmüştür.²⁰² Ölümü ile ilgili ise Reşidüddin'de birkaç bilgi yer almaktadır. Bunlardan ilki şehrin abluka altına alınması ile kaçamayacağını anlayan Han'ın kendisi ve eşlerini ateşe vererek veya kendini asarak intihar ettiği yönündedir. Diğer bir bilgiye göre ise Moğolların şehri ateşe verdiği ve bu yüzden kaçamayan Altun Han'ın öldüğü söylenmektedir. Yine Reşideddün'e göre ise Altun Han'ın intihar etmiş olması daha

¹⁹⁹ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: A. Temir, 1948, s. 193-194.

²⁰⁰ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 453.

²⁰¹ G. Chaliand, **Göçebe İmparatorluklar**, Çev: E. Sunar, 2001, s. 112.

²⁰² R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzman, 2010, s.293.

muhtemel bir seçenek olarak görünmektedir.²⁰³

2.3.2. İran Seferi

Moğollar bölgeye ilk olarak Ögedey Kaan Döneminde değil Cengiz Han döneminde sefer düzenlemişlerdir. Moğolların eline geçmeden önce bölge Harezmsahlar tarafından kontrol edilmektedir. Bu dönemde başlarında Harezmsah Muhammed bulunmaktadır. Moğolların, Karahıtay topraklarına yaptıkları seferden sonra ise Harezmsahlar ile Moğollar komşu olmuşlardır. Kısa süre içinde Karahıtay toprakları iki devlet arasında paylaşılamaz olmuş, son olarak ise 1218 yılın 450 kişilik Moğol kervanına Otrar'da saldırılması üzerine Cengiz Han sorumluları istese de Sultan Muhammed buna yanaşmayıp üstüne gönderilen elçileri öldürerek savaşı başlatmıştır.²⁰⁴ 1219 yılına gelindiğinde Moğol ordusu Otrar, Sıgnak, Hucend, Buhara, Semerkant şehirlerini sırasıyla ele geçirdi. Harezmsah Muhammed ise kaçmak zorunda kaldı. Cengiz Han, onun peşine Cebe ve Sübeday'ı gönderse de yakalamayı başaramamışlardır.²⁰⁵ Hazar Deniz'inde, denizin içinde korunaklı bir kalede hastalanarak ölmüştür (1220).²⁰⁶ Ölmeden önce oğlu Celaleddin Mengüberti'yi veliaht tayin etmiştir. Celaleddin, babasının ölümünün ardından Hindistan'a kaçmıştır (1221).²⁰⁷

Cengiz Han'ın ölümü ve Ögedey Kaan'ın da Kin seferi ile uğraşmasını fırsat bilen ve bölgedeki iktidar boşluğundan yararlanan Celaleddin Mengüberti 1224 yılında

²⁰³ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s.40.

²⁰⁴ Aydın Taneri, "Hârizmşahlar" **DİA**, C.16, İstanbul, 1997, s. 228-231.

²⁰⁵ İbrahim Kafesoğlu, **Harezmsah Devleti Tarihi**, 1984, s. 280.

²⁰⁶ İbn'ül-Esir, **El-Kamil Fi't-Tarih**, Çev: A. Akça, A. Özaydın, 1987, C.12, s. 329.

²⁰⁷ Ebül Ferec, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Çev. Ş. Yaltkaya, 1941, s.14.

geri dönmek için yola çıkmıştır.²⁰⁸ Kısa sürede Kirman ve Fars bölgesinde kabul gördü. 1225 yılında Tebriz'i ele geçirdi.²⁰⁹ Kafkasya'ya akınlar düzenleyerek Azarbaycan'da hâkimiyetini güçlendirmiştir. Daha sonra Türkiye Selçukluları ile arası bozuldu ve iki taraf Erzincan'da 1230 yılında karşılaştıkların da savaşı kaybeden Celaleddin, geri dönmek zorunda kaldı.²¹⁰

Ögedey ise babasının ölümünden sonra devlet işleri ile uğraşmış ve ülkenin dört bir yanına ordu göndermiştir. İran'da Harezmîlilerin yeniden canlanmaya çalıştıkları haber alınca bölgeye Curmagun komutasındaki 30.000 kişilik bir ordu göndermiş ve babasının yarım bıraktığı seferi tamamlamalarını istemiştir. 1230-1231 kışında ordu Azerbaycan'a gitmek üzere yola çıkmıştır.²¹¹ Yorgun düşmüş olan Harezmîliler karşı koyacak zaman bulamamışlardır. Celalleddin Mengüberti, Moğol ordusundan kaçmıştır. Celaleddin'in ordusu peşlerindeki Moğollar tarafından tahrip edilmiş durumdayken o Meyyafarikin taraflarındaki sarp dağlarda saklanmak için kaçarken eşkıyalar tarafından öldürülmüştür (1231).²¹²

²⁰⁸ İlhan Erdem, Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308), DT., 1995, s. 40.

²⁰⁹ Vardan, **Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)**, Çev. H.D. Andreasyan, Yay. Haz. İ. Arslan, 2017, s. 95; Genceli Kiragos, **Moğol İstilası**, Tercüme: M. Kemal Bey, Arapçadan çev. F. Hacısalihoğlu- İ. Arslan, 2018, S. 24- 26.

²¹⁰ Genceli Kiragos, **Moğol İstilası**, Tercüme: M. Kemal Bey, Arapçadan Çev F. Hacısalihoğlu- İ. Arslan, 2018, s. 29-30.

²¹¹ P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil, A. Bereket, 2018, s. 260; Minhâc, Moğol askerlerinin sayılarını 50 bin olarak vermektedir. Bkz. Minhâc-ı Sirâc, **Tabakât-ı Nâsirî**, Çev-Not: M. Uyar, 2016, s.112.

²¹² Mükrimin Halil Yinanç, “Celaâeddin Harzemşah. Calâl Al-Din Hvârizmşah (1?-1231) ” , **Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Makaleler**, Haz: Fahameddin Başar vs.,

Ögedey, Curmagun'ı İran'a vali tayin etmiş ve her yıl değerli mallar yollamasını istemiştir. Curmagun da 10 yıl (1231-1241) boyunca buradaki Moğol ordusunun başında kalmıştır. Celaleddin'in ölümünden sonra Curmagun ordusu Kuzey İran ve Mezapotamya'ya göndermiştir. Böylece Tebriz, Meragana gibi yerleri alırken İsfahan, Meyyafarikin, Erbil, Bitlis gibi birçok şehre ise akınlar gerçekleştirmişlerdir.²¹³ 1241 yılına kadar bölgedeki akınlar ve (İran)Türkistan ve Maveräünnehir bölgesinin asayişini Curmagun yürütmüştür.

2.3.3. 1235 Kurultay'ı ve Yeni Seferler

Kin seferinden sonra Karakurum'a dönen Ögedey Kaan hem ilk kurultaydan beri hazinede biriken parayı eşit şekilde dağıtmak hem de ülke işleri ve seferlerin durumunu kararlaştırmak için yeni bir kurultay kararı almıştır. Ülkenin dört bir yanına haber salınmıştır. 1235 (Koyun²¹⁴) yılında Karakurum'da toplanılmıştır. Eğlencelerden sonra ilk iş olarak hazinede bulunan para Ögedey tarafından orada bulunan herkese dağıtılmıştır. Daha sonra ise devlet işleri konuşulmaya başlanmıştır.²¹⁵

Yapılan ilk seferlerde başarı gösterecekler de hala ele geçirilemeyen topraklar ve ülkeler bulunmaktadır. Ayrıca yine Moğollara karşı isyan eden devletlerde bulunuyordu. İşte bu kurultayda yapılacak olan yeni seferlerin rotaları çizilmiştir. Buna göre Güney Çin'de bulunan Songlar'a, Moğollara karşı isyan eden Kore'ye ve en önemlisi Avrupa'ya (Batı) sefer yapılmasına karar verilmiştir. Seferlere katılacak kişiler

Ankara, TTK, 2017, s. 205-214; Vardan, **Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)**, Çev. H.D. Andriasyan, Yay. Haz. İ. Arslan, 2017, s. 96.

²¹³ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 297-298.

²¹⁴ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 54.

²¹⁵ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 195.

de ayarlanmıştır.²¹⁶ Ögedey Kaan bu seferlerden birine katılmak istese de orada bulunan Mengü Han onun bundan sonra merkezde oturup emir vermesi gerektiğini şu sözler ile dile getirmiştir; “Kaan nereye gitmemizi emreder ise oraya gideriz. Kaan merkezde durup canın istediğini yapsın. Yolculukların zahmetinden ve tehlikesinden kendini korusun. Bunca yakını ve sayısız askeri ne güne duruyor? Hareket etme çünkü güneş de hareket etmez.” Düzgün bir dille ve saygılı şekilde konuşan Mengü’ye orada bulunan diğer kişiler de katılmış ve onu desteklemişlerdir.²¹⁷ Böylece Ögedey Kaan merkezde kalmaya ikna olmuştur.

Kurultayda alınan bu sefer kararlarının yanı sıra vergiler ve yam yolları ile ilgili de kararlar alınmıştır.²¹⁸ Yam sisteminin tam olarak oturmasının bu kurultaydan sonra gerçekleştiği de söylenmektedir. Vergi sistemi Yeh-lu Ch’u-ts’ai’nin getirmiş olduğu yeni sistem üzerinden tartışılıp karara bağlanmıştır.²¹⁹

Seferlere geri dönecek olursak, ilk olarak Kuzey Çin seferinde Moğollara yardım etmiş olan Songlardan söz edelim. Songlar’ın az önce de değindiğimiz gibi Kuzey Çin seferindeki yardımlarından dolayı onlara Ho-nan’ın güney-doğu kısmında bulunan bazı yerler verilmiştir. Bu verilen topraklar Songları memnun etmemiş ve yardımlarının karşılıklarını almadıkları gerekçesi ile 1234 yılında Kuzey Çin’e girmişlerdir. Moğolların kısa bir süre sonra müdahale etmeleri ile Songlar geri çekilmek zorunda

²¹⁶ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. Reşat Uzmen, 2010, s. 294.

²¹⁷ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 195-196; Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 54.

²¹⁸ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 55.

²¹⁹ R. Marshall, **Doğuda Yükselen Güç Moğollar**, Çev: F. Doruker, 1996, s. 47-48.

kalmıştır.²²⁰ Bu durum Ögedey Kaan'ın kurultayda sefer kararı almasına neden olmuştur. Bunun için üç ayrı koldan sefer hazırlıklarına başlamışlardır. Bu kollardan ilkinin başında Godon bulunmuş ve onlar Ç'eng-tu'ya ve Sişuan'ı almışlardır. İkinci ordunun başında Küçü ve ona yardım eden General Temütay bulunmaktadır. Onlar ise Hu-pei'deki Siang-yang'ı işgal etmişlerdir. Lakin 1239 yılında Songlar yeniden Siang-yang'ı ele geçirmişlerdir. Üçüncü ordu ise general Çağan ve Kün-bük komutasında Huang-Çeu tepelerine kadar gelmişlerdir.²²¹ Tüm bu seferlere rağmen bölgenin iklim ve coğrafik şartlarına alışkın olmayan Moğollar istedikleri başarıları elde edememişlerdir. Ögedey Kaan ile başlayan bu Güney Çin seferi ancak kırk yıl sonra Kubilay Han zamanında (1279) ele geçirilecektir.²²²

Moğollar Songlara sefer düzenledikleri sırada isyan hareketlerinin devam ettiği Kore'ye de askeri müdahalede bulunmak istemişlerdir. Bu Kore'ye yapılan ilk sefer değildir. Kore'ye yapılan ilk seferler Cengiz Han zamanında başlamıştır. İlk saldırılar başarılı olmuş ve Kore'ye boyun eğdirilmiştir. Ancak bu tarihten sonra Moğollara karşı ayaklanmalar olduğu görülmektedir. İşte tüm bu başkaldırıları bitirmek için Ögedey Kaan 1231 yılında bir sefer daha düzenlemiştir.²²³ Bu seferde başarılı geçmiş ve başkent Kai-syeng alınmıştır. Daha sonra bölgede 72 *darugaçi* bırakılarak bölgenin Moğol yönetimine alındığı söylenmektedir, fakat Moğollara karşı isyanlar durmadığı gibi bizzat Kore kralı Ko-tjong bir yıl sonra ayaklanıp geride bırakılan *darugaçilerin* birçoğunun da katledilmesini emretmiştir. Bu hareket ile Moğolların bölgeye yeniden bir sefer düzenlemesine neden oldu. Bu isyanlar nedeniyle kurultayda Kore'ye bir ordu

²²⁰ P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil, A. Bereket, 2018, s. 278.

²²¹ R.Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. Reşat Uzmen, 2010, s. 294.

²²² G. Chaliand, **Göçebe İmparatorluklar**, Çev: Engin Sunar, 2001, s. 112.

²²³ R. Marshall, **Doğuda Yükselen Güç Moğollar**, Çev: F. Doruker, 1996, s. 48.

gönderilmesine karar verildi ve 1236 yılında Kore'ye girildi.²²⁴ Üç yıl boyunca Moğol ordusu bölgeyi yakıp yıktı. Kore kralı, Moğol ordusunun geldiğini duyunca ise korkup bir adaya sığınmıştır. Bu yağmalara daha fazla dayanamayan Kore yöneticileri 1241 yılında barış teklifinde bulunmuş ve Moğollar tarafından kabul edilmiştir. Anlaşmaya göre, Kore kralı Moğolların vassalı olduğunu kabul ediyordu.²²⁵ Ayrıca 1236 yılında Song ve Kore haricinde birde Hindistan ve Keşmir'e de Kaan tarafından bir ordu yollandı ve bu ordunun bölgede yağma yaptığı da söylenmektedir.²²⁶

1235 kurultayından sonraki en önemli sefer ise aslında Avrupa seferidir. Bu sefer daha Cengiz Han döneminde kararlaştırılmış büyük bir seferdir. Ögedey Kaan ise babasının gerçekleştirmeyi düşündüğü bu seferi yapmaya karar vermiştir. Kurultayda ilk olarak Volga batısına fetihler yapılmaya karar verilmiştir. Bu topraklar Batu Han himayesinde olduğu için seferin başına o getirilmiştir. Ordu, Batu himayesine verilse de ailenin diğer prenslerin kontrolü de vardır.²²⁷ Batu ve kardeşleri dışında Çağatay oğlu ve torunu Bayar ile Buri, Ögedey'in oğlu Güyük ve Kaydu, Tuluy'un oğlu Mengü ve Bucek'de vardı. Ögedey Kaan seferi riske atmamak için ise asıl yöneten olarak ünlü Moğol komutan Sübedey'i bölgeye atamıştır.²²⁸ Toplam olarak 150.000 kişilik bir ordu hazırlanmıştır. İlk olarak 1236 yılında Bulgar iline saldırdılar. Batu ve Sübedey'in başında bulunduğu Moğol kolu Bulgar iline saldırmış ve kısa sürede başkentleri Bulgar

²²⁴ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. Reşat Uzmen, 2010, s. 294.

²²⁵ P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil, A. Bereket, 2018, s. 281.

²²⁶ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 55.

²²⁷ M. Baron, C. D'ohsson, **Moğol Tarihi**, Çev. Ekrem Kalan- Qiyas Şükürov, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayınları, 2006, s. 197.

²²⁸ A. Konstantin, Dohsson, **Moğol Tarihi**, Çev. B. Apaydın, 2008, s. 186.

şehri ele geçirilmiştir. İlk başta teslim olan beyler daha sonraki bir dönemde isyan etseler de tekrar itaat altına alınabilmişlerdir.²²⁹ Moğolların ikinci kolu, Mengü komutasında 1237 yılında Volga kıyısındaki Kıpçak iline saldırmış ve onları alt etmiştir. Yenilen Kıpçak beyi Bacman ve ona katılanlar ile birlikte kaçıp Volga'nın ötesine geçmişlerdir. Bacman Moğol ordusuna karşı birkaç saldırıda bulunsa da Volga nehri üzerinde bulunan bir ada da Mengü ve askerleri sayesinde yakalanmış ve öldürülmüştür.²³⁰ Kıpçak ve Bulgarların dışında Alanlar, Çerkezler ve Saksinler itaat altına alınmıştır.

1237 yılına gelindiğinde artık tam olarak Rusya seferine çıkmaya karar verildi. İlk olarak Riazan Knezliğine doğru gelmişlerdi. Knezlik çevreden yardım istemiş ve buna güvenmiştir, fakat onun beklediği yardım hiçbir zaman ona ulaşmamış ve kısa süre sonra şehir düşmüştür. Riazan prenslerinden Yu-ri, Riazan'da, Prens Roman ise Kolomna'da Moğollara karşı savaşıyorlardı. Moğollar 21 Aralık 1237'de şehre girmişler ve önlerine çıkan her şeyi yok etmişlerdir. Daha sonra Mengü komutasındaki ordu Suzdal ve Vladimir'e yönelmişlerdir. Vladimir kuşatılmadan önce Moskova'da ele geçirilmişti. 1238'de Vladimir şehri kuşatılmış ve ele geçirilmiştir. Vladimir alındıktan sonra sırasıyla Rostov, Tver ele geçirildi.²³¹ Böylece Kuzeybatı Rus topraklarında Novgorod haricindeki yerler ele geçirilmiştir. Novgorod kuşatması sırasında buzların erimesi ile bölge bataklık olmaya başlayınca geri çekilme kararı alınmıştır.²³² 1239 yılında Çernigov ele geçirilmiştir. 1240 yılında ise Moğollar Kiev'i baştanbaşa fethettiler. Carpini, bölgeden geçerken insan kafatasları ve kemiklerinin tarlalarda yığılı

²²⁹ A. Konstantin, Dohsson, **Moğol Tarihi**, 2008, Çev. B. Apaydın, s. 187.

²³⁰ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 58-59; Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 457.

²³¹ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, s. 300.

²³² İlyas Kamalov, **Altın Orda ve Rusya**, İstanbul, Ötüken yayınları, 2009, s.78.

olarak durduğunu dile getirmiştir.²³³ Yine aynı yıl Moğol prensleri seferin gidişatını görüşmek için toplanmıştır. Bu toplantıda Batu ve Güyük arasında yaşanan gerginlik orada bulunan herkesi etkilemiştir. Buna rağmen herkes sefere devam etmiştir. Bu kavga kendini Güyük Han döneminde daha açık şekilde gösterecektir.

Don Volga havzası ve Novgorod harici Rus Knezliklerini ele geçiren Moğollar hem Polonya hem de Macarlar ile komşu olmuşlardır. Bir süre dinlenen ve toplanan prensler Macaristan'a üç kol halinde saldırılırken bir koldan da Polonya'ya girilmesine karar verilmiştir. Moğolların Baydar ve Kaydu'nun başında bulunduğu kuvvetleri 1241'da buz tutmuş Vistül Irmağını aşp Polonya'ya saldırmışlardı. Sandomir'i yağmaladılar. Krakov'u karşılık görmeden aldılar ve Silezya'ya kadar ilerlediler. Oradan ise Morovya'ya geçip Polonya'yı baştanbaşa almaya çalıştılar.²³⁴ Avrupa'daki devletler ve papazlar Moğolların elde ettikleri başarılarından ve geçtikleri bölgelerdeki halkları kırıp geçirmelerinden korkmuşlardı. Onların bir an önce durdurulması gerektiğini düşündükleri için Avrupa'nın en donanımlı iki ordusu Töton şövalyeleri ve Templier ve Hospitaller'ni Moğolların üzerine göndermeye karar verdiler fakat onların bu girişimi başarılı olmayacaktı. Avrupa'nın donanımlı orduları Moğol ordusu karşında ağır kalıyor ve manevra gücü yüksek Moğolları durduramıyorlardı. Özellikle Polonya'da Liegnitz bölgesinde yapılan savaşta Töton şövalyeleri ve Templier ve Hospitaller büyük bir darbe almışlardı.²³⁵

Polonya'da Moğollar başarı sağlarken Batu ve Sübedey Macaristan'a üç kol halinde saldırmak istemişlerdi. Ayrıca Polonya'daki ordu bölgeyi tam olarak ele

²³³ John P., **Moğolistan Seyahatnamesi**, Tercüme: E. Ayan, 2018, s.92-93.

²³⁴ P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. A. Kazancıgil, A. Bereket, 2018, s.293-295; Altan Tayfun Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", **Tarih Okulu Dergisi**, S. XVI, Aralık 2013, s. 36.

²³⁵ R. Marshall, **Doğuda Yükselen Güç Moğollar**, 1996, s. 63.

geçirdikten sonra Macaristan'daki orduya katılacaktı. Kısa süre sonra Mohi'de bir savaş gerçekleşecek idi. Şiban bölgeye²³⁶ önceden gidip bakmış ve Moğol ordusunun yetersiz kaldığını görmüştü. Bunun üzerine abisi Batu ve Sübedey'den yardım istemiştir. Sajo nehrini aşan Batu kardeşine yardıma gitmiştir. İki ordu arasındaki savaş Mohi'de meydana gelmiştir. Bu savaşın ardından Tuna'ya kadar olan arazi kısa sürede yakılıp yıkıldıktan sonra kışın buz tutan Tuna'dan geçilmiştir. Her tarafı tahrip etmeye başlayan Moğollar Atlas okyanusuna kadar gelmeyi başarmışlardır.²³⁷ Bu sırada Ögedey Kaan'ın ölümüyle birlikte Güyük ve birçok prens yeni Kaan'ı seçmek için Karakurum'a dönmüş ve Batu'da geride kalan Moğol ordusu ile geri çekilip Saray kentinde orda kurmuşlardır. Bu topraklar daha sonra Altınorda Hanlığı adı altında Cengiz'in oğlu Cuci'nin soyundan gelenlerin himayesi altında olacaktır.

2.3.4. Tarabî İsyanı

İsyan Kalburcu Mahmud adındaki biri tarafından çıkarılmıştır. Bu adam Buhara'ya üç fersah uzaklıktaki Tarab denilen bir köyde yaşıyordu. Buhara'nın en eski köylerinden biriydi. Mahmud'un büyü işleri ile uğraştığı ve zaman içinde halkı yanına böyle çektiği dile getirilmiştir.²³⁸ Ancak bu isyanın nedeni sadece dini değildir aynı zamanda halkın idareye karşı olan hoşnutsuzluğunun da dile getirilmesidir. Mahmud Yalavaç ve oğlu bölgenin refahını sağlamaya çalışsalar da tam olarak başarılı olamıyorlar ve halkın durumu düzelmliyordu. Bu yüzden de isyancılar hem Moğol hem de Buhara aristokrasisine karşı bu isyanı gerçekleştirdiler.²³⁹

²³⁶ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 57; R. Grousset göre ordunun başında bulunan ve başarının kahramanı olan kişi Sübedey'dir. Bkz. R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, s. 302.

²³⁷ P. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, 2018 s. 296.

²³⁸ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 138-139.

²³⁹ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, s. 502.

Tarabî'ye (Mahmud) şehrin ileri gelen isimleri de katılmaya başladı. Buhara'nın önde gelen danışmentlerinden olan Şemseddin Mahbubî'de Buhara imamları ile arası kötü olduğu için Tarabî'nin yanında yer almıştır. Halkın sayısı da gün be gün artmaya devam edince durum Mahmud Yalavaç'a bildirilmiştir. O dönemde Yalavaç, Hocend'de oturuyordu. Yalavaç'ın yanına konuşma bahanesi ile çağırıp Tarabî'yi öldürme kararı alınsa da başarılı olunamamıştır. Buhara'da Sencer Meliki'nin sarayında kalmaya başlayan Tarabî'nin ise gün geçtikçe taraftarları artıyordu. Burada şehrin ileri gelenlerinden Burhaneddin'i halifesi yaparken, Mahbubî'yi ise naiplik vermiştir. Kendini peygamber ilan eden Tarabî birde kendi adına camilerde hutbe okutturmuştur.²⁴⁰ Bu isyanda Tarabî bölgede bulunan önemli memur ve büyük insanlara eziyet ve hakaret ediyordu. Onun yanından kaçan bu insanlar ise Moğol kuvvetlerinin yanına geçip ona karşı birleşiyorlardı.²⁴¹

Sonuç olarak Moğol kuvvetleri ile isyancılar karşı karşıya geldiğinde 10.000 kadar Moğol öldü. Tarabî ve Mahbubî'nin de bu savaşta öldüğü düşünülüyor. Bu savaştan sağ kurtulup, Tarabî'nin ölmediğine inanan isyancılar ise onun yerine kardeşi Ali ve Muhammed'i getirmişlerdir. Moğol kuvvetleri son kalan bu isyancıların üzerine yürüyerek bastırmayı başarmışlardır. Bu kuvvetin başında Emir Haraçar'ın iki noyanı bulunmaktaydı.²⁴² Mahmud Yalavaç bölge halkını katliamdan kurtarmak için Ögedey Kaan'a bir mektup yazmış ve cezalarını onun vermesini istemiştir. Ögedey Kaan ise isyancıları affetmiştir. Böylece ahali büyük bir kıyamdan kurtulmuştur.²⁴³ Çok büyük bir isyana dönüşmese de Moğollara karşı gerçekleşen bu isyan bazı hataların yapıldığını

²⁴⁰ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s.139-142.

²⁴¹ Ganizhamal Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maveräünnehir**, 2013, s. 43.

²⁴² Khwandamir, **Habibu's-Siyer**, Translated: W. M. Thackston, 1994, C.3, s. 45.

²⁴³ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, 1990, s.504.

ve bölge halkının Moğol aristokrasisinden rahatsız olduğunu göstermektedir.

III. BÖLÜM

ÖGEDEY KAAAN DEVRİ İDARİ VE MALİ REFORMLAR

3.1. İDARİ REFORMLAR

3.1.1. BAŞŞEHİR KARAKURUM

Karakurum ismi “kara taş” veya “kara yığın” anlamına gelmektedir. Moğollardan önce bölgede Uygurların Kara Balasagun adlı şehri kurdukları bilinmektedir. Uygurların kurduğu yere yakın bir yerde Orhun nehri solunda Cengiz Han tarafından 1220’de şehir yeniden inşa edilmiştir.²⁴⁴ Cengiz Han döneminde bir çadır kent konumunda olan ve daha çok zorlu geçen savaşlardan sonra dinlenme yeri olan şehir nihayet Ögedey döneminde başkent olabilmıştır. Ögedey yerleşik bir ülke kurmak adına attığı adımlardan biri de ticaret yoluna yakın bir bölgede başkent inşa etmektir. Karakurum’da bulunan 1346 tarihli yazıtta “*Başkent kurarak devletin en önemli koşulunu oluşturdular*” sözleri ile de bürokratik olarak örgütlenmiş bir devlet kurulmaya çalışıldığını göstermektedir.²⁴⁵ Cengiz Han’ın ordugahı Onan-Kerülen’in Karakurum’a çok yakın olduğu Rubruk tarafından da dile getirilmiştir.²⁴⁶ Kısacası bölge başkent olmadan öncede özellikle göçebe halkların kullandığı bir merkezdir.

1235 yılında şehrin inşasına başlandığı söylenmektedir. Reşidüddin’de bu olay şöyle geçmektedir; Ögedey Kaan yanındakilere “*Dünyanın en güzel şehri hangisidir?*” sorusunu sormuş ve onlardan “*Bağdat*” cevabını almıştır. Böylece Orhun’da Karakurum

²⁴⁴Osman Gazi Özgüdenli, “Karakurum”, **DİA**, İstanbul, 2006, C. EK-2, s. 22-23.

²⁴⁵Hans-Georg Hüttel, “Karakurum: Tarihsel Bir Bakış”, **Cengiz Han ve Mirasçıları: Büyük Moğol İmparatorluğu**, Editör: Samih Rifat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi: Sakıp Sabancı Müzesi, 2006, s. 190-192.

²⁴⁶Wilhelm, **Moğolların Büyük Hanı’na Seyahat**, Çev: E. Ayan, 2019,s. 83.

isminde bir şehir kurulmasını istemiştir.²⁴⁷ Amacı Karakurum'u bir ticaret merkezi haline getirmektir. Ögedey'in emri ile şehri kurmak için Müslüman ve Çinli zanaatkârlar getirildi. Ayrıca şehirde kendine de bir saray yaptırdı.²⁴⁸ Wan'an Sarayı'nın (Ebedi Huzur) Çinli mimar Liu Min tarafından 1236 yılında tamamlandığı söylenmektedir.²⁴⁹ Moğolların diğer ileri gelenlerinin de başkentte saray yaptırmalarını isteyen Ögedey şehri büyötmeye çalışıyordu. Ayrıca şehrin çevresinde sur duvarları bulunuyordu. Bu duvarlar çok yüksek olmayıp şehrin savunmasını sağlamamaktadır. Şehrin dört ayrı kapısı bulunmaktadır. Marco Polo'ya göre; şehirde hiç taş bulunmamakta ve tamamen ağaçtan ve topraktan yapılmaktadır. Ayrıca şehrin çevresinin de üç mil olduğunu söylemektedir.²⁵⁰ Şehrin dışında da ayrıca bir mahalle bulunmaktadır. Tüm bu yapılanmalara rağmen Moğollar yine keçe çadırlarda kalmaya devam etmişlerdir. Saraylarda veya evlerde Müslüman ve Çinli zanaatkârlar oturmaktadır.²⁵¹ Rubruk'ın, söylediğine göre Çeşitli kavimlere ait mabetler bulunmaktadır. Bunları 12 adet put mabedi, Müslümanların camileri ve Hristiyanların kilisesi olarak sıralamaktadır. Ayrıca Rubruk, Moğol sarayının kiliseye benzediğini yazmış ve St. Denis mastarının saraydan daha gösterişli olduğunu belirtmiştir.²⁵²

Şehrin canlanması için her şeyi yapan Ögedey Çin'den oyuncularda

²⁴⁷ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s.62.

²⁴⁸ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s.225-226.

²⁴⁹ Hans-Georg Hüttel, "Karakurum: Tarihsel Bir Bakış", **Cengiz Han ve Mirasçıları**, 2006, s.192.

²⁵⁰ Marco Polo, **Dünyanın Hikaye Edilişi**, Çev: I. Ergüden, 2003, s. 161.

²⁵¹ P., Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, 2018 s. 268-269.

²⁵² Wilhelm, **Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat**, Çev: E. Ayan, 2019, s. 143-151.

getirtmektedir.²⁵³ Ayrıca Ögedey Kaan tarafından ticareti güçlendirmek ve şehri canlandırmak için Karakurum'dan Çin'e giden yollara yeni yamalar kurdurulmuştur. Amacı, Karakurum'u batıda bulunan şehirlere benzetmektir. Bunun dışında yavaş yavaş Karakurum şehrinde ziraata da başlanmaktadır. Hep kenevir ve buğday ekseler de bunlar şehrin erzak ihtiyacını karşılamıyordu bunun için şehrin neredeyse tüm erzakı Çin'den geliyordu.²⁵⁴ Çin'den gelen erzaklar ile ayakta duran şehir Kubilay tarafından 1260-1264 yılları arasında kardeşi, Karakurum'un temsilcisi ve yasal veliaht olan Arık Böke'ye karşı verdiği taht mücadelesinde şehre ambargo koyarak Çin'den gelen erzakların kesilmesini sağlamıştır. Kuzey Çin'den gelen tahıl ürünlerinin kesilmesi ile şehirde büyük bir kıtlık yaşanmasına neden olmuştur. 1265 yılına gelindiğinde ise merkezi Pekin'e (Hanbalık) taşıyarak Karakurum'u kaderiyle baş başa bırakmıştır.²⁵⁵

3.1.2.POSTA (YAM) TEŞKİLATI

Devletin sınırlarının büyümesi ile birlikte bazı sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Cengiz Han, Harezm'e yaptığı sefer sonunda bu durumu fark etmiştir. Devlet sınırları genişledikçe Han'ın uzak bir yerde olan olayı zamanında duyması imkansız hale gelmişti. Ögedey Kaan döneminde de Asya'nın merkezi olan Karakurum'un devletin en uzak noktasından dahi bilgi almasını sağlamak için posta sisteminin kurulmasına karar verildi. Moğolların kullandığı bu sistem batıda kullanılan sistemden farklıydı. Moğollarda sadece haber ulaştırmak ve güvenliği sağlamak için değil aynı zamanda ticareti de iyileştirmek için kullanılıyordu.²⁵⁶ Yollarda batıdaki posta yollarının aksine daha ilkel bir durumdaydı. Ayrıca Moğollardaki yam sisteminin,

²⁵³ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s.203.

²⁵⁴ B. Y. Vladimirtsov, **Moğolların İctimâî Teşkilatı**, Çev: A. İnan, 1995, s. 73.

²⁵⁵ Hans-Georg Hüttel, "Karakurum: Tarihsel Bir Bakış", **Cengiz Han ve Mirasçıları**, 2006, s.190.

²⁵⁶ P., Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, 2018 s.272.

Çin’de kullanılan Yi (Li) sisteminin daha geliştirilmiş bir hali olduğu da söylenmektedir. Çin’de Yi (Li) sistemi sadece haberleşme (iletişim ağı) için kullanılırken, Moğollarda ise yukarıda da değindiğimiz gibi hem haberleşme hem de ticaret için kullanılmaktadır.²⁵⁷

Bu posta (*yam*) sisteminin kurulduğu tarih tam olarak bilinmiyor. Daha çok kabul gören görüş Cengiz Han’ın varisi olan Ögedey Kaan döneminde gerçekleştirildiği yönündedir. Ana kaynaklarda da bu konu daha çok Ögedey Kaan döneminde anlatılmaktadır. Aslında resmi olarak Ögedey döneminde kurulsa da fikrin Cengiz Han zamanında da oluşturulmaya çalışıldığı görülmüştür. Hatta Cengiz Han zamanında Ch’ang Ch’un adın da bir kişinin 1220-1224 yılları arasında yaptığı seyahatte Çin’den İran’a doğru giderken yol üstünde posta kuryeleri gördüğünü söylemiştir. Semerkant ve Balkaş’a kadar bu posta yollarını kullandığını söyleyen bu kişinin elinde ayrıca Cengiz Han’ın emri ile dolaştığını gösteren bir *payzasının* (bir çeşit kimlik kartı) olduğu da söylenmekteydi.²⁵⁸ Bu bilgiler ışında Cengiz Han döneminde bu sistemin çok basit bir şekilde karakol sistemi²⁵⁹ olarak sadece merkeze hızlı bilgi ulaştırmak için kullanıldığını lakin Ögedey Kaan’ın 1235 yılında yaptığı kurultay ile daha kapsamlı bir sistem haline geldiği görülmektedir. Özellikle Çin’de ise sadece tacirler için kurulan *yam* karakollarının kurulduğu bilinmektedir.²⁶⁰

²⁵⁷ A.Silverstein, “The Mongol Yam and Its Legacy”, **In Postal System in The Pre-Modern Islamic Word**, 2007, s.142.

²⁵⁸ A. Silverstein, “The Mongol Yam and Its Legacy”, **In Postal System in The Pre-Modern Islamic Word**, 2007, s.146.

²⁵⁹ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. Reşat Uzmen, 2010, s.291.

²⁶⁰ Mustafa Uyar, “Mongol Patronage of Trade Between China and The Middle East During The Middle Ages”, **The Journal of Middle East and Central Asian Studies**, 2017, s. 47.

Ögedey Kaan emri ile postalar (*yam*) ve posta yolları kuruldu. Bu postalar için yeni düzenlemeler oluşturuldu. Postaların güvenliği için her iki tümene bir posta (*yam*) gelecek şekilde düzenlendi. Yam yolları halkın üstüne bir baskı yapılmaması ve en kısa sürede haberin ulaşılması için meskûn yerlerin dışında kuruldu. Sadece önemli bir haber veya görev olduğunda meskûn yerlerden geçilmesine izin verildi. Posta idarecileri de alınan bu kararları bulundukları yerde uygulayıp asayişini sağlıyordu.²⁶¹ Bu sistem Çağatay'a (Ögedey Kaan'ın abisi) da danışılmıştı oda bunu uygun bulmuş ve kendi yurdunda yeni posta istasyonları ve posta yolları kurarken Batu'ya da haber gönderip posta istasyonları kurmasını söylemiştir.²⁶²

Bu posta istasyonlarında kullanılmak için her bin kısıraktan birini ve bu kısrağa bakacak bir kişiyi de temin ediyorlardı. At ve bakıcısı her zaman değişiyordu. Posta da at sıkıntısı çekildiğinde ve önemli bir iş olduğu zamanda yine meskûn bölgelere gidip halktan at alınabiliyordu.²⁶³ Cüveynî ve Reşidüddin'de ayrıca her yıl halktan posta istasyonlarının ihtiyaçlarını karşılamak için *kobçur* (*gubçur*) adında vergi toplandığı söylenmektedir²⁶⁴. Moğolların Gizli Tarihin'de de yiyecek için her iki yaşlık koyundan bir koyun alındığını yazmaktadır.²⁶⁵ Reşidüddin'de bu verginin miktarı her yüz hayvandan biri olarak gösterilmektedir.²⁶⁶ Ögedey Kaan bu posta istasyonlarında sadece

²⁶¹ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 91.

²⁶² Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 56.

²⁶³ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, 1990, s. 495.

²⁶⁴ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: Mürsel Öztürk, 2013, s. 91; Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 55.

²⁶⁵ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, 1948, s. 204.

²⁶⁶ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 55.

taşıt vasıtalarının değil aynı zamanda gerekli erzaklarında bulunmasını istiyor ve buraları birer ambar haline getiriyordu. Karakurum şehrini kurduğu zaman Çin ile Karakurum arasına kurduğu bu posta istasyonlarına her gün yiyecek ve içeceklerle dolu 500 vagonun ulaşmasını ve buradan dağıtılmasını istemiştir. Bu erzakların taşınması için ise altı öküzün çektiği büyük tekerlekli araçlar kullanılmıştır.²⁶⁷ Bu postalar her yıl teftiş edilir ve rapor Kaan'a sunulurdu. Şayet bu istasyonlarda bir eksik görülür ise görevlilerin, eksik olan malzemeye göre dudakları ve burunları kesilirdi.²⁶⁸

Moğollarda postacıya *ulak* (ulag) denilirdi. Günlük postaya *bayat*, başşehir ihtiyaçlarını karşılayana ise *narit* denilirdi. Karakurum'dan Çin'e giden yol üstünde 5 fersah mesafede (Yaklaşık 28,4 km) 37 yam kurulmuştur. Tüm bu yapılanlar Cengiz Han döneminde batı ile yapılan hububat ticaretinin azalmasına ve Çin'e yönelmesine neden olmuştur.²⁶⁹ Ayrıca elçiler günlük 300- 500 km yol yapıyorlardı. Posta istasyonlarının konumu genelde dinlenmiş bir atın bir günde gidebileceği mesafeye göre ayarlanıyordu.²⁷⁰ Plano Carpini de yam istasyonlarından bahsetmektedir. Güyük Han'ın tahta geçiş törenine katılmak için çıktığı yolda birçok posta istasyonuna uğradığından bahsetmiştir. Sabahtan akşama kadar durmadan yol aldıklarını atlarına bakım yapmadıklarını çünkü onları günde birkaç kez dinlenmiş atlar ile değiştirebildiklerini

²⁶⁷ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s.62. Jean De Joinville, **Bir Haçlının Hatıraları**, Tercüme: Cüneyt Kanat, İstanbul, Yeditepe Yay., 2016, s. 215.

²⁶⁸ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, 1948, s. 204.

²⁶⁹ V.V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, 1990, s.495-496.

²⁷⁰ R.Marshall, **Doğuda Yükselen Güç Moğollar**, Çev: Füsün Doruker, 1996,s.46; Atlılar, on gün on gecede yüz günlük mesafe alırlarmış. Bkz. Marco Polo, **Dünyanın Hikaye Edilişi**, Çev: I. Ergüden, 2003, s. 262.

kaydetmiştir.²⁷¹ Marco Polo ise, yam istasyonlarındaki konaklama merkezlerine hayran kaldığını ve bu merkezlerin krallara yakışacak kadar gösterişli yerler olduğunu söylemiştir. Dünyanın hiçbir yerinde hiçbir kralın sahip olamayacağı bir sistem olduğunu söyleyerek de hayranlığını açık bir şekilde dile getirmiş olmaktadır. Ayrıca o Büyük Kaan'ın ulaklarının bellerinde çingiraklı bir kemer olduğunu ve bu kemer sayesinde istasyondaki görevlilerin ulakların geldiğini önceden duyarak dinlenmiş bir atı onlar için hazırladığını da dile getirmiştir.²⁷² Bu yam yollarını kullanan habercilerin veya özel kişilerin kimin emri ile yolculuk yaptıklarını gösteren *payza* denilen bir nevi kimlik kartları vardı. Bu *payzalar* aynı zamanda kişinin önemini de gösteriyordu. Sıradan bir haberciye tahtadan *payza* verilirken, önemli bir kişiye gümüş veya altın *payza* veriliyordu. Ayrıca önemli *payzalar*a sahip kişiler diğerlerine göre daha fazla at da kullanabiliyorlardı.²⁷³

Ögedey Kaan'ın tüm uğraşlarına rağmen posta teşkilatı çok başarılı olamadı. Halkın üstündeki baskı azalmadığı gibi daha da arttı. Postacıların neredeyse sınırsız at kullanabiliyor olmaları ve gerektiğinde meskûn bölgelere girip halktan at veya yardım almaları suistimal edildi. Tacirler dahi bu atları kendi işleri için kullanmaya başladı. Mengü Han dönemine gelindiğinde yeni yam yolları ve istasyonları açılırken bir yandan da halkın üzerindeki bu baskıyı kaldırmak için bazı sınırlamalar getirdi. Bundan sonra bir elçi 14 at kullanabilecek ve hiçbir şekilde posta yolunu terk etmeyecekti. Halktan at istemeleri yasaklanmıştı.²⁷⁴ Bu sistem, Cengiz Han, Ögedey Kaan ve hatta Mengü Han'a kadar Moğolların ilk dönemlerinde karmaşık bir ağ olarak kalmıştır. Sistemi

²⁷¹John P., **Moğolistan Seyahatnamesi**, 2018, s. 129-142.

²⁷² M. Polo, **Dünyanın Hikaye Edilişi**, Çev: I. Ergüden, 2003, s.259-263.

²⁷³ G. Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maverâünnehir**, 2013, s. 40.

²⁷⁴ Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, 1971, s. 219.

düzeltilmek ve eksiklerini gidermek için ise bir dizi kararlar almışlardır. Bu kararlar ile sistem geliştirilmeye ve iyileştirilmeye çalışılmıştır.²⁷⁵ Tüm bu eksikliklere ve başarısızlıklara rağmen Ögedey Kaan'ın yaptığı en önemli işlerden biride hiç şüphesiz posta (*yam*) teşkilatını kurmak olmuştur. Karakurum'un başkent yapılmasının ardından *yam* ile de devlet oluşumunun bir temeli daha atılmış olunuyordu. Her iki uygulama ile imparatorluğun en batı ucu ile en doğu ucunu biraz daha birbirine yaklaştırmış oluyorlardı. Özellikle posta ağının kurulması ile doğu- batı ticaretinin gelişmesine önemli bir katkı sağlanmıştır.

3.1.3. BÜROKRATİK REFORMLAR VE MERKEZİLEŞME

Moğollar göçebe yapıdan yerleşik bir yapıya geçmeye başlamışlardı. Ögedey Kaan döneminde devletleşme süreciyle birlikte merkezi bir yapı kurmak adına bazı reformların yapılması gerekmektedir. Bu reformlardan biride fetihler ile büyüyen ülkeyi kontrol etme gereksiniminden doğmuştur. Moğol İmparatorluğu'ndaki bürokratik teşkilatın kurulması Cengiz Han ile başlamışsa da halefi Ögedey Kaan döneminde tam olarak yerleşmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi Moğollardaki sivil teşkilat yerleşik kültürün etkiyle oluşmaya başlamıştır. Bunda Çinli, Uygurlu ve Müslüman müşavirlerin önemi büyüktür. Mutlak gücün sahibi Han'ın, yardımcıları olan baş vezirler, Han adına ülkede devletin tüm işlerini düzenleyen, yöneten ve bürokrasinin en üstünde bulunan memurlardır. Cengiz Han döneminde bu görevi T'a-t'a-t'ong'a yürütürken, Ögedey Kaan döneminde bu işi Yeh-lu Ch'u-ts'ai üstlenmişti.

Konuya detaylıca girmeden önce Moğollarda bulunan siyasi hiyerarşiden bahsetmek isterim. Moğollarda devletin başında bulunan kişiye Han veya Kaan denilirdi. Han dışında kimseye unvan verilmez onlara isimleri ile hitap edilirdi.²⁷⁶ Han

²⁷⁵ A. Silverstein, "The Mongol Yam and Its Legacy", **In Postal System in The Pre-Modern Islamic World**, 2007, s. 147.

²⁷⁶ H. Temizsu, **Yasak**, 2018, s. 70.

ülkenin mutlak hâkimiydi ve onun sözünden dışarı çıkılmazdı. Han'ın buyruğu emir sayılırdı. Devlet ise tıpkı Türk devletlerinde olduğu gibi Moğollarda da Han ve ailesinin ortak malı sayılıyordu. Han'nın, ailesinin erkek evlatlarına verdiği topraklara ise yurt veya tımar (İncü) adı verilirdi. Sadece topraklar değil hazine, hanedan ailesinin ortak malı sayılmaktaydı. Cengiz Han'da bu adete uyarak oğulları ve kardeşleri arasında ülkeyi taksim etmiştir.²⁷⁷ Cengiz Han'ın böldüğü ulusun (toprak veya verilen incu) asıl sahipleri ise şehzadelerdir. Ögedey Kaan'da tıpkı babası gibi yeni fethettiği bölgeleri hanedan üyelerine tımar (incu) olarak veriyordu,²⁷⁸ fakat buraların yönetimini şehzadelere tek başına vermiyorlardı. Onların yanına bölgenin idari ve mali işlerini yürütmesi için *darugaçi*, *tangmaçi*, baskak ve Noyanlar veriliyordu.²⁷⁹

Darugaçiler ile ilgili bilgi veren Ögel, Mahmud Yalavaç'ın vali olarak Çin'e gönderilmesinden bahsederken onun unvanı için kullanılan vali kelimesinin yanlış olduğunu çünkü valiliğin açık olmayan bir kurum olduğunu *darugaçi*'nin ise her şeye muktedir olduğunu söylemiş. Ayrıca *darugaçi*'nin atandığı bölgede vergi, mali işler, aşayış gibi işlerin hepsini kontrol ettiğini ve valiliklerin dahi onun emrinde olduğunu belirtmiştir.²⁸⁰ Kurat ise, her bölgeye *darugaçi* yanında bir baskak gönderildiğini hatta küçük şehirlere direk baskakların yollandığını belirtmiştir. Baskakların hem vergilerin toplanması hem de Han adına bölgede asayişin sağlanması işlerine baktığını söylemiştir. Ayrıca *darugaçi* ve baskakların bölge idaresine karışmadığını da belirtmiş ve Rus

²⁷⁷ Ganizhamal Kushenova, “Ögedey Kaan Devrinde Türkistan'da Teşkilat Yapısı”, **BİLİG**, 2006 (yaz), S. 38, s.186.

²⁷⁸ A. Yuvalı, “Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan'ın İdari Statüsü”, **Fırat Üniversitesi Dergisi**, C.2 (I), 1998, s.232.

²⁷⁹ Ganizhamal Kushenova, “Ögedey Kaan Devrinde Türkistan'da Teşkilat Yapısı”, **BİLİG**, 2006, s. 186.

²⁸⁰ Bahaddin Ögel, **Sino- Turcica**, 1964, s. 215.

Knezliklerine yani Altın Orda yurduna da gönderilen baskak ve *darugaçiler* olduğuna vurgu yapmıştır.²⁸¹ Böylelikle merkezde bulunan idari teşkilatın küçük bir örneği diğer hanedan üyelerine verilen yurtlarda da uygulanmış oluyordu. Maverâünnehir’de *darugaçilik* görevine Mahmud Yalavaç ve oğlu Mesud Yalavaç bakıyordu. Baskaklar ise tam olarak halktan alınan vergilerin düzenlenmesi ve doğru bir şekilde toplanması işlerini yürütüyorlardı. Türkistan’a bu sistemi bizzat Mahmud Yalavaç, getirmiş olsa da Cengiz Han’ın ilk dönemlerinden itibaren bu sistem uygulanmaya başlanmıştır.²⁸² Vilayetlerde *darugaçiler* yardımcı olmaları adına bir de *tangmaçiler* verilmiştir. *Tangmaçiler* Kushenova’nın makalesinde anlatığına göre yabancı askerlerden kurulan kıtaların Moğol komutanları olarak görülürken²⁸³, Barthold’a göre onların görevi valiliklerdeki veya yurtlardaki vergileri düzenlemek ve toplamaktır. Ayrıca onlar Kaan’ın emri dışında herhangi bir verginin toplanmaması için çalışmaktadırlar.²⁸⁴ Yuvalı, ise ülkedeki vergi işlerini düzenleyip sivil bürokrasiyi oluşturmaya çalışan Yehlu Ch’u-ts’ai’in, incu (tımara) sahiplerinin özellikle vergi konusunda halka keyfi davranışlarını kısıtlamak için Ögedey Kaan’ın izniyle *Tangmaçilerin* atadığını yazmıştır.²⁸⁵

Bir devlet için önemli olan kurumlardan biride askeriyedir. Hâlihazırda askeri bir yapısı bulunan Moğol Devleti’nde ordunun teşkilatlı hale gelebilmesinden değil var

²⁸¹ A. N. Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, Ankara, TTK, 1993, s.80.

²⁸² Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 135.

²⁸³ G. Kushenova, “Ögedey Kaan Devrinde Türkistan’da Teşkilat Yapısı”, **BİLİG**, 2006, s. 190-191.

²⁸⁴ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, 1990, s.492.

²⁸⁵ A. Yuvalı, “Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan’ın İdari Statüsü”, **Fırat Üniversitesi Dergisi**, C.2 (I), 1998, s.233; V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. D. Yıldız, 1990, s.492.

olan sistemin geliştirilmesi ve belki siyasi olarak etkin hale gelmesinden bahsedilebilir. Moğollardaki askeri teşkilata bakacak olursak bunun göçebe gelenekten geldiği görülmektedir. Moğollardaki ordu sistemi de onluk sistemdir.²⁸⁶ Buna göre her bölüğün bir komutanı vardır. Her on bin kişinin başına ise bir tümen komutanı getirilmektedir.²⁸⁷ Han'a bağlı olan tümenbaşı ve binbaşılara ise Noyan denilmekteydi. Noyanlar genellikle müşavirlerin emri altındaydı. Onların emri altında ise Nökerler bulunmaktaydı. Noyanlar, Nökerleri akrabalarından seçebilecekleri gibi kan bağlarının olmadığı insanlardan da seçebilirlerdi. Nökerler paralı asker değillerdir. Gönüllü olarak nöker olurlar. Bunların dışında birde Han'ın yanında bulunan gece ve gündüz muhafızları vardır. Han'ın korumakla görevli olan bu muhafızlar diğer binbaşılardan rütbeleri daha düşük olsa da onların üstünde sayılırlardı.²⁸⁸ Ayrıca Moğollarda askeri teşkilat içinde yer alan bir de *Haşer*ler vardır. Onlar Moğolların eline esir olarak düşmüş ve orduda kullanılan kişilerdir. *Haşer*lere esir alındıkları yerin ismi verilirdi. Moğol ordusu içindeki *Haşer* ordusu da onluk sisteme göre düzenlenmiştir ve çarpışmalarda ilk onlar öne sürülmüştür.²⁸⁹

Yeh-lu Ch'u-ts'ai, getirdiği sınav ile birlikte birçok Çinlinin Moğol İmparatorluğunda memur olabilmesi Türk ve Müslüman memurların yanında askeri kadrodaki kişileri de sinirlendirmişti.²⁹⁰ Yeh-lu Ch'u-ts'ai yaptığı bu hareket ile Moğol sarayındaki sivil memurların nüfuz kazanmasını ve sayılarının artmasını istemekteydi.

²⁸⁶ Ganizhamal Kushenova, "Ögedey Kaan Devrinde Türkistan'da Teşkilat Yapısı", **BİLİG**, 2006, S. 38, s. 189-190.

²⁸⁷ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 254.

²⁸⁸ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: A. Temir, s.201.

²⁸⁹ A. Yuvalı, "Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan'ın İdari Statüsü", **Fırat Üniversitesi Dergisi**, C.2 (I), 1998, s. 227-228.

²⁹⁰ L.N. Gumilev, **Muhayyel Hükümdarlığın İzinde**, Çev: Ahsen Batur, 2002, s. 208.

Askeri teşkilattaki memurlar ise bu durumdan hoşnut kalmıyorlardı. Böylelikle Moğol bürokrasinde iki taraf meydana geldi. Bunlardan ilki sivil yönetimi destekleyen ve bürokrasinin oluşmasını isteyenler, ikincisi ise askeri yapının bozulmaması için çabalayanlar olmuştur. Bu kutuplaşma ise Yeh-lu Ch'u-ts'ai'in Ögedey Kaan üzerinde büyük bir etki yaratması ile başlamıştı.²⁹¹ Böylelikle iki kutup sürekli çekişmeye başlamıştır. 1239 yılında Körgüz ve Curmagun Noyan'ın aralarında yaşanan atışmalar sonucunda iyice tırmanan bu kutuplaşmayı Ögedey Kaan sivil ve askeri valiliklerin görev yetkilerini ayırarak çözmeye çalışmıştır. Ögedey Kaan döneminde sivil teşkilat hızla önem kazansa da Ögedey Kaan'ın ölümü ile birlikte taht naipliği yapan karısı Töregene Hatun tüm bu memurları saraydan uzaklaştırmış ve hatta iftiralar atarak onları idam ettirmiştir. Töregene Hatun'un naipliği döneminde sekteye uğrasa da Güyük Kaan'ın tahta oturması ile birlikte yeniden bir düzen sağlanmış ve bu önemli devlet adamları görevlerine dönmüştür.

Ülkede birliği ve düzeni sağlamak için Cengiz Han zamanında Moğol örf ve adetleri ile Cengiz Han'ın buyruğu ve emirlerinden oluşan Büyük Yasa meydana getirilmiştir.²⁹² Ögedey Kaan döneminde de bu yasa devam etmiştir. Yasa'nın uygulanmasındaki sorunlara ise Moğollarda bulunan iki ayrı mahkeme bakıyordu. Bunlardan ilki büyük davalara bakan yüksek mahkeme diğeri ise halkın sorunlarına bakan mahkemeydi. Şaibeli durumlarda davalara Han'da refakat etmektedir. Yargı işlerine bahan memurlara *yarguci* denilmektedir. *Yargucilerin* en büyüğü olan “yeka yarguci” merkezde bulunmaktadır. Bunlar büyük davalara bakmaktadır. Sıradan mahkemelere ise

²⁹¹ G. Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maveräünnehir**, 2013, s. 233.

²⁹² H. Temizsu, **Yasak**, 2018, s. 51.

Noyanlar bakmaktadır. Daha sonraki dönemde bu işi sivil memurlar üstlenmiştir.²⁹³

3.1.4. ÖNEMLİ DEVLET ERKÂNI

3.1.4.1. Mahmud Yalavaç

Harezmlî Mahmud Yalavaç, Cengiz Han ve Ögedey Kaan zamanında önemli devlet kademelerinde bulunmuştur. Tarih sahnesine ilk çıkışı ise Cengiz Han dönemine denk gelmektedir. Kaynaklarda olay şöyle aksettirilmektedir; Cengiz Han zamanında ticaret için Harezm'den (yani Sultan Muhammed ülkesinden) üç kişi Moğolistan'a gelmiştir. Bunların isimleri Cüveynî'de; Ahmed Hocendi, Emir Hüseyin ve oğlu Ahmed Belhî olarak geçmektedir. Bu tacirler Cengiz Han'ın huzuruna çıkarılmışlardır. Bu görüşmeden sonra Cengiz Han onları ülkelerine yollarken yanlarına da emrinde bulunanlardan, 450 kişi toplayarak Harezm'e göndermiştir. Ayrıca bu kişilere Harezm'de bulunan Moğolistan'da ticaret yapmak isteyen tacirlere sermaye olması için belli bir miktar para verilmiştir.²⁹⁴ Cengiz Han'ın gönderdiği bu kervan içinde elçilerde bulunmaktaydı bu elçiler arasın da ise Harezmlî Mahmud Yalavaç, Buharalı Ali Hoca ve Utrarlı Yusuf Kenga bulunmaktadır.²⁹⁵

Moğolların Gizli Tarihinde ise; Mahmud Yalavaç'ın Cengiz Han, Müslüman memleketleri tamamen ele geçirdikten sonra ortaya çıktığını söylenmektedir. Ona göre, Cengiz Han yeni ele geçirmiş olduğu Müslüman bölgelere valiler tayin ettiği sırada Urunggeçi şehrinin Hurumşi ailesinden Yalavaç'ın oğlu ile yanına geldiğini ve sohbetinden hoşlandığı Mahmud Yalavaç'ı yanında alıkoyup ve daha sonra ise Kitanların şehri Cung-du'ya vali tayin etmiştir.²⁹⁶ Bahaeddin Ögel ise; Mongolistlerin

²⁹³ G. Kushenova, "Ögedey Kaan Devrinde Türkistan'da Teşkilat Yapısı", **BİLİG**, 2006, s. 188-189.

²⁹⁴ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 62-63.

²⁹⁵ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, 1990, s. 421.

²⁹⁶ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, 1948, s. 185.

yaptıkları tercümelerde Mahmud Yalavaç'ın Cengiz himayesine yeni girmiş gibi gösterilmesine rağmen aslında Batı seferi başlamadan önce Harezm'e giden meşhur bir elçisi olduğunu dile getirmektedir.²⁹⁷

Mahmud Yalavaç, Cengiz Han tarafından sevilen bir kişi olmuş ve onu *darugaçi* olarak Pekin'e tayin etmiştir. *Darugaçilerin* görevi içinde asayiş işleri bulunsa da Yalvaç daha çok mali işler ile ilgileniyordu. Zamanla ise ününü artırdığı gibi mali konularda kendisine başvurulana biri haline geldi²⁹⁸. Cengiz Han'ın ölümünden sonra halefi olan Ögedey Kaan döneminde de aynı görevine devam etmişse de durumu eskisi kadar parlak değildir. Bunun nedeni olarak Çinlileşmiş Yeh-lu Ch'u-ts'ai'nın, Ögedey Kaan ile arasının iyi olması ve Kaan'ın üzerinde bir etkisinin olması ile izah edilebilir. Bu dönemde Yalavaç'ın Hocend'de oturduğu bilinmektedir. Buhara'da çıkan Tarabî İsyanı sırasında da burada oturduğu Cüveynî tarafından zikredilmektedir.²⁹⁹ Bu isyanı yine Mahmud Yalavaç bastırmış ve Maverâünnehir ve Türkistan halkını yağma ve katliamlardan kurtarmıştır. Daha sonra Çağatay ile anlaşamadığı için Maverâünnehir'den azledilmiş ve Çin'e (Hıtay) gönderilmiştir.³⁰⁰ Hem Mahmud Yalavaç hem de oğlu Mesud, Maverâünnehir ve Türkistan'dan alınan vergileri düzenleyerek halkın huzurunu ve düzenini sağlamaya çalışmışlardır.³⁰¹

Ögedey Kaan'ın ölümünden sonra tahtın naipliğini yapan Töregene Hatun ile araları iyi olmadığı için işlerden elini çekse de Güyük'ün tahta geçmesi ile yeniden işlerinin başına geçmiştir. Mengü Han döneminde de bulunan Mahmud Yalavaç bu

²⁹⁷ Bahaddin Ögel, **Sino- Turcica**, 1964, s.206.

²⁹⁸ G. Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maverâünnehir**, 2013, s.64.

²⁹⁹ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s.139.

³⁰⁰ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 142-194.; V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, 1990, s. 507-506.

³⁰¹ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s.130.

dönemde eski ününü yeniden kazanmıştır. Mengü Han onu Kuzey Çin'in umumi valisi olarak atadığı gibi bütün bölgelerdeki vergi işlerinin düzenlenmesini ona verdi. Ögel, valilik müessesinden daha ziyade onun *darugaçi* olarak bölgede bulunduğunu söylemekte ve bu konumla valilerin dahi onun emri altında bulunduğunu bildirmektedir.³⁰² Hayatının sonuna kadar görevinin başında bulunan Yalavaç'ın 1254 yılında Pekin'de vefat ettiği düşünülmektedir.³⁰³

3.1.4.2. Mesud Yalavaç

Mahmud Yalavaç'ın oğlu olan Mesud babası ile birlikte Cengiz Han'ın himayesi altına girmiştir. Cengiz Han, babası Mahmud Yalavaç'ı yanında alıkoyup götürdüğünde Mesud Yalavaç'a ise Buhara, Semisgen, Urunggeçi, Udan, Kishar, Gusendarıl, Uriyang şehirlerine vali tayin etmiştir.³⁰⁴ Ögedey Kaan döneminde ise Maveräünnehir ve Türkistan bölgesinde bulunmaktadır. Babası Mahmud Yalavaç'ın Tarabi İsyanı sonunda Pekin'e gönderilmesinin ardından Mesud bu bölge de görevine devam etmektedir. Babası gibi maliye işlerinden iyi anlamaktadır. Kendisinin tüccar olduğu söylenmektedir.³⁰⁵

Ögedey Kaan'dan sonra tıpkı babası gibi oda Töregene Hatun naipliği sırasında görevinden çekilmiş ve Batu Han'a sığınmıştır. Güyük'ün tahta geçmesi ile birlikte ise yeniden dönmüştür.³⁰⁶ Bu dönemde de yine batı Türkistan'da mali ve idari işlere bakan bir vali olarak görevine devam eder.³⁰⁷

³⁰² Bahaddin Ögel, **Sino- Turcica**, 1964, s. 214- 215.

³⁰³ G. Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maveräünnehir**, 2013, s. 65.

³⁰⁴ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, 1948, s.185.

³⁰⁵ G. Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maveräünnehir**, 2013, s.65.

³⁰⁶ G. Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maveräünnehir**, 2013, s. 65.

³⁰⁷ Abdülkadir Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, 2017, s.319.

3.1.4.3.Yeh-lu Ch'u-ts'ai

Yeh-lu Ch'u-ts'ai, 1190 yılında Yam şehrinde doğmuştur. Kedisinin Çinlileşmiş bir Hıтайlı olduğu düşünülmektedir. Eski Liao hanedanlığının soyundan geliyordu. Konfüçyüs felsefesi üzerine eğitim almıştı bunun için Moğollar döneminde yaptığı siyasette konfüçyanist bir etki bulunmaktadır. Çok iyi bir astrolog olan Yeh-lu Ch'u-ts'ai'nin aynı zamanda matematik ve coğrafya alanlarında da başarı göstermektedir.³⁰⁸

Cengiz Han'ın, Pekin'i alması ile Yeh-lu Ch'u-ts'ai tanımaya başlıyoruz. Yeh-lu Ch'u-ts'ai Cengiz Han'a karşı savaşmış fakat başarı olamamıştır.³⁰⁹ Esir alınan Yeh-lu Ch'u-ts'ai, Cengiz Han'ın huzuruna çıkmış ve orada Han'ın “ *Kin hanedanlığının yıkılması ile atalarının intikamı da alınmış oldu. Memnun musun?*” sorusuna, Yeh-lu Ch'u-ts'ai babasının ve dedesinin bu sarayda çalıştığını söyleyip babasını ve hükümdarını düşman olarak görmesinin ikiyüzlülük olacağını dile getirmiştir. Cengiz Han onun bu sadakatinden etkilenip yanına almaya karar vermiştir.³¹⁰ Cengiz Han'ın yanına girmeden önce de Curçen hükümetinde (Kin Krallığı) devlet memurluğu yaptığı bilinmektedir.³¹¹ Uygurlu yöneticilerin bulunduğu İmparatorluğa artık Yeh-lu Ch'u-ts'ai ile birlikte Çinli görevlilerde katılmaya başladı.³¹² Cengiz Han'ın yanında bulunduğu sürede “Mathapa” adında Müslüman sistemini anlatan bir tablo yazmıştır.³¹³ Zaman

³⁰⁸ Henry H. Howorth , **History of Mongols (From the 9th the 19 th Century)**, Part:1, London: Longmans-Green and Co., 1876, s. 117.

³⁰⁹ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. Reşat Uzmen, 2010, s. 260.

³¹⁰ R.Marshall, **Doğuda Yükselen Güç Moğollar**, 1996,s. 42.

³¹¹ Ganizhamal Kushenova, “Cengiz Han'ın iki Valisi, Mahmud Yalavaç ve Yeh-lu Ch'u-ts'ai: Devlet idare Anlayışları ve Uygulamaları”, **BİLİG**, Kazakistan, Yaz 2007, S. 42, s.231.

³¹² P., Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**,2018 s.172.

³¹³ H. H. Howorth, **History of Mongols**, 1876, s. 117.

içerisinde Yeh-lu Ch'u-ts'ai, Cengiz Han'ın yanında bulunan ünlü müşavir ve maliyecilerinden biri olmuştur. 1219-1224 yılında yapılan Batı ülkelerinin seferinde Cengiz Han'ın yanında yer almış ve burada yaşadıklarını “Batı Seyahatinin Raporları” adlı çalışmasında anlatmıştır.³¹⁴

Cengiz Han'ın ölümünün ardından yerine geçen Ögedey Kaan döneminde de Yeh-lu Ch'u-ts'ai işlerine devam etmiştir. Hatta Ögedey Kaan'ın tahta geçmesinde yardımcı olduğu da söylenmektedir. Ögedey Kaan döneminde Yeh-lu Ch'u-ts'ai'nin ünü daha da artmaya başlamıştır. Yeh-lu Ch'u-ts'ai'nin, Ögedey Kaan üzerindeki etkisi arttıkça ise Mahmud Yalavaç'ın konumu kötü etkileniyordu. Mahmud Yalavaç'ın Maverâünnehir'de *darugaçi* olarak bulunduğu dönemde Yeh-lu Ch'u-ts'ai ise merkezde devletin maliye, adli ve idari tüm işlerini yürütür konuma gelmişti.³¹⁵ 1236/1237 yıllarında ise bilgili Çinlilerin devlet dairelerine alınmasını sağlamıştır. Bu alınacak Çinli memurların ise kurulan imtihan komisyonlarının sınavları ile alınmasını sağlamıştır. Köle konumunda bulunanların ise ancak efendilerinden izin alarak sınava girmesine izin verilmiştir. Böylece 40-50 Çinlinin eğitim alarak Moğol İmparatorluğuna memur olarak girmesi sağlanmıştır.³¹⁶

Yeh-lu Ch'u-ts'ai, Kuzey Çin'in alınmasının ardından yapılmak istenen kısıymı da durduran kişi olmuştur. Çin'de oturan insanlardan rahatsız olan ve onları hiçbir işe yaramadığını düşünen Moğol ileri gelenlerinin bölgede yapmak istedikleri yağmayı Ögedey Kaan'a verdiği öğütler ile engellemiştir. Çin'de alınan bölgelerin hanedan üyelerine taksim edilmesini de istemeyen Yeh-lu Ch'u-ts'ai, bunu Kaan'a kabul ettirmeyi başaramasa da bu bölgelere vergileri toplamak için merkezden atanan

³¹⁴ G. Kushenova, “Cengiz Han'ın iki Valisi”, **BİLİG**, 2007, S. 42, s. 231.

³¹⁵ G. Kushenova, “Cengiz Han'ın iki Valisi”, **BİLİG**, 2007, S. 42, s. 231.

³¹⁶ L.N. Gumilev, **Muhayyel Hükümdarlığın İzinde**, Çev: Ahsen Batur, İstanbul, Selenge yayınları, 2002, s. 208.

tangmaçi adındaki memurlar oluşturulmuştur. Bu uygulamayı halktan keyfi vergi toplanmasını önlemek için yapmışlardır. Ayrıca yine bu bölgeden alınan vergileri bir düzene sokmaya çalışmıştır.³¹⁷ Aslında Yeh-lu Ch'u-ts'ai idari ve mali anlamda kurulma aşamasında olan devleti Çin politikasına göre geliştirmeye çalışmaktadır. Ögedey Kaan'ın desteğini de alması ile bunları bir bir gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Vergi sistemini düzenleyen Yeh-lu Ch'u-ts'ai 1244 yılında 55 yaşındayken vefat ettiği söylenmektedir.³¹⁸

3.1.4.4.Curmagun Noyan

Moğolların Sünit boyuna mensuptur. Cengiz Han zamanında ilk olarak Moğol ordusunda görev yapmaya başlamış ve Cengiz Han'ın seferinde bulunmuştur. Moğolların önemli generallerinden biridir. Hem Cengiz Han hem de Ögedey Kaan döneminde ismi geçmektedir. Mukali Çin'de, Sübütey Noyan Altınorda'da ve Curmagun Asya'da önemli savaşlarda ve görevlerde bulunmuştur. Moğol İmparatorluğunda askeri bürokrasinin temsilcileridir. Harezmsahlılar ile yapılan savaşta Curmagun ve ordusu önemli başarılar elde etmiştir.³¹⁹ Ögedey ise İran seferinden sonra Curmagun'u vali olarak oraya atamıştır. Curmagun on yıl burada ordusuyla birlikte kalmıştır.³²⁰ Ayrıca Curmagun ve ordusu Anadolu ve Kafkaslara seferler düzenlemiştir. Ermeni kaynakların kendisine rastlanmaktadır.³²¹ 1243 veya 1246 yılında vefat etmiştir.³²²

³¹⁷ A. Yuvalı, "Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan'ın İdari Statüsü", **Fırat Üniversitesi Dergisi**, 1998, C.2, s. 233.

³¹⁸ H. H. Howorth, **History of Mongols**, 1876, s. 161.

³¹⁹ A. Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, 2017, s. 335-337.

³²⁰ R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R. Uzmen, 2010, s. 297.

³²¹ Vardan, **Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)**, Çev. H.D. Andreasyan, Yay. Haz. İ. Arslan, 2017, s.96; Genceli Kiragos, **Moğol İstilas**, Tercüme: M. Kemal Bey, Arapçadan Çev. F. Hacısalihoğlu- İ. Arslan, 2018, s. 37.

3.1.4.5. Cin Temür

Aslen Kara Hitaylıdır. 1232 yılında Horasan ve Mazenderan bölgesine tayin edilmiştir.³²³ Cengiz Han'ın halefleri devrinde Horasanda umumi valilik yapan ilk kişidir. İlk görevlerinden biri Cuci'nin oğullarına da öğretmenlik yapmaktır. Bunun dışında Harezmi'nin fethinden sonra Ürgenç şehrine ve bölgeye *baskak* olarak atanmıştır.³²⁴ Cin Temür aynî olarak alınan vergileri paraya çevirdiği için şikayet edilmiştir. Bu konu hakkında yargılanan Cin Temür suçsuz bulunmuş ve görevine tekrar devam etmiştir. Onun yanında çalışan birçok memur daha sonra önemli görevlere getirilmiştir. Bunlardan bazıları Bahaeddin Cüveynî, Argun-Aka ve Körgüz'dür.³²⁵ 1236 (1235) yılında ise vefat etmiştir.³²⁶

3.1.4.6. Körgüz

Uygur asıllıdır. Hartog göre, Nesturi inancını benimsemiş bir Uygurdur.³²⁷ Uygur ülkesinin batısında bulunan Barlıg adındaki bir köyde doğmuştur. Fakir bir aileden gelmektedir. Moğol şehzadelerine Uygurca öğretmiştir. Cin Temür'ün yanında görev almıştır. Cin Temür öldükten sonra bir müddette Nosal altında çalışmış fakat Nosal'ın yaşlanması ile yerine geçmiştir. Bulunduğu bölgede yeni *yamlar* kurulmasına ön ayak olmuştur.³²⁸ Ayrıca Horasan halkının lehine olan vergiler getirmeye çalışmıştır. 1239

³²² A. Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, 2017, s. 338.

³²³ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 402.

³²⁴ A. Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, , 2017, s. 314.

³²⁵ A. Yuvalı, “Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan'ın İdari Statüsü”, **Fırat Üniversitesi Dergisi**, 1998, s. 233.

³²⁶ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 406.

³²⁷ Loe De Hartog, **Cengiz Han**, Çev: S. Uzun, 2003, s.152.

³²⁸ A. Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, 2017, s. 315; Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 407-415.

yılında Curmagun (Cengiz Han'ın Noyanlarından) ile anlaşmazlığa düşmüştür. Ögedey Kaan bunun üzerine askeri ve sivil valilerin görev yetkilerini ayırmıştır. Buna göre sancakların yönetimi askeri valilere verilirken, şehirlerin yönetimi ise sivil valilere teslim edilmiştir.³²⁹ Ögedey Kaan'ın gözüne girmeyi başarsa da Kaan'ın ölümü ile tüm planları yarıda kalmıştır. Ögedey Kaan'ın ölümünden sonra, tahtın naipliğini yapan Töregene Hatun döneminde suçlanarak Semerkant'ta yakalanıp zehirleyerek 1242 yılında idam etmişlerdir.³³⁰

3.1.4.7. Çinkay

Menşei hakkında farklı görüşler vardır. Bunlardan ilki Kereyit olduğu yönündeyken diğeri de Uygur asıllı olduğu yönündedir. Kaynakların çoğu Uygur olduğunu dile getirmektedir.³³¹ Moğol bürokrasisinde yer almış bir kişidir. Moğollarda vazifesinin ne zaman başladığı bilinmemektedir. Ögedey Kaan'ın son dönemlerine doğru vezirlik yaptığı bilinmektedir.³³² Togan; ondan Cengiz'in silahtarı, Ögedey Kaan'ın müşaviri olarak bahsetmektedir.³³³ Çinkay, Uygurca ve Çin'ce dillerini bilmektedir. Yeh-lu Ch'u-ts'ai ile birlikte müşavirlik görevini yerine getiriyordu.³³⁴

³²⁹ A. Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, 2017, s. 315.

³³⁰ A.Yuvalı, "Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan'ın İdari Statüsü", **Fırat Üniversitesi Dergisi**, 1998, s.234; Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 418.

³³¹ Peng Da Ya, Xiu Ting, **Hei Ta Shi Lu**, Çev: A. Danuu, Yay. Haz. M. Uyar, 2012, s. 100.

³³² Altan Tayfun Özcan, "Moğol Tarihine İlişkin Latince Kaynaklarda Uygurlar", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.34, 2013, s.157.

³³³ Z. V. Togan, **Umumî Türk Tarihi'ne Giriş**, 1981, s.466.

³³⁴ Peng Da Ya, Xiu Ting, **Hei Ta Shi Lu**, Çev: A. Danuu, Yay. Haz. M. Uyar, 2012, s.101-102.

Ögedey Kaan'ın vefatı ile bir süre taht naipliği yapan Töregene Hatun döneminde durumu pek iç açıcı değildir. Bu dönemde görevinden çekilse de Güyük Han'ın tahta geçişi ile yeniden dönmüştür.³³⁵ Hatta Moğolistan'a gelen Carpini, Güyük Han'a yazılan mektupların Çinkay aracılığı ile ulaştırıldığını ve kendilerinin Çinkay ve onun gibi vezirler ile görüşüğünü dile getirmiştir.³³⁶

3.2. MALİ REFORMLAR

3.2.1. VERGİ SİSTEMİ

Ögedey Kaan başa geçtikten sonra halkın huzur ve refahı için vergi düzenlemelerinin de üstüne yoğunlaşmıştır. Bu konuda ona Yeh-lu Ch'u-ts'ai ve Mahmud Yalavaç gibi devlet adamları yardımcı olmuştur. Kuzey Çin seferini tamamlayıp merkeze dönen Ögedey Kaan merkezi bir devlet yaratmak için çabalamıştır. 1235 kurultayın da bu kararları şehzadeler ve Moğol ileri gelenlerine danışmış ve bu konularda kararlar almıştır. İşte bu kurultayda tartışılan konulardan biri de vergilerin düzenlenmesi meselesi idi.

Yeh-lu Ch'u-ts'ai sayesinde imparatorlukta sabit bütçeye geçilmiştir. İlk olarak işe nüfus sayımı ve vergilerin gelire göre hesaplanması ile başlanmıştır.³³⁷ Verginin düzenlenmesi işinde Mahmud Yalavaç ve Yeh-lu Ch'u-ts'ai arasında anlaşmazlıklar olmuştur. Yeh-lu Ch'u-ts'ai imparatorluğun her bölgesinde hane vergisinin uygulanmasını isterken, Mahmud Yalavaç şahıs (baş) vergisinin uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Ögedey Kaan her ne kadar Yeh-lu Ch'u-ts'ai'nin görüşlerine katılsa da diğer Moğol asilzadelerinin Yalavaç'ın yanında yer alması ile onun görüşleri imparatorluğun her yerinde uygulanamamıştır. Yeh-lu Ch'u-ts'ai'in çabalarına rağmen

³³⁵ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 229-240.

³³⁶ John P., **Moğolistan Seyahatnamesi**, Tercüme: E. ayan, 2018, s. 150.

³³⁷ G. Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maveräünnehir**, 2013, s. 79-80.

imparatorluktaki hâkim vergi şahıs vergisi olmuştur.³³⁸

Moğollar, Cengiz Han döneminde vergi ödemezken Ögedey Kaan döneminde %1 oranında vergi ödemeye başlamışlardır. Bu vergi Cüveynî ve Reşidüddin'de; halktan alınan *Kobçur* (*gubçur*) isimli vergi olarak geçmiştir. Buna göre her yüz hayvandan biri *kobçur* (*gubçur*) için alınıyordu.³³⁹ Bu durum Moğolların Gizli Tarih'in de ise hanın sofrası için halktan her yıl iki yaşlık birer koyun ve yine her yıl her yüz koyundan bir yaşlık birer kuzu da fakirlere verilmek üzere toplandığı belirtilmiştir.³⁴⁰ Tacirlerde, Moğolların ilk dönemlerinde ayrıcalıklı bir konumdaydı onların vergi *tamgası* düşük tutulmuştur. Nüfuz elde eden bu tacirler bazen vergi dahi ödemiordu bu durum Mengü Han dönemine kadar devam etmiştir. Mengü Han'ın düzenlemeleri ile birlikte tacirlerden de *tamga* alınmaya başlamıştır.³⁴¹ İmparatorluğun asıl vergi yükü yine de fethettikleri bölge halkının üzerindedir. Bu halk başta Moğollara haraç ödüyordu. Daha sonra ise her yıl belirlenen miktardaki vergileri ödüyordu.

1236 yılında konulan vergileri üç ana başlık altında toplaya biliriz. Bunlardan ilki mülkiyete dayalı toprak vergisi, ikincisi her bireye sabit oranda uygulanan tahıl vergisi

³³⁸ Bahaddin Ögel, **Sino- Turcica**, 1964, s. 210-212.

³³⁹ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M.Öztürk,2013, s. 89; Kobçur veya kopçur sürü sahiplerinden alınan bir vergidir. Bkz: Rashid Al-Din, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle,1971, s. 55.

³⁴⁰ Manghol-un Niuça Tabça'an, **Moğolların Gizli Tarihi**, 1948, s. 204.

³⁴¹ M. Uyar, "Mongol Patronage of Trade Between China and The Middle East During The Middle Ages", **The Journal of Middle East and Central Asian Studies**, 2017, s.48-49.

ve son olarak ipekten alınan hane vergisidir.³⁴² Bu vergi grupları Vernadsky ise; Şehir sakinleri ve tacirlerden alınan *tamga* vergi, sığır yetiştiricilerinden alınan *kobçur* (*gubçur*) vergisi ve çiftçiden alınan toprak vergisi *kalan* olarak üç ana başlık şeklinde zikredilmiştir.³⁴³ Çiftçiden alınan bu toprak vergisinde toprağın verimine göre miktar değişiyordu. Kafalı'ya göre ise; yukarıda bahsetmiş olduğumuz vergilerden sadece *kobçur* (*gubçur*) vergisi Moğolların (Çağatay ulusu) şartlarına uygun bir vergiydi. Diğer vergiler şehir hayatının şartlarına uygun vergilerdir.³⁴⁴

Targu ve ticari vergiler Çin kaynaklarında geçmekte ve buna göre Çin'de her iki aileden hazineye 1 top çin ipeği ve asillerin hesabına ise her beş aileden 1 top çin ipeği alınırdı. Bu vergi her aileden alınmıştır. Toprağın verimine göre miktar değişirdi.³⁴⁵ 111.48 metre karelik topraktan 6.6 kilo ile 13.12 kilo kadar vergi alınmıştır.³⁴⁶ Çin'den alınan bu vergilerin hafif olduğu söylenmektedir. Hei Ta Shi Lu, adlı eserde ise 1236 yılında önce Çin'den alınan vergileri şu şekilde sıralamıştır; şehirli halktan her yıl 25 Liang³⁴⁷ top ipek, sığır veya koyunu olanlardan ise 50 liang ipek vergi toplandığını dile getirmiştir. Köylü ve çiftçilerden ise adam başı 100 liang top ipek ve pirinçten aile

³⁴² H. F. Schurmann, "Mongolian Tributary Practices of The Thirteenth Century", **Harvard Journal of Asiatic Studies**, V. 19, No. 3/4, Harvard-Yenching Institute, Dec., 1956, s.365.

³⁴³ G. Vernadsky, **The Mongols and Russia**, , 1959,s.129.

³⁴⁴ Mustafa Kafalı, "Çağatay Hanlığı", **Türkler**, C. 8, Ankara, 2002, s. 352; D. Morgan, **The Mongols**, 1990, s. 100.

³⁴⁵V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, 1990, s. 494; Peng Da Ya, Xiu Ting, **Hei Ta Shi Lu**, Çev: A. Danuu, Yay. Haz. M. Uyar, 2012, s.127.

³⁴⁶ G. Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maveräünnehir**, 2013, s.80.

³⁴⁷ 1 Liang, 0.05 kilogram ya da 1 kilogram 20 liang'a eşittir.

başına 4 dan³⁴⁸ pirinç vergisi alınıyordu. Ayrıca yam yollarının masraflarının da karşılandığını belirterek Çin’de verginin o dönemde fazla olduğunu dile getirmekteydi.³⁴⁹ Hatta bu dönemde her Çinlinin Moğollara borcu olduğu söylenmektedir.³⁵⁰ Ticari ürünlerden de değerinin 1/30 vergi olarak alınıyordu. Ayrıca Tuz’dan da vergi alınıyordu. 40 chinden 28.35 gram gümüş alınırdı.³⁵¹ İpek vergisi her kişiden ve tahıl vergisi de her haneden alınacak şekilde sabitlenmiştir.³⁵² 1236 yılında yukarıda bahsetmiş olduğumuz vergilerin dışında bir de ithal edilen mallara 1/30 oranında vergi konulmuştur. Şarap lüks tüketim malı olarak geçtiği için satış fiyatının 1/10 oranında vergiye tabi tutulmuştur. Bu durumdan hem Uygurlu tacirler hem de Moğol askeri aristokrasisi kötü etkilenmiştir.³⁵³ Bu vergilerin dışında halk Yam istasyonlarının giderlerini de karşılıyordu. Bunlardan ayrı da zaman zaman halktan başka isim ve gerekçelerde vergilerin toplandığı bilinmektedir. Moğollar bir tek din adamlarını vergiden muaf tutmuşlardır.³⁵⁴ Tüm bu vergilerin dışında birde Cengiz Han döneminde olduğu gibi savaşta elde edilen ganimetlerin 1/5’i doğrudan devlet hazinesine vergi olarak alınmaktadır. Bu miktar hazinenin payı olarak görülürdü.³⁵⁵

³⁴⁸ 1 dan 10 kg’a eşittir.

³⁴⁹ Peng Da Ya, Xiu Ting, **Hei Ta Shi Lu**, Çev: A. Danuu, Yay. Haz. M. Uyar, 2012, s.125.

³⁵⁰ Osman Turan, **Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1997, s. 383.

³⁵¹ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, 1990, s. 494.

³⁵² H. F. Schurmann, “Mongolian Tributary Practices of The Thirteenth Century”, **Harvard Journal of Asiatic Studies**, s. 364.

³⁵³ L.N. Gumilev, **Muhayyel Hükümdarlığın İzinde**, Çev: A. Batur, 2002, s. 207-208.

³⁵⁴ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s. 79.

³⁵⁵ Abdülkadir Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, 2017, s. 353.

Bu dönemde sadece vergi düzenlemeleri değil aynı zamanda bu vergilerin toplanması ile ilgili de düzenlemeler yapılmıştır. Çin zapt edildikten sonra Ögedey Kaan bölgeyi şehzadeler arasında paylaşmak isterken Yeh-lu Ch'u-ts'ai buna karşı çıkmış fakat başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Yeh-lu Ch'u-ts'ai, Kaan'a bölgede şehzadeler adına vergi toplayan bir memur tayin edilmesini istemiştir. Böylece halka keyfe göre vergi koymanın ve vergilerin artırılmasının önüne geçilmiş olunacaktı. Kaan'ın bu teklifi kabul etmesi ile birlikte her şehre *tangmaçi (baskak)* denilen vergi memurları atandı. Böylece vergi toplama işlerini de denetleyebileceklerdi. Çin ve Ön Asya'ya *tangmaçiler* gönderilirken Horasan'da ise Mahmud Yalavaç bizzat Kaan'ın emri ile Maverâünnehir'e hükmettiği için ayrıca bir *tangmaçi* gönderilmeye lüzum görülmemiştir.³⁵⁶

Yeh-lu Ch'u-ts'ai, Çin'de uyguladığı vergi usulü ile askeri valileri ve Mahmud Yalavaç'ı kızdırmıştır. Devletin hazinesine az vergi girdiğini düşünen Mahmud Yalavaç ve taraftarları bu şekilde hazinenin boşalacağını düşünmüşlerdir. Zaman içinde ise Çin'li halkın vergi yükünün bir miktar azalması, Moğol ve Müslümanlar'ın, Mahmud Yalavaç'ın tarafını tutmalarını sağlamıştır. Yeh-lu Ch'u-ts'ai ise halkın üzerindeki vergi yükünü azaltıp daha çok üretmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Yukarıda değinmiş olduğumuz vergiler dışında düzensiz olarak ihracat ve iltimasat gibi vergilerin alındığı da bilinmektedir.³⁵⁷ Ayrıca Mahmud Yalavaç'ın yönetimi altında bulunan Maverâünnehir'de de bu vergi yükleri ve keyfi vergiler halkın isyan etmesine neden olmuştur. Bu isyanda halkı maddi olarak kötü bir duruma düşüren Moğol aristokrasisine karşı yapılmıştır. Buna bir çözüm getirilemediği gibi yine yük halkın üzerine kalmıştır. Zamanla bu vergiler ve halkın üzerindeki yük artmaya başlamıştır. Mengü Han döneminde kapsamlı bir nüfus sayımı (1252) yapılarak tüm bu vergilere düzenlemeler

³⁵⁶ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, 1990, s. 492.

³⁵⁷ G. Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maverâünnehir**, 2013, s. 82.

yapılmaya çalışılmıştır. Mengü Han döneminde yapılan bu sayımlar “mavi defter” adı verilen defterlere kaydedilirdi.³⁵⁸ Tüm başarısızlıklara rağmen Ögedey Kaan döneminde İmparatorlukta vergi işleri düzene konmaya başlanmıştır. Bunların ilk denemeler olduğu göz önüne getirildiğinde ve İmparatorluğun genişliği hesaba katılırsa denetleme de ve uygulamada hatalar olması normaldir.

3.2.2. TİCARET SİSTEMİ

Moğol İmparatorluğu içinde ticaretten bahsetmeden önce ilk olarak İpek Yolundan bahsedeceğiz. İpek Yolunun ortaya çıkışı Bronz çağına (MÖ.3000-2000) kadar indirilebilmektedir. Bu yol Çin’in kuzeyinde başlayıp Gobi Çölü güneyinde Gansu koridorunu geçip Yeşim Kapısı Geçidi’ne ulaşmaktadır. Taklamakan’a gelindiğinde yol ikiye ayrılır. Yollardan biri Taklamakan’ın kuzeyinden diğeri ise güneyinden geçmektedir. Bu iki ayrı yol Kaşgar’a gelindiğinde tekrardan birleşmektedir. Daha sonra ise sırasıyla Pamir yaylası, Turan vadisi, İran platosu ve Mezopotamya’dan geçip Akdeniz’e kadar uzanmaktadır. İpek Yolu’nun ana güzergahı haricinde yan yollarda bulunmaktadır. Bu yollar Burma, Tibet, Kuzey Hindistan ve Arabistan’a kadar uzanmaktadır.³⁵⁹ Orta Asya ticaret yollarının güzergahını üç yola

³⁵⁸ İlhan Erdem, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 2003, C.21, S.33, s. 51; Firdes Özen, **Mengü Han Döneminde (1251-1259) Selçuklu-Moğol İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 98; Vardan bu sayımın Argon adındaki biri tarafından yapıldığını da belirtmektedir. Bkz. Vardan, **Türk Fetihleri Tarihi**, Çev. H. D. Andreasyan, Yay. Haz. İ. Arslan, 2017, s. 103; Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi**, Çev. H. D. Andreasyan, , 2007, s. 45.

³⁵⁹Claudius Müller, “İpek Getiren Yol’dan Moğol Barışına”, **Cengiz Han ve Mirasçıları: Büyük Moğol İmparatorluğu**, Editör: Samih Rifat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi: Sakıp Sabancı Müzesi, 2006, s. 280.

ayrıldığını bunların ise yan yollar ile birbirine bağlandığını söylemektedir.³⁶⁰ Bunlardan ilki Çin'den başlayıp Gobi Çölünü aştıktan sonra Hami (Komul)'a varıyordu. Buradan kuzeye doğru Bar ve Çurgon'ya ve Balkaş gölünü geçip Töles'e varmaktadır. En sonda ise Talas şehrine gelmektedir. İkinci yol ise Turfan, Kar-şar ve Kuça'dan geçip Kaşgar'a varır. Daha sonra ise Kaşgar'ın batısından sırasıyla Fergana, Üsrüşene, Semerkat, Buhara ve Merv gibi şehirlerden geçip Sâsâni İmparatorluğuna varmaktadır. Son olarak üçüncü yol ise Türk Hakanlığının güneyinden ilerlemektedir. Hoten, Yarkent ve Lob Çölü'nün geçip Hindistan'a kadar uzanmaktadır.

Fergana yolu daha kısa ve kullanışlı bir yol iken güvenlik açısından güvenilir olmadığı için zamanla bu yol Türkistan'ın içine kaymaktadır. Yollar güvenlik sorunları yüzünden sürekli yer değiştirmektedirler. Bunun dışında bu merkezleri bir birbirine bağlayan ara yollar bulunmaktadır. Tıpkı Çin gibi Türkistan ve Maverâünnehir'in ele geçirilmesi de Moğol ticareti için önemli bir gelişmedir. Bu bölgede bulunan şehirler hem üretim merkezi hem de ticari merkez olmuşlardır. Özellikle Semerkant Maverâünnehir'in kara limanı olarak görülmektedir. Maverâünnehir bölgesinin ambarı konumundaydı. Semerkant'ın Yün kumaşları, madeni eşyaları, altın, cam ve bakır zarif kaplar, Fergana'dan altın, gümüş, bakır doğuya ihraç edilen ürünler arasındadır.³⁶¹ Ayrıca Merv'de üretilen ipek, pamuklu kumaş, altın, civa, bakır, koyun postları, halıları ve değerli kumaşlarıyla önemli bir ticaret şehri olmuştur.³⁶² Moğollar genelde yazın Çin veya İran'dan gelen İpek veya altın işlemeli elbiseleri, kışın ise kuzeyden gelen kürkleri

³⁶⁰ Nebi Bozkurt, "İpek Yolu", **DİA**, İstanbul, 2000, C. 22, s. 370.

³⁶¹ G. Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maverâünnehir**, 2013, s. 75-76; O. Turan, **Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, 1997, s. 468.

³⁶² Ekrem Kalan, "Moğollar Devrinde İpek Yolu", **İpek Yolu**, Editör: Ahmet Taşağıl, Yayına Hazırlayan: Fatma Yücel Ayık, İstanbul, 2015, s.105.

kullanırlardı.³⁶³

Yukarda da değindiğimiz gibi birçok güzergâhtan geçen ve zaman içinde bazı güzergâhları değişen İpek Yolu 13. yüzyıl ile birlikte yeniden canlanmaya başlamıştır. Cengiz Han ile başlayan bu dönem mirasçılarının çabaları ile gelişmiştir. Moğol İmparatorluğu döneminde bu yolun büyük bir kısmının tek elden yönetilip korunması İpek yolunu cazip hale getirmektedir. Bu yüzden bu döneme Pax Mongolia yani Moğol Barışı denilmektedir.³⁶⁴ Cengiz Han'ın Harezmsahlar ile başta yapmış olduğu ticaret ve dostluk girişimleri ve daha sonra bölgenin istilasını Maverâünnehir ve Türkistan'daki önemli şehirlerinde Moğolların eline geçmesini sağlamıştır. Buhara, Harezm, Semerkant, Fergana ve Talas gibi iktisadi açıdan zengin şehirler tıpkı Çin gibi Moğol ticaretinin dayanak merkezleri olmuşlardır. Maverâünnehir bölgesinde pamuk, tahıl, su kabağı, kavun yonca ve üzüm gibi maddeler yetişmekteydi. Bunların ihracatı ise Çin, Yakın Doğu ve Avrupa'ya yapılmaktaydı. Bölgede, İpek Yolu'nun merkezi olan şehirler arasında da Buhara, Semerkant, Hocend ve Andican (Fergana merkezi) sayılabilir. Orta Asya malları içinde ise daha çok cam ve seramik kaplar bulunmaktadır. Yine bu ürünlerde Ön Asya ve Doğu Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Burada bulunan Müslüman ahali bu ürünleri satmakla yetinmemiş ve kendi kervanlarını kurarak ticaretini de yapmışlardır.³⁶⁵

Ticaret İmparatorluk için önemli bir gelir kaynağıydı. Bunun için Ögedey Kaan döneminde çok büyük bir adım olan Yam Teşkilatı kurulmuştur. Yam yolları ile güvenli bir şekilde yol alan tacirler bu yolları tercih etmiş ve bölge yeniden canlanmıştır.

³⁶³ Abdrasul İsakov, **Kırgız-Moğol İlişkileri (IX. XV. Yüzyılları)**, Ankara, TTK, 2017, s. 149.

³⁶⁴ C. Müller, "İpek Getiren Yol'dan Moğol Barışına", **Cengiz Han ve Mirasçıları**, Editör: S. Rifat, 2006, s.282.

³⁶⁵ E. Kalan, "Moğollar Devrinde İpek Yolu", **İpek Yolu**, 2015, s. 105.

Yukarıda ayrıntılı olarak değindiğimiz gibi tacirler yam istasyonlarındaki haberciler için sağlanan tüm olanakları kullanabiliyorlardı. İstasyondaki at arabalarını veya bizzat atları kendi işleri için kullanmaya başlamışlardı. Önemli kişilerin verdiği *payzalar* ile de dokunulmazlık elde etmiş oluyorlardı. Ayrıca bu *payzalar* sayesinde vergiden muaf duruma geliyorlardı.³⁶⁶ Tüm bunlar Moğol İmparatorluğu içinde ticaretin gittikçe artan bir ekonomik gelir olmasını sağlamıştır. Az önce de dile getirdiğimiz gibi o dönemde bir tüccarın en büyük masrafı nakliye ve korunmadır. Ögedey Kaan döneminde kurulan yamalar ve yam yolları ile koruma masrafları tacirlerin üstünden alınıyordu. Yine bu yollardaki atlar ve çeşitli arabalarla da nakliye masrafları halledilmiş oluyordu. Geriye bir tek sermaye kalıyordu. Oda bu tacirlerin Moğol ortakları sayesinde karşılanmış oluyordu. Tüm bunlar o dönemde tacirlerin ülkeye gelmesini sağlamıştır.³⁶⁷

Moğolların özellikle Çin ile olan ticareti Çin'in tacirlere karşı aldığı tutumlar çerçevesinde şekillenmiştir. Çin'de yabancılar ile ticaret tek bir şartta mümkün görülmektedir. Oda ticaret yapılacak devletin Çin tabiyetini kabul etmesidir. Resmiyette durum böyle olsa da uygulamada bu durumu barış içinde bulunduğu devletler olarak değiştirmiştir. Tüm bunlar Çin'de benimsenmiş olan Kofüçyanist felsefenin etkisiydi. Yine bu felsefeye göre ziraatla uğraşıp üretim yapan insanlar saygınlık kazanırken ticaretle uğraşan insanlar kötü ve çıkarıcı olarak algılanmaktadır. Bu durumdan faydalanan Cengiz Han tacirler ile “ortak” ilişkisi kurarak onları yanına çekmiş ve ticari münasebetlere başlamıştır.³⁶⁸ Bu münasebet Çin'in ticarete uyguladığı kontrolcü

³⁶⁶ Christopher P. Atwood, **Encyclopedia of Mongolia and The Mongol Empire**, , New York, Facts On File Inc 2004, s. 429.

³⁶⁷ Thomas Allsen, “Mongolian Princes and Their Merchant Partners (1200-1206)”, **Asia Major**, Third Series 2 (2), 1987, s. 97.

³⁶⁸ İstenbike Togan Arıcanlı, “Moğollar Devrinde Çin'de Ticaret ve “Ortak” Tüccarları”, **Toplum ve Bilim**, 1991, s.74-76.

politikanın bir sonucu niteliğindedir. Bu uygulamayı yıkan Cengiz Han 13. yy ile birlikte serbest ticareti bütün Asya'da uygulamaya başlamıştır.³⁶⁹

Kuzey Çin'de hâkimiyet kurmayı başaran Moğollar başta serbest ticareti destekleyerek İmparatorluğun gelişmesini sağlamışlardır. Tüm bunların etkisiyle Moğollarda ticaret daha çok *ortaklar* aracılığı ile yapılan bir iştir. Tanım olarak *ortaklık* sermayelerini bir araya toplayan ve karların üzerinde anlaşılan yüzdelere göre paylaşılan ticari ortaklık olarak geçmektedir.³⁷⁰ Ticaret başlarda Çin ile başlasa da yeni yapılan fetihlerle batıya da kaymış bulunmaktadır. Uzak mesafedeki tacirler ile ticarete önem veriyorlardı ve bu ticareti ortaklar vasıtası ile gerçekleştiriyorlardı. Başlarda ortaklık için belli bir sermaye kuralı yoktu. Ortaklık sermayesi olarak para, likit fonlar (hazır sermaye) ve çeşitli mallar kullanılabilirdi. Moğol ekonomisinin en parlak olduğu dönemde bile göçebe tarzına uygun bir yapı vardı. Bu mallar göçebeler arasında değersiz olarak görüldüğü için ortaklık bu yeterli likit fondan yoksun göçebeler ile tacirler arasında gerçekleşiyordu.³⁷¹ Moğollarda hanlar veya zengin Moğol ileri gelenleri ellerindeki gümüş, altın veya çeşitli malları paraya çevirmek için bir tüccar ile anlaşıyor ve bu tacirler aldıkları bu yatırım veya kredi ile mal alıp satıyorlar ve sonunda kendi karını çıkarıp ortağına bir kısmını veriyordu. Aldıkları para tacirlere 10 yıl içinde faiz getiriyordu. Yine bu tacirler bunların dışında soyguna uğrama bahanesiyle halktan

³⁶⁹ İstenbike Togan, “Türk Tarihi Araştırma Prensipleri İçinde Dışta Ticaret İçte Ülüş’ün Rolü”, **Journal of Turkish Civilization Studies**, 2006, C.2, pp.216.

³⁷⁰ Christopher P. Atwood, **Encyclopedia of Mongolia and The Mongol Empire**, 2004, s. 429; Elizabeth Endigott-West, “Merchant Associations in Yüan China: The "Ortoy"”, **Asia Major**, thirty series, V.2, No.2, 1989, s.132-133.

³⁷¹ Enerelt Enkhbold, “The Role of the Ortoq in the Mongol Empire in Forming Business Partnerships”, **Central Asian Survey**, 2019, s. 533-535.

bile para kazanıyordu.³⁷² Ancak bu ortaklar başarısız olduklarında yatırımcıyı koruyan bir kural bulunmamaktadır. Ayrıca ortaklığın süresi ile ilgili de kesin bir bilgi yoktur. Ortaklık sözleşmesinin asıl yatırım miktarı ve kar payı geri ödendiğinde ortaklık sözleşmesinin sona erdiği bilinmektedir. Tüm bunlara rağmen ortaklar Moğollar tarafından sürekli desteklenmektedirler.³⁷³ Ortaklara verilen paraları denkleştirebilmek için bazen vilayetlere yazılar yazılarak vilayetlerde bulunan nakitler ile ödenirdi. Bazen de vilayet vergileri iltizam olarak ortaklara tahsis edilirdi.³⁷⁴

Cüveynî’de³⁷⁵ bu ortaklar ile ilgili bazı hikayeler anlatılmıştır. Bu hikayelerden birinde Ögedey Kaan’ın huzuruna gelip ondan beş yüz balış sermaye alan adam bir süre sonra gelip parasının bittiğini ve beş yüz balış daha verilmesini istemiştir. Bu miktarda verildikten bir yıl sonra tekrar gelip yine aynı miktarda para istemiş. Bu adamın dördüncü defa gelmesi ile birlikte Kaan’ın yanında bulunanlar bu adamın güvenilirmez biri olduğunu her seferinde daha fazla kaybettiğini söylemeleri üzerine Kaan paranın yine de kendi halkına gittiğini savunarak istediği meblanın verilmesini emretmiştir.

Diğer bir hikayede ise; Ögedey Kaan’ın yanına gelen kişilerin mallarını sorgusuz sualsiz aldığı duyulmuş ve bunun üzerine birçok kişi Kaan’ın huzuruna gelmeye başlamıştır. Aldığı tüm malların değerinin üstünde para veren Kaan, memurlarına artık gelen tüm tacirleri mallarının ederinden on kat fazlasının verilmesini emretmiştir.

³⁷² Peng Da Ya, Xiu Ting, **Hei Ta Shi Lu**, Çev: A. Danuu, Yay. Haz. M. Uyar, 2012, s. 129.

³⁷³ M. Uyar, “Mongol Patronage of Trade Between China and The Middle East During The Middle Ages”, **The Journal of Middle East and Central Asian Studies**, 2017, s. 45-46; Enerelt Enkhbold, “The Role of the Ortoq in the Mongol Empire in Forming Business Partnerships”, **Central Asian Survey**, 2019, s. 536.

³⁷⁴ O. Turan, **Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, 1997, s.382.

³⁷⁵ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s.205-208.

Tüm bu hikayeler birçok tüccarın Moğolistan'a akın etmesine neden olmuştur. Ögedey Kaan'ın memurları onu bu israflar konusunda uyarsalar da Kaan onlara kızmakla yetinmiştir.³⁷⁶ Kaan'a göre para verdiği tüm tacirler bu işi kar elde etmek için yapıyorlardı. Ticaretin gelişmesi içinde tacirlerin katiplere bile borcu olsa ödenmeliydi. Bir de geride iyi bir ün bırakmak ve hazinenin zenginliğinden tüm halkın yararlanmasını sağlamak istemektedir.³⁷⁷ Onun tüm bu çabaları ise tacirler tarafından kötüye kullanılmıştır.

13. yüzyıl boyunca bu ortaklık Uygurlular ve Türkistanlı Müslümanların tekeli altındaydı. Bunların dışında Ermeni, İranlı, Yahudi ve Süryani Hristiyanlar da Moğol İmparatorluğu içinde ortaklık yapan kimselerdi. Bu ortaklar genelde zengin, çok dil bilen ve geniş ağlarda Moğolların güvenini kazanmış kimselerdir. Bu yüzden de İmparatorlukta sadece ticari görevlerde değil aynı zamanda -özellikle Kuzey Çin'de- vergi memurluğu, diplomat ve casusluk gibi görevlerde de aktif rol oynuyorlardı. Tüm bu durumlar daha çok tacirlerin işine yarıyor ve gün geçtikçe güçlerini ve nüfuzlarını artırıyorlardı.³⁷⁸ Zaman içinde bu imtiyazları özellikle de yam sisteminin sağladığı imtiyazları suistimal eden Moğollar gasp ve tefecilik yapmaya başladılar. Yam yollarında kaybolan tüm bu araçlar ve eşyaların sorumluluğu Moğol yasası gereği tacirlere kesilmeyip yam istasyonlarındaki görevlilerin veya halkın üstüne

³⁷⁶ T. Allsen, "Mongolian Princes and Their Merchant Partners (1200-1206)", **Asia Major**, 1987, s. 95.

³⁷⁷ Mahmud Yalavaç, Kaan'ın sarhoş olduğu bir gün Horasanlı bir Külahçıya vermek istediği paranın verilmemesi üzerine Kaan sinirlenmiş ve ona "*Dünyada iyi ad ve şöhret ölümsüz kalır*" demiştir. Bkz: Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: M. Öztürk, 2013, s.208- 209.

³⁷⁸ John W. Chaffee, "The Mongols and Merchant Power", **In The Muslim Merchants of Premodern China**, 2018, s. 126.

yüklenmektedir. Yine tacirler önemli bir haber götürüleceği zaman yam yolunun dışına çıkıp mahalli halktan at istenmesi kuralını çiğnemiş ve kendi işleri için kullanmaya başlamışlardır. Ögedey Kaan bunları önemsemediği gibi bu konuda onu durdurmak isteyen herkese de kızmıştır.³⁷⁹

3.2.3. PARA EKONOMİSİ

Sikkelerin tarihini bilmek ekonomiyi çözmemiz için gereklidir. Bu sikkeler ile birlikte ticaretin hangi bölgelere kadar genişletile bildiği ve tahta geçen hükümdar ve hakanın etkili sınırları görülebilmektedir. Moğol paralarına değinmeden önce de dünyadaki üç ayrı sikke geleneğine değinmek gerekmektedir. Bu gelenekler sırasıyla Batı Akdeniz- Orta Doğu geleneği, Hint geleneği ve Çin geleneğidir.³⁸⁰

Batı Akdeniz- Orta Doğu geleneğindeki sikkeler ilk olarak Lidya sikkeleri ile başlamıştır. Daha sonra bu gelenek Eski Yunan, Roma, Sasani, Bizans, İslam ve Batı Avrupa sikkelerinde kendini göstermiştir. Anadolu'daki ilk sikkeler atın ve gümüş karışımıyken daha sonra saf halleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu gelenek, M.Ö. 4. yüzyılda Büyük İskender'in fethi ile Mısır ve Pers İmparatorluğuna da sikke kullanılmaya başlanmıştır. Bugün Avrupa'da ve Orta Doğu'da kullanılan pound, libre-lira ve dinar gibi para birimleri de Roma dönemine kadar indirilmektedir. Cermen kavimlerinin istilasını ile Roma İmparatorluğunun batı kısımlarında bir süre sikke gerilese de 13. yüzyıl ile birlikte altının yeniden kullanımı ile gelişmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki altın *dükalar* da tam olarak buradan gelmektedir. Bu istila ile birlikte feodal Avrupa'da ise altın yerine gümüş sikke olarak bilinen *penny* kullanıldı. Gelenek zaman içerisinde

³⁷⁹ T. Allsen, "Mongolian Princes and Their Merchant Partners", **Asia Major**, 1987, s.97-98.

³⁸⁰ Şevket Pamuk, "Para, Tarih ve Nümizmatik", **Ak-Akçe Moğol ve İlhanlı Sikkeleri**, Yayına Hazırlayanlar: Tuncay Aykut- Şennur Aydın, İstanbul, Yapı Kredi Koleksiyonları, 1992, s.13.

bölge de gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Hint geleneğindeki sikkeler ise diğer geleneklerdeki gibi altın, gümüş ve bakırdan oluşmaktadır. Bu sikkeler Avrupa’da kullanılan sikkelerden daha ağırdır ve onlar kadar düzgün yuvarlak şekilleri yoktur. Hatta bölgede kurulan Türk-Moğol İmparatorluğu’nun paraları ise kare şeklindedir. Kare olan sikkeler dünyanın farklı bölgelerinde bulunsa da Hindistan’da yaygın olarak kullanılmaktadır. Son gelenek olan Çin geleneğine gelecek olursak sikkeler Avrupa’da olduğu gibi basım değil döküm tekniği ile üretilmektedir. Son dönemlere kadar da altın sikke kullanımı da görülmemektedir. Ayrıca bu gelenekte kağıt para kullanımı diğer geleneklerden çok önce kullanılmaya başlanmıştır. 11. ve 12. yüzyılda kağıt para Çin’de kullanılmaya başlanmıştır. Moğol sikkeleri de genelde Çin geleneğinden etkilenmişlerdir. Kağıt paranın Moğollarda kullanılıyor olması da bu etkinin bir göstergesidir.³⁸¹

Moğollardaki sikkeler genelde anonim olarak basılırdı. Sikkelerin üzerinde hakan el-azam veya kaan el-adil yazmaktaydı. Bunun dışında paraların üzerinde kabilenin veya boyun tamgası bulunmaktaydı.³⁸² Töregene Hatun’un naipliği döneminde basılan bir paranın üzerinde ok atan bir süvari figürü bulunmaktadır. Ayrıca Cengiz Han dönemine ait arka yüzünde el-adil/ el – azam yazan bir gümüş sikkede mevcuttur.³⁸³ Moğollar döneminde Çin, Türkistan ve Maveraünehir bölgesinde birçok darphanede bulunmaktadır. Özellikle Türkistan ve Maveraünnehir bölgesinde 15 ayrı şehirde darphaneler vardır. Ayrıca hem Mahmud Yalavaç hem de oğlu Mesud Yalavaç kendi

³⁸¹ Şevket Pamuk, “Para, Tarih ve Nüemizmatik”, **Ak-Akçe**, 1992, s.13-17.

³⁸² S. Heidemann, “Moğol İmparatorluğu’nun Politik, Ekonomik ve Kültürel Belgeleri olarak Sikkeler”, **Cengiz Han ve Mirasçıları**, 2006, s.285.

³⁸³ Tuncay Aykut, “Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu”, **Ak-Akçe Moğol ve İlhanlı Sikkeleri**, Yayına Hazırlayanlar: Tuncay Aykut- Şennur Aydın, İstanbul, Yapı Kredi Koleksiyonları, 1992, s. 41-42.

adlarına para kestirmişlerdir. Yine bunlar ticarete kullanılmışlardır.³⁸⁴

Moğolların ilk dönemlerinde genel olarak *tümen* veya *dinar* kullanılmaktaydı. Tümen kelimesinin Türk topluluklardan onlara geçtiği düşünülmektedir. Tümen 10.000 demektir. Böylece her tümen 10.000 *balış*'e, her *balış* ise 6 *dinara* denk gelmektedir. Moğollarda *tümen*, *dirheme* eş kabul edilmeyip *dinar* ile karşılaştırılmaktadır. Ayrıca kastedilen *tümenin* eş değeri ise altın *dinarla* değil gümüş *dinardır*.³⁸⁵ Tümen'in dışında ise Moğollarda *dirhem*, *miskal*, *tenge*, *dinar* ve *balış* kullanılmaktadır. Buna göre 1 *miskal* altın 4 gümüş *dinar*'a ve 1 gümüş *dinar* ise 6 Selçuklu *dirhemine* denk gelmektedir. Gümüş *balışlar* ise altın *balışların* onda biri değerindeydi. Bu hesaba göre ise 1 altın *balış* 2.000 gümüş *dinar*'a denk geliyordu. 400 altın *balış* de yine 800.000 gümüş *dinar*'a eşitti.³⁸⁶

Hem Cengiz Han hem de Ögedey Kaan döneminde gümüş ve altın sikke mevcuttur, fakat bu dönemlerde daha çok gümüş sikkeler kullanılmaktadır. Ayrıca bu gümüş sikkenin katları kullanılıyordu.³⁸⁷ Daha sonraki dönemlerde ise özellikle de İlhanlılarda altın sikke kullanımı yaygınlaşmıştır.³⁸⁸ Cengiz Han döneminde sadece madeni para kullanılmıştır ama onun halefi Ögedey Kaan döneminde ilk defa kağıt para

³⁸⁴ G. Kushenova, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maveräünnehir**, 2013, s. 86.

³⁸⁵ W. Barthold, "İlhanlılar Devrinde Malî Vaziyet", **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, İstanbul, Evkaf Matbaası, 1931, C.1, s. 144.

³⁸⁶ Abdülkadir Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, 2017, s. 370.

³⁸⁷ S. Heidemann, "Moğol İmparatorluğu'nun Politik, Ekonomik ve Kültürel Belgeleri olarak Sikkeler", **Cengiz Han ve Mirasçıları**, 2006, s. 286.

³⁸⁸ Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, İstanbul, Evkaf Matbaası, C.1, 1931, s.2.

basılmıştır. 1236’da basılan kağıt para genellikle tacirler arasında kullanılıyordu.³⁸⁹ Bu kağıt para başlarda daha kısıtlı bir şekilde kullanılıyordu. Daha çok Kuzey Çin’de ve Moğol ileri gelenleri tarafından tercih ediliyordu. İslam dünyasında ise bu para geçerli değildi. Bu yüzden ortaklıkta pek kağıt para kullanılmıyordu.³⁹⁰ Kağıt paranın tam olarak tedavüle girmesi ise Kubilay Kaan dönemine denk gelmektedir. Ayrıca Kubilay zamanında bir kağıt *baliş* değeri 10 *dinar*’a eşitti.³⁹¹

Moğollar da altın ve gümüş ticarete aktif bir biçimde kullanılmıştır. Moğollardan vergi toplandığında külçe ve maden paralar kabul edilirken, Müslümanlar ile yapılan ortaklıklarda dirhem ve dinar kullanılmaktadır. Moğolların kullandığı külçelerin ağırlığında bölgesel olarak ufak değişiklikler olsa da yaygın olarak kullanılmışlardır.³⁹² Bu gibi sorunlar daha sonraki dönemlerde giderilmeye çalışılmıştır. Kubilay Kaan’ın bazı reformları ve daha sonra İlhanlılar çağında paranın sınırlarının Anadolu’ya doğru genişlemesi bu reformlardan bazılarıdır.

³⁸⁹ Tuncay Aykut,” Moğol ve İlhanlı Para Tarihi”, **Ak-Akçe Moğol ve İlhanlı Sikkeleri**, Yayına Hazırlayan: Tuncay Aykut- Şennur Aydın, İstanbul, Yapı Kredi Koleksiyonları, 1992, s. 25.

³⁹⁰ E.Enkhbold, “The Role of the Ortoq in the Mongol Empire in Forming Business Partnerships”, **Central Asian Survey**, 2019, s. 535.

³⁹¹ Tuncay Aykut,” Moğol ve İlhanlı Para Tarihi”, **Ak-Akçe**, 1992, s. 25.

³⁹² E. Enkhbold, “The Role of the Ortoq in the Mongol Empire in Forming Business Partnerships”, **Central Asian Survey**, 2019, s. 534.

SONUÇ

Cengiz Han'ın Moğolistan'da tarih sahnesine çıkmaya başladığı 12. yüzyıl sonu 13. yüzyıl başlarında bölgede boylar halinde yaşayan kabileler bulunmaktaydı. Ayrıca bu dönemde Çin, güneyde Song, kuzeyde Kin ve Si-Hia Krallığı olarak üçe ayrılmış durumdaydı. Hristiyan dünyası ise Katolik ve Ortodokslar olarak keskin bir ayrılma yaşamış ve bir türlü birleştirilemez bir hal almışlardı. Cengiz'in halefleri bölgeye geldiğinde dahi bu ruh halinden çıkamamaktadırlar. Bu dönemdeki üçüncü güç olan İslam dünyası ise Çin ile aynı kaderi paylaşmaktaydı. Anadolu Selçukluları bu dönemde dışta haçlı seferleri ve içte karışıklıklar ile uğraşırken, Türkistan'da, Büyük Selçuklu topraklarının mirası üzerine kurulmuş bir devlet olan Harezmsahlar tam olarak bölgede hâkimiyeti sağlayamamıştı. İşte Cengiz böyle bir ortamda dünyaya gelmiş ve büyümüştür. Babasının ölümü ile genç yaşta lider olmak zorunda kalan Cengiz önce Ong (Tuğrul) Han'ın yanına sığınsa da zamanla, tarihin ona çizdiği kadere ayak uydurmuş ve Moğolistan'ı tek bir çatı altında toplamaya karar vermiştir.

Cengiz Han hiçbir zaman sadece bir kabile lideri olmamıştır. Bölgedeki Türk yapısından etkilenen ve itaati altına aldığı topluluklardan yanına aldığı önemli devlet adamlarının da etkisiyle bir devlet lideri olmaya çalışmıştır. Kısa süre içinde Moğolistan'daki boyları veya kabileleri yanına toplamayı başaran Cengiz Han burada durmamış ve gözünü İpek Yolu'na dikmiştir. Bu uğurda önce Kuzey Çin'de bulunan Si-Hia'lara savaş açmıştır. İlk Kin Krallığına değil de onlara saldırmasındaki neden ise medeni bir toplum ile yapacağı ilk savaşın daha güçsüz gördüğü bir devletle olmasını istemesinden kaynaklanmaktadır. Bu savaşta aldığı dersler ile Kin Krallığına saldırmak istemiştir. Bu arada Cengiz Han'ın tek hedefi Çin değildir. Onun gözündeki daha büyük hedef batıdaki Maveräünnehir ve Türkistan topraklarıdır, ama Müslümanlar ve tabi bölgenin o zamanki hâkimi Harezmsahlar ile bir süreliğine ticari ve dostluk ilişkileri kurup önce ve İpek Yolu'nun başlangıcı olan Çin'i ele geçirmek istemiştir. Tüm bu

düşüncelerle Si-Hia'ları 1209 yılında barış anlaşması ile tabiiyetine alan Cengiz Han bu savaş sonucunda müstahkem kalelerle korunan şehirlere karşı nasıl bir teknik kullanacağını öğrenmiş ve Çin'deki asıl hedefi olan Kin Krallığı yani Curçetlere karşı savaş açmıştır. Cengiz Han, bu savaşın ticari nedeninin yanında bir de soydaşları olan ve Curçetlerin baskısı altında kalan Kitan veya Hıtayların öcünü almak için harekete geçmiştir. Başlatmış olduğu Çin seferi, Cengiz Han'ın hayatının sonuna kadar gidecek ve tam olarak ele geçirilemeyecektir. Bozkırın düz ovalarında savaşmaya alışmış Moğol kuvvetleri Çin'in müstahkem kalelerini bir türlü aşamamıştır. Kalelerde, Moğollar tarafından açılan her hasar Çinli zanaatkârlar tarafından kısa sürede onarılıyordu. Küçük başarılar elde edebilen Cengiz Han Çin'in fethinin sadece bozkır savaş taktikleri ile başarılamayacağını ancak onlar gibi olarak bu savaşın kazanıla bileceğini anlamıştır. Yine de o gün gelene kadar Kin Krallığının toparlanamaması için en güvendiği komutanı Mukali'yi seferlere devam etmesi ve bölgeyi kontrol altında tutması için bir grup Moğol kuvveti ile orada bırakmıştır.

1211 yılında başlayan sefer aralıklar ile devam ederken Cengiz Han artık yönünü Batı'ya dönmek istemiştir. Onun Batı'ya dönüşünü hızlandıran ise bizzat Harezmsahlr olmuştur. Ülkesine gelen Harezmliler iyi karışlayan Cengiz Han, Maveräünnehir ve Türkistan'daki zengin şehirlerden hububat, değerli eşya ve elbise alışverişi yapmak için 450 kişilik bir tüccar heyeti oluşturmuş ve bu heyeti gerekli miktarda para ve eşya ile Harezmliler ülkesine göndermiştir, fakat tacirler Otrar'a vardıklarında şehrin valisi İnalçık tarafından katledilmişlerdir. Kaçmayı başaran bir kişinin Cengiz Han'a haber vermesi ile Moğolların Harezmliler seferi resmi olarak başlamıştır (1219). Ordusunu mükemmel şekilde disipline eden Cengiz Han önce Otrar'a daha sonra ise sırasıyla Buhara, Semerkant ve tüm Türkistan ve hatta Maveräünnehir topraklarını ele geçirmiş ve bölgede büyük bir katliam yapmıştır. Kendi sonunu hazırlamış olan Harezmsahl Muhammed ise sığındığı bir adada vefat etmiştir. Ölmeden önce oğlu Celaleddin

Mengüberti'yi varisi ilan etmiştir. Böylece Cengiz Han hububat ambarı olan birçok şehri ele geçirmiş olmaktadır. Sadece şehirleri değil aynı zamanda Çin'den başlayıp Roma'ya kadar uzanan tarihi İpek Yolu'nun Anadolu'ya kadarki kısmını hakimiyeti altına almıştır. Bu tarihten sonra bu yol Moğol İmparatorluğu'nun ve pek tabi onların siyasetinin kaderini belirlemiştir.

Cengiz Han bu savaşlarda sadece toprak elde etmemiş aynı zamanda yaptıkları seferlerde önemli devlet erkânı veya zanaatkârları da Moğol İmparatorluğu'na toplamaya başlamıştır. Yaptığı seferler sonunda yanına aldığı isimlerden biri Uygurlu T'a-t'a-t'ong'a'dır. Önemli bir devlet adamı olan T'a-t'a-t'ong'a sadece Cengiz Han'a değil aynı zamanda Moğol İmparatorluğunun bürokrasi ve aristokrat sınıfının oluşmasında da yardımcı olmuştur. O Cengiz Han'ın Yasa'sını kayda geçirdiği gibi şehzadelere ve Cengiz'in tüm soyuna Uygurcayı da öğretmiştir. T'a-t'a-t'ong'a'nın dışında, Kin Seferi sırasında esir olarak alınan ve Kin sarayında çalışan Hitay kökenli Yeh-lu Ch'u-ts'ai'de Cengiz Han'ın bulduğu önemli devlet adamlarından biridir. Onun sadakatinden ve zekasından etkilenen Cengiz Han müşaviri olarak yanına almıştır. Yeh-lu Ch'u-ts'ai Moğol İmparatorluğundaki vergileri düzenlediği gibi ticaretin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Yeh-lu Ch'u-ts'ai özellikle Ögedey Kaan döneminde önemli işler yapmıştır. Cengiz Han, bu isimlerin dışında Mahmud Yalavaç, Hasan Hacı gibi birçok devlet adamını da yanına alarak Moğol devletinin oluşmasını sağlamıştır. Bu devlet adamları hem ülkede reformlar yapmış hem de bu reformların kalıcı olması adına şehzadeleri eğitmişleridir.

Cengiz Han'ın devletini göçebelikten yerleşik yapıya geçirmek için yaptığı bir diğer önemli iş ise daha sonraları Cengiz Yasa'sı olarak adlandırılacak kuralları, emirleri ve yasakları oluşturmastır. 1206 yılında Han unvanını alıp Moğolların başına geçen Cengiz Han ülkede asayiş ve düzeni de sağlamak istemiştir. Bununla, yaşana bilecek her türlü ayaklanmayı ve reformları zedeleye bilecek hareketleri durdurmuş

olmaktadır. Tabi bu yasalar Cengiz Han'dan çok daha önce atalarının gelenekleri, örf ve adetleri ile oluşmuş ve Cengiz Han tarafından eklenen maddelerle bugün Cengiz Han'ın Büyük Yasa'sı olarak addettiğimiz kurallar oluşmuştur. Yasa ile birlikte sadece düzen sağlamamış aynı zamanda İmparatorlukta ticaretin gelişmesinin zeminini de hazırlamıştır. Böylelikle İmparatorluk için çok önemli bir gelir kaynağı olacak olan ticaret ve onun temeli olan yam karakolları kurulmaya başlanmıştır.

Cengiz Han yaptıkları ile göçebe yapıdaki ulusu yerleşik yapıya hazırlamış ve İmparatorluğun temellerini sağlam bir şekilde atmıştır. Kendi öldükten sonra ülkenin oğulları tarafından bölünmemesi için ise her oğluna birer ulus verip Ögedey'i varisi seçmiş ve diğer oğullarından da söz almıştır. Cengiz Han'ın, 1227 yılında ölmesiyle birlikte üçüncü oğlu Ögedey Kaan (1229) tahta oturmuştur. Ögedey İmparatorluğun başına geçtiğinde ülke Kuzey Çin'den, Maveraünnehir ve Türkistan'a kadar geniş bir coğrafyaya neredeyse hâkim durumundaydı. Ayrıca ülkenin dört bir yanında savaşlar bitmiş değildi. Ögedey Kaan'ın bundan sonraki görevi kurulu bir İmparatorluğu geliştirip merkezileşmeyi sağlamaktı.

Ögedey Kaan saltanatı süresince babası Cengiz Han'ın siyasetini takip etmeyi seçmiş ve onun eksik bıraktıklarını tamamlamak için çabalamıştır. Bunu da ilk olarak Kin seferine çıkarak kanıtlamıştır. Babasının ölümü ve onun tahta geçişi arasında bir yıllık boşluk Cengiz Han'ın düşmanlarının gözünden kaçmamıştır. Bu boşluğu doldurmak için batıda Celalleddin Mengüberti doğuda ise Kin, Kore gibi devletler Moğolların aldıkları topraklara saldırmaya başlamışlardır. Bu yüzden ilk iş olarak Cengiz Han'ın tamamlamaya ömrünün yetmediği Kin krallığına doğru sefere çıkmıştır. Böylelikle 1230 yılında kardeşi Tuluy ile birlikte yola çıkmış ve başarı elde etmiş olan Ögedey Kaan, Kuzey Çin'i Moğol İmparatorluğu bayrağı altına almayı başarmıştır. Daha sonra yurda dönen Ögedey Kaan devlet adamlarının da isteği üzerine sefere çıkmak yerine İmparatorluğun merkezileşmesi ile ilgilenmiş ve hep merkez de

kalmıştır.

Ögedey Kaan'ın merkezde kalması ile fetihler durmamıştır. İkinci olarak Harezmi Devletini yeniden kurmaya çalışan Mengüberti'nin üzerine Curmagun gönderilmiştir. Yapılan savaş sonunda kaçmaya çalışırken ölen Mengüberti ile batıda bulunan tehdit engellenmiş olmaktadır. Batı'daki işler yoluna konulduktan sonra 1231 yılında Çin'in güneyinde bulunan Songlara karşı sefere çıkmışlardır. Lakin bölgenin coğrafi özelliğinin Moğol ordusuna ters düşmesi sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yine de aralıklı akınlar ile sefer devam ettirilmiştir. Bölgenin fethi Kubilay Han dönemine kalmıştır.

Dıştan gelen tehditleri engellemeyi başaran Ögedey Kaan artık idari ve mali olarak devleti düzene koymaya başlayabilirdi. Bunun için attığı ilk adım ise bir merkez yani başkent oluşturmaktır. Ögedey Kaan bunun için ise Uygurların ve hatta Göktürklerin de başkentlerinin bulunduğu ve Cengiz Han döneminde de çadır kent olarak kullanılan Karakorum'u seçmiştir. Ayrıca şehir eski ticaret yolunun da geçtiği bölgede bulunmaktadır. Böylelikle Karakorum'u başkent yapan Ögedey Kaan şehrin tüm hububat ihtiyacını ise Çin'den vagonlar getirterek karşılamıştır. Kente getirdiği zanaatkarlar ile saraylar yaptırmıştır. Ayrıca tacirlerin bölgeye güvenli bir şekilde ulaşmaları için yam karakolları kurmuştur. Bu yam karakolları sadece Karakorum'a giden yollar üzerine değil İmparatorluğun dört bir yanına gidecek şekilde kurulmuştur. Bu yollar ve yam karakolları sayesinde ülkede asayiş sağlanırken bir yanda da ticaret hız kazanmaya başlamıştır. Karakollarda bulunan atlar sayesinde bir yerden bir yere hızlı gidilmesi sağlanmıştır ve bu yam yollarının tacirlerin kullanımına açılmasıyla ticaretinde hızlanmasına da katkı sağlamıştır. Bununla birlikte kar getiren bir iş olmuştur.

13. yüzyılda bir tüccarın en önemli maliyeti olan güvenlik ve nakliye gibi masrafları bu yam karakolları sayesinde ekseriyetle halk tarafından karşılanıyordu. Bu

tacirlerin sermaye ortakları ise genelde Moğol Hanları, şehzadeleri veya Moğol ileri gelenleri oluyordu. Tacirler bu dönemde aracı konumundaydılar ve sermayeyi aldıkları kişilerle yaptıkları anlaşmaya da *ortaklık* denilmektedir. Bu ortaklık ile hem tüccar hem de sermaye sahibi para kazanıyordu. Lakin Ögedey Kaan bu ortaklık alışverişini para kazanmak yerine ülkedeki ticaret ağının devam etmesi ve sekteye uğramaması için kullanıyordu. Bu yüzden de yardıma ihtiyacı olan ve bunun için kapısına gelen tüm tacirlere mallarının ederinin fazlasını verdiği gibi isteyen kişiye sorgulamadan da sermaye vermekteydi. Ögedey Kaan bunu yaparken halkın üzerine de yük binmesini istemiyordu. Bunun için vergileri düzenlemek istedi. Bunu yaparken ise babası Cengiz Han döneminde gördüğümüz Yeh-lu Ch'u-ts'ai, Mahmud Yalavaç ve Çinkay gibi isimlerden yardım almıştır. Bu dönemde vergi düzenlemesi özellikle Yalavaç ile Yeh-lu Ch'u-ts'ai görüşleri ile oluşmuştur. Buna göre Yeh-lu Ch'u-ts'ai Çin'de kullanılmış olan ve halkın üzerindeki vergi yükünü azaltan ve onları üretmeye itecek olan hane vergisini önermekteydi. Yalavaç ise onun tam tersine İmparatorluğun gelir elde edilmesi adına baş vergisini öne sürmüştür. Diğer devlet adamlarının da Yalavaç'ın yanında olmasıyla İmparatorluktaki hâkim vergi baş vergisi olmuştur. Yeh-lu Ch'u-ts'ai ise sadece Çin'de hane vergisini uygulayabilmekteydi. Tüm bu vergi düzenlemeleri 1235 yılında oluşturulmuş ve böylelikle çiftçilerden toprak vergisi kalan, sığırı olanlardan kopçur (gubçur) ve tacirlerden de tamga vergisi alınmasına karar verilmiştir. Bu düzenlemeye ek olarak vergilerin keyfi toplanmasının önüne geçilmek adına bir denetim mekanizması da kurulmak istenmiştir. Yine Yeh-lu Ch'u-ts'ai'nin çabaları ile *tangmaçiler* gönderilmiştir. Bunlar şehzadelere yurt olarak verilen topraklarda Ögedey'in kurmuş olduğu vergi sistemini denetleyeceklerdi. Yine bir denetim mekanizması olan ve Han adına bölge ve şehirlerde asayiş korumak, vergilerin işleyişini yani Han adına bölgeyi idare etme görevinde bulunan *darugalar* gönderilmiştir. Ayrıca asayiş sağlamak adına yine bölgeye *baskak* isimli memurlar da

gönderilmiştir. Tüm bu reformlar sayesinde İmparatorluktaki merkezi yapı güçlenmiş ve yerel güçlerin gücü denetim altına alınmıştır.

Ögedey Kaan'ın yapmış olduğu tüm bu yenilikler kağıt üzerinde mükemmel bir sistem oluşturmaktadır. Hatta ilk dönemlerde işe yaramış ve Moğol İmparatorluğu gelişmeye başlamıştır. Lakin zaman geçtikçe denetlemedeki eksiklikler ve özellikle de tacirlerin yapmış oldukları suistimallerle halk üzerindeki yükün azalması şöyle dursun daha da artmaya başladığı görülmektedir. Yasalarla halkın haydutluk yapması engellenmeye ve ticaret korunmaya çalışılırken asıl haydut ticaretin kendisi haline gelmiştir. Tacirler halkın topraklarından zorunlu olmadıkça geçmemeleri gerekirken bahaneler üreterek halkı sömürmeye başlamışlardır. Bunun dışında tacirlerin gün geçtikçe artan nüfuzları ve bazı bölgelerde vergi memuru olmalarıyla işler kontrol edilemez bir hal almıştır. Nihayet Mengü Han döneminde bu karışıklıklar yeni reformlar ile düzenlenmeye çalışılmıştır. Büyüyen İmparatorluk Ögedey Kaan döneminden sonra yavaş yavaş bir parçalanma sürecine girmiştir.

Tüm bu olumsuz yanlara rağmen Ögedey Kaan Uygur, Çin ve Müslüman devlet adamları ile birlikte bir imparatorluk kurmayı ve Cengiz Han'dan aldığı mirası ileri götürmeyi başarmıştır. Lakin Cengiz Han'ın batıya doğru dönmesinin aksine Ögedey Kaan doğuda kalmayı ve Çin ile alış veriş yapmayı yeğlemiştir. Lakin Batı'yı da gözden düşürmemiş ve yam yolları ile ülkenin doğusu ve batısını birbirine bağlamıştır. Ayrıca ülkede ticaretin gelişmesine ve uzun bir süre daha İpek Yolu'nun ayakta kalmasına yardımcı olmuştur. Kısacası Ögedey Kaan, Cengiz Han'ın siyasetini takip edip hatta onun ötesine geçerek İmparatorluğun bürokrasisini oluşturup merkezileşmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

AKA, İsmail, “ Hândmîr ”, **DİA**, İstanbul, 1997, C. 15, s. 550-552.

AKNERLİ GRİGOR, **Okçu Milleti Tarihi**, Çev. Hrand D. Andreasyan, YediTepe Yayınları, İstanbul, 2007

ALAADDİN ATA MELİK CÜVEYNÎ, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: Mürsel Öztürk, Ankara, TTK, 2013.

ALİNGE, Curt, **Moğol Kanunları**, Çev: Coşkun Üçok, Ankara, Sevinç Matbaası, 1967.

ALLSEN, Thomas, “Mongolian Princes and Their Merchant Partners (1200-1206)”, **Asia Major**, Third Series 2 (2), 1987, pp. 83–126.

ANDREASYAN, Hrand D., “ Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları” **Tarih Dergisi**, İstanbul, Horoz Basımevi, 1949-1950, C.1, S. 1-2, s.401-438.

ANSARI, A. S. Bazmee “Cûzcâni, Minhâc-ı Sirâc”, **DİA**, İstanbul, 1993, C.8, s. 98-99.

ATWOOD, Christopher P., **Encyclopedia of Mongolia and The Mongol Empire**, New York, Facts On File Inc, 2004.

AYKUT, Tuncay “Moğol ve İlhanlı Para Tarihi”, **Ak-Akçe Moğol ve İlhanlı Sikkeleri**, Yayına Hazırlayan: Tuncay Aykut- Şennur Aydın, İstanbul, Yapı Kredi Koleksiyonları, 1992, s. 24-40.

AYKUT, Tuncay, “Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu”, **Ak-Akçe Moğol ve İlhanlı Sikkeleri**, Yayına Hazırlayanlar: Tuncay Aykut- Şennur Aydın, İstanbul, Yapı Kredi Koleksiyonları, 1992, s.41-121.

AYKUT, A. Said, “İbn Battûta” **DİA**, İstanbul, 1999, C. 19, s.361-368.

BARTHOLD, V. V. , **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: H. Dursun Yıldız, Ankara, TTK, 1990.

BARTHOLD, W., “İlhanlılar Devrinde Malî Vaziyet”, **Türk Hukuk ve İktisat**

Tarihi Mecmuası, İstanbul, Evkaf Matbaası, 1931, C.1, s.135- 159.

BAŞKOMUTAN SİMBAT, **Başkomutan Simbat Vekayinamesi (951-1334)**,
Çev. Hrand D. Andreasyan, TTK yazma eser kataloğu, Ankara, TTK.

BİLGİN, Orhan, “Cüveynî, Atâ Melik”, **DİA**, İstanbul, 1993, C.8, s.140-141.

BOZKURT, Nebi, “İpek Yolu”, **DİA**, İstanbul, 2000, C. 22, s.369-373.

CHAFFEE, John W., “The Mongols and Merchant Power”, **In the Muslim Merchants of Premodern China: the History of a Maritime Asian Trade Diaspora 750–1400**, Cambridge: Cambridge University Press, New Approaches to Asian History chapter, 2018, pp. 124–161.

CHALIAND, Gerard, **Göçebe İmparatorluklar Moğolistan’dan Tuna’ya**,
Çev: Engin Sunar, İstanbul, Doğan Kitapçılık,2001.

D’OHSSON, A.Konstantin, **Moğol Tarihi: Denizler İmparatoru Cengiz**, Çev: Bahadır Apaydın, İstanbul, Nesnel Yayınları,2008.

D’OHSSON, M. Baron C., **Moğol Tarihi**, Çev. Ekrem Kalan- Qiyas Şükürov, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayınları, 2006.

EBÛ ABDULAH MUHAMMED İBN BATTÛTA TANCÎ, **İbn Battûta Seyahatnamesi I**,Çev: A. Sait Aykut, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.

EBÛL FEREC, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, İstanbul, Maarif Matbaası, 1941.

ENDIGOTT-WEST, Elizabeth “Merchant Associations in Yüan China: The "Ortoy"”, **Asia Major**, thirty series, V.2, No.2, 1989, pp.127-154.

ENKHBOLD, Enerelt “The Role of the Ortoq in the Mongol Empire in Forming Business Partnerships”, **Central Asian Survey**, V. 38, 2019, pp. 531-547.

ERDEM, İlhan, **Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)**, D.T., Ankara, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 1995.

ERDEM, İlhan, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları”,

Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2003, C. 21, S.33 s.49-67.

GEDİKLİ, Fethi, “Yasak”, **DİA**, 2013, C. 32, s.336-340.

GENCELİ KİRAGOS, **Moğol İstilas (1220-1265)**, Tercüme: Mahmut Kemal Bey, Arapçadan çeviren: Fuat Hacısalihoglu- İlhan Arslan, İstanbul, Post Yayınları, 2018.

GROUSSET, Rene, **Bozkır İmparatorluğu: Atilla/Cengiz Han/Timur**, Çev. Reşat Uzman, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2010.

GUMİLEV, L.N., **Muhayyel Hükümdarlığın İzinde**, Çev: Ahsen Batur, İstanbul, Selenge yayınları, 2002.

GÜLENSOY, Tuncer, “Altan Topçı” **Belleten**, Ankara, TTK, Ekim 1974, C. XXXVIII, S.152, s. 597-634.

GÜNALTAY, M. Şemseddin, **İslam Tarihi Kaynakları Tarih ve Müverrihleri**, İstanbul, Endülüs Yayınları, 1991.

HARTOG, Loe De, **Cengiz Han (Dünyanın Fatih)**, Çev: Serkan Uzun, Ankara, Dost Kitapevi, 2003.

HEİDEMANN, Stefan, “Moğol İmparatorluğu’nun Politik, Ekonomik ve Kültürel Belgeleri olarak Sikkeler”, **Cengiz Han ve Mirasçları: Büyük Moğol İmparatorluğu**, Editör: Samih Rifat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi: Sakıp Sabancı Müzesi, 2006, s.-285-287.

HOWORTH, Henry H., **History of Mongols (From the 9th the 19 th Century)**, Part:1, London:Longmans-Green and Co., 1876.

HÜTTEL, Hans-Georg, “Karakurum: Tarihsel Bir Bakış”, **Cengiz Han ve Mirasçları: Büyük Moğol İmparatorluğu**, Editör: Samih Rifat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi: Sakıp Sabancı Müzesi, 2006, s. 189-194.

İBNÜ’L-ESİR, **El-Kamil Fi’t-Tarih**, Çev: Ahmed Ağır Akça, Abdülkerim Özyayın, İstanbul, Türkiyat Matbaası, 1987, C.12.

İBN KESİR, **El-Bidâye Ve'n-Nihâye- Büyük İslam Tarihi**, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul, Çağrı Yay., 1995, C.13.

İSAKOV, Abdrasul, **Kırgız-Moğol İlişkileri (IX. XV. Yüzyılları)**, Ankara, TTK, 2017.

JOINVILLE, Jean De, **Bir Haçlının Hatıraları**, Çev. Cüneyt Kanat, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2016.

KAFALI, Mustafa, “Çağatay Hanlığı”, **Türkler**, Ankara, 2002, C. 8, s. 345-354.

KAFALI, Mustafa, “Cengiz Han”, **DİA**, İstanbul, 1993, C. 7, s.367-369.

KALAN, Ekrem, “Moğollar Devrinde İpek Yolu”, **İpek Yolu**, Editör: Ahmet Taşağıl, Yayına Hazırlayan: Fatma Yücel Ayık, İstanbul, 2015, s. 93-109.

KAMALOV, İlyas, **Altın Orda ve Rusya**, İstanbul, Ötüken yayınları, 2009.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Harezmsah Devleti Tarihi**, Ankara, TTK, 1984.

KEAY, John, **Çin Tarihi**, Çev. Nee Kars Tayanç- Dinç Tayanç, İstanbul, İnkılap Yayınları, 2011.

KHWANDAMİR, **Habibu's-Siyer**, Translated: W. M. Thackston, Part One, ABD, Harvard University, 1994, C.3.

KURAT, A. N., **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, TTK, 1993.

KUSHENOVA, Ganizhamal, **Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maveräünnehir (1229-1241)**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013.

KUSHENOVA, Ganizhamal, “Cengiz Han'ın iki Valisi, Mahmud Yalavaç ve Yeh-lu Ch'u-ts'ai: Devlet idare Anlayışları ve Uygulamaları”, **BİLİG**, Kazakistan, Yaz 2007, S. 42, s.231-240.

KUSHENOVA, Ganizhamal, “Ögedey Kaan Devrinde Türkistan'da Teşkilat Yapısı”, **BİLİG**, 2006 (yaz), S. 38, s. 185- 196.

MANGHOL-UN NİUÇA TABÇA'AN (Yüan- ch'ao Pi-shi), **Moğolların Gizli**

Tarihi, Çev: Ahmet Temir, Ankara, TTK, 1948.

MARCO POLO, **Dünyanın Hikaye Edilişi**, Çev: Işık Ergüden, İstanbul, İthak Yayınları, 2003.

MARSHALL, Robert, **Doğuda Yükselen Güç Moğollar**, Çev: Füsun Doruker, İstanbul, Sabah yayınları, 1996.

Meng Ta pei lu- Hei Ta shi lu, **Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarihi Kayıtlar**, Çev: Ankhbayar Danuu, Yay. Haz. Mustafa Uyar, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2012.

MİNHÂC-I SİRÂC EL-CÛZCÂNÎ, **Tabakât-ı Nâsirî**, Çeviri\Notlar: Mustafa Uyar, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2016.

MORGAN, David, **The Mongols**, United Kingdom, Blackwell Publishing, 1990.

MÜLLER, Claudius, “İpek Getiren Yol’dan Moğol Barışına”, **Cengiz Han ve Mirasçıları: Büyük Moğol İmparatorluğu**, Editör: Samih Rifat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi: Sakıp Sabancı Müzesi, 2006, s.279-280.

NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ, **Zafernâme**, Çev: Necati Lugal, Ankara, TTK, 1987.

ÖGEL, Bahaddin, **Sino- Turcica (Çingiz Han ve Çin’deki Hanedanın Türk Müşavirleri)**, Taipei, 1964.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “İzzeddin İbnü’l-Esîr”, **DİA**, İstanbul, 2000, C.21, s. 26-27.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “İbnü’l-İbrî”, **DİA**, İstanbul, 2000, C. 21, s.92-94.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “el-Kâmil”, **DİA**, İstanbul, 2001, C. 21, s. 281-283.

ÖZAYDIN Abdülkerim, “İbn Kesîr- Ebü’l Fîda”, **DİA**, İstanbul, 1990, C.20, s. 132-134

ÖZCAN, Altan Tayfun, “Moğol Tarihine İlişkin Latince Kaynaklarda Uygurlar”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2013, S.34, s. 147-163.

ÖZCAN, Altan Tayfun, “Chronica Maiora’da Moğollara Dair Kayıtlar”, **Tarih**

Okulu Dergisi, Aralık 2013, S. XVI, s. 23-77.

ÖZEN, Firdes, **Mengü Han Döneminde (1251-1259) Selçuklu-Moğol İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2010.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi , “Moğollar”, **DİA**, İstanbul, 2005, C. 30, s. 225-229.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Karakurum” , **DİA**, İstanbul, 2006, C. EK-2.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Ögedey Han”, **DİA**, İstanbul, 2007, C.34, s. 21-22.

ÖZGÜDENLİ, O. Gazi, “Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî”, **DİA**, İstanbul, 2008, C.35, s.19-21.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Târîh-i Cihângüşâ”, **DİA**, İstanbul, 2011, C.40, s.77-79.

PAMUK, Şevket, “Para, Tarih ve Nümizmatik”,**Ak-Akçe Moğol ve İlhanlı Sikkeleri**, Yayına Hazırlayan: Tuncay Aykut- Şennur Aydın, İstanbul, Yapı Kredi Koleksiyonları, 1992, s.8-23.

PLANO CARPİNİ, **Moğolistan Seyahatnamesi**, Tercüme: Ergin Ayan, İstanbul, Kronik yay., 2018.

RASHİD AL-DİN, **The Successors of Genghis Khan**, Translated: John A. Boyle, ABD, Columbia University Press, 1971.

RASHİDUDDİN FAZLULLAH, **Jami’u’t- Tawarikh Compendium of Chronicles**, Translated: W. M. Thackston, Part One, ABD, Harvard University, 1998.

RIFAT, Samih, **Cengiz Han ve Mirasçıları: Büyük Moğol İmparatorluğu**, Almancadan Türkçeye çev. Arif Çağlar... [ve başk.], Türkçeden İngilizceye çev. Mary Işın, Jale Alguadiş, İstanbul, Sabancı Üniversitesi: Sakıp Sabancı Müzesi, 2006.

ROUX, Jean-Paul, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, İstanbul, Dergah Yayınları, 2018.

SCHURMANN, H. F., “Mongolian Tributary Practices of The Thirteenth Century”, **Harvard Journal of Asiatic Studies**, Harvard-Yenching Institute, V. 19,

No. 3/4, Dec., 1956, pp. 304-389.

SILVERSTEIN, Adam, “The Mongol Yam and Its Legacy”, **In Postal System in The Pre-Modern Islamic World (Cambridge Studies in Islamic)**, Cambridge: Cambridge University, 2007, s.141-164.

SIMON DE SAINT QUENTIN, **Bir Keşiş’in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)**, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Yay. Haz. Tufan Karasu, Alanya, DAKTAV, 2006.

SÜMER, Faruk , “Tatarlar”, **DİA**, İstanbul, 2011, C.40, s. 168-170.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H., “Marco Polo”, **DİA**, İstanbul, 2003, C.28, s. 41-43.

ŞEŞEN, Ramazan, Câmiu’t-Tevârîh, **DİA**, İstanbul, 1993, C.7, s.132-134.

TANERİ, Aydın, “Hârizmşahlar”, **DİA**, İstanbul, 1997, C.16, s.228-231.

TEMİZSU, Habibe, **Yasak (Cengiz Han Yasası ve Moğol Devletleri Tarihinde Yaşadığı Değişim)**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2018.

TOGAN, Zeki Velidi, **Umumî Türk Tarihi’ne Giriş**, İstanbul, Enderun Kitapevi, 1981.

TOGAN, Zeki Velidi, **Moğollar, Çingiz, ve Türkler**, İstanbul, Bozkurt Yayınları, 1941.

TOGAN, Zeki Velidi, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti”, **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, İstanbul, Evkaf Matbaası, 1931, C. 1, s.1-42.

TOGAN A., İstenbike, “Moğollar Devrinde Çin’de Ticaret ve “Ortak” Tüccarları”, **Toplum ve Bilim**, Bahar-Yaz 25/26, İstanbul, 1991, s.71-89.

TOGAN, İstenbike, “Türk Tarihi Araştırma Prensipleri İçinde Dışta Ticaret İçte Ülüş’ün Rolü”, **Journal of Turkish Civilization Studies**, 2006, C.2, pp.211-212.

TURAN, Osman, **Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1997.

UYAR, Mustafa, “Mongol Patronage of Trade Between China and The Middle

East During The Middle Ages”, **The Journal of Middle East and Central Asian Studies**, V. 1, Natianal Chengchi University, 2017, s.43-54.

VARDAN, **Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)**, Çev. Hrand D. Andreasyan, Yay. Haz. İlhan Arslan, Post Yayınları, İstanbul, 2017

VERNADSKY, George, **The Mongols and Russia**, London, Oxford University press, 1959.

VLADİMİRTSOV, B. Y., **Moğolların İçtimâi Teşkilatı (Moğol Göçebe Feodalizmi)**, Çev: Abdülkadir İnan, Ankara, TTK, 1995.

YASİN, Yusufcan, “Kitan Devletinde Uygurlar ve Uygur Kültürü”, **Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya, 2013, S. 34, s. 315-327.

YİNANÇ, Mürimin Halil, “Celaâeddin Harzemşah. Calâl Al-Din Hvârizmşah (1?-1231)”, **Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Makaleler**, Haz: Fahameddin Başar, İ. Gökhan, Ö.H. Özalp, Ankara, TTK, 2017, s.205-214.

YUVALI, Abdülkadir, “Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan’ın İdari Statüsü”, **Fırat Üniversitesi Dergisi(Sosyal Bilimler)**, 1998, C. 2 (I), s.227-236.

YUVALI, Abdülkadir Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.

WILHELM VON RUBRUK, **Moğolların Büyük Hanı’na Seyahat**, Çev: Ergin Ayan, İstanbul, Kronik Kitap, 2019.

ÖZET

Üç bölümden oluşan tezimiz 1229-1241 yılları arasında hüküm süren Ögedey Kaan dönemi ve bu dönemde gerçekleşmiş olan idari ve mali reformları anlatmaktadır. Cengiz Han'dan başlayarak Moğolların bir devlet kurması ve yerleşik hayata geçişleri anlatılmaktadır. Ögedey Kaan'ın hükümdarlığı döneminde Cengiz Han'ın siyasetini devam ettirirken bir yandan da yeni reformlar yapmaktadır. Ögedey Kaan'ın ilk iş olarak Karakurum'u başkent yapmış ve bu başkenti bir ticaret merkezi haline getirmek istemiştir. Bunun içinde Karakurum'u eski Uygur başkenti olan Kara Balasagun'un kurulduğu yere ve daha da önemlisi ticaret yoluna yakın bir bölgede seçmesi bunu kanıtlar niteliktedir. Hem Karakurum'un gelişmesi hem de ülkenin dört bir yanına hızlı erişim sağlamak için kurulan Yam İstasyonları ve yolları da Moğol İmparatorluğunun gelişmesini sağlamıştır. Yam yollarını kullanmaya başlayan tacirler Çin'den Türkistan ve Maveräünehir'e kadar güvenli bir şekilde ticaret yapabilmişlerdir. Moğollardaki bu ticaret ise ortak'lar aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Tacirler, Moğol ileri gelenleri veya Moğol Han ailesi ile ticaret ortaklığı yapıp onlardan aldıkları sermaye ile ticaret yapmış ve karlarını ortakları ile paylaşmıştır. Bu ortak ticareti ve yam sistemi ülkenin doğusu ile batısının birbirine yakınlaşmasını sağlamıştır. Ayrıca Moğol İmparatorluğu'nun Cengiz Han tarafından yurtlara bölünmesi hasebiyle ayrışmayı önlemek ve merkezi otoriteyi güçlendirmek için Ögedey Kaan, yurtlardaki (ulus) şehzadelerin yanına darugaçi, tangmaçi ve baskak gibi idari, askeri ve mali teşkilatları simgeleyen memurlar atamıştır. Ayrıca bu memurların hayatlarını (özellikle Yeh-lu Ch'u-ts'ai ve Mahmud Yalavaç) ve bu dönemde yapmış oldukları işleri de anlattık. Tezimizde bu konuların üzerinde durarak Ögedey Dönemi Moğol İmparatoru'nu izah etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ögedey Kaan, Cengiz Han, Yam (posta), Karakurum, Ortak, Darugaçi, Tangmaçi, Baskak, Yeh-lu Ch'u-ts'ai, Mahmud Yalavaç

ABSTRACT

Our thesis, which consists of three chapters, describes the period of Ögetei Qa'an and the administrative and financial reforms those took place between 1229-1241. Starting from Genghis Khan, the Mongols establish a state and their transition to settled life. During the reign of Ögetei Qa'an, while continuing the politics of Genghis Khan, he also made new reforms. Ögetei Qa'an's first execution was to make Karakorum a capital and desire to make it a commercial center. This is evidenced by the fact that he chose Qara-Qorum in the vicinity of the former Uighur capital, Kara Balasagun, where it was founded, and more importantly it is near the trade route. Yam (post) stations and roads established for the development of Qara-Qorum as well as for quick access to all parts of the country have enabled the development of the Mongolian Empire. Traders who started to use Yam roads were able to trade safely from China to Turkestan and Transoxiana. This trade in Mongols is carried out through partners (ortaq). Traders made trade partnerships with Mongolian notables or Mongolian Khan family and traded with the capital they received and shared their profits with their partner (ortaq). This joint trade and the yam system brought the east and west of the country closer to each other. In addition, due to the division of the Mongol Empire by Genghis Khan into dormitories, to prevent separation and to strengthen central authority. Moreover, in order to prevent separation and strengthen central authority due to the division of the Mongol Empire by Genghis Khan, Ögetei Qa'an appointed officials who administrative, military and financial organizations such Darugachi, Tangmachi and, Baskak, in the dormitories. We also mention about the lives of these officers and the work they did during this period. In our thesis, we tried to explain the Mongolian Emperor of the Ögetei Period.

Keywords: Ögetei Qa'an (Ugedey), Chingiz Khan, yam, Qara-Qorum, ortoq, Darugachi, Tangmachi, Baskak, Yeh-lu Ch'u-ts'ai, Mahmud Yalavaç

EKLER

Ek1

Cengiz Han dönemi Gümüş sikke

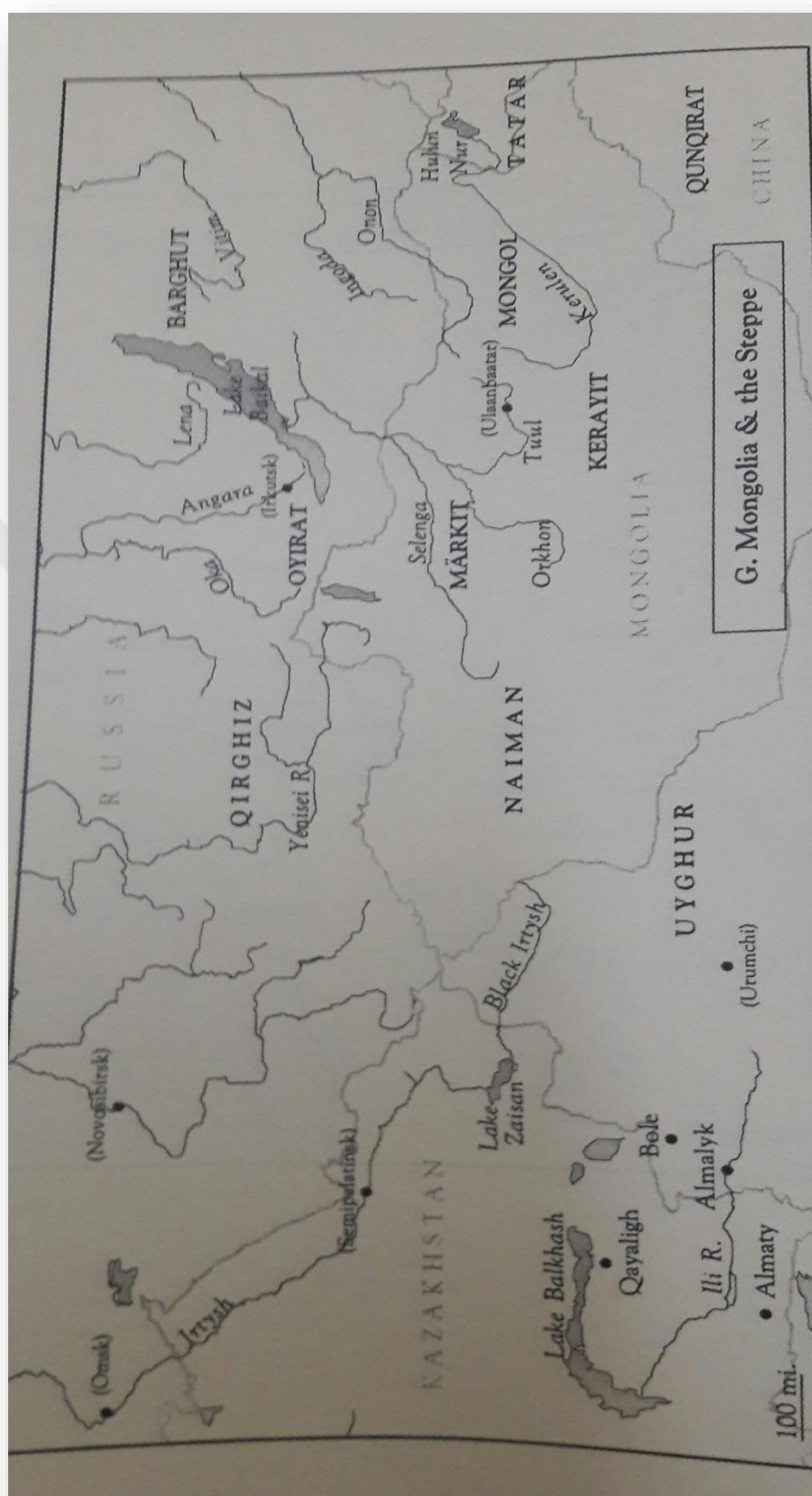
Tuncay Aykut, “Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu”, **Ak-Akçe Moğol ve İlhanlı Sikkeleri**, Yayına Hazırlayanlar: Tuncay Aykut- Şennur Aydın, İstanbul, Yapı Kredi Koleksiyonları, 1992, s. 41.

Ek2

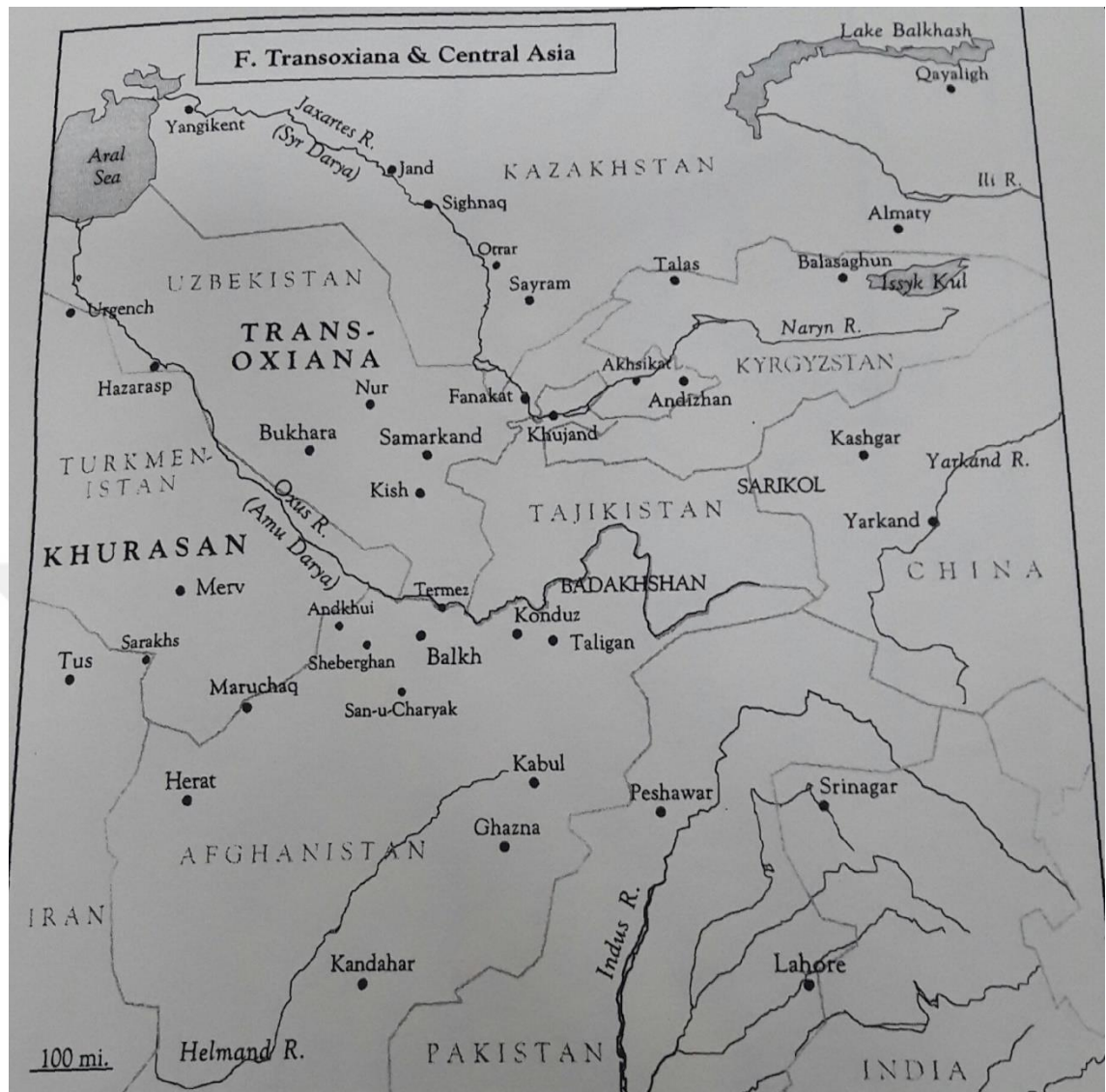
Ögedey Kaan'ın eşi Töregene Hatun dönemi Gümüş sikke

Tuncay Aykut, “Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu”, **Ak-Akçe Moğol ve İlhanlı Sikkeleri**, Yayına Hazırlayanlar: Tuncay Aykut- Şennur Aydın, İstanbul, Yapı Kredi Koleksiyonları, 1992, s. 42.

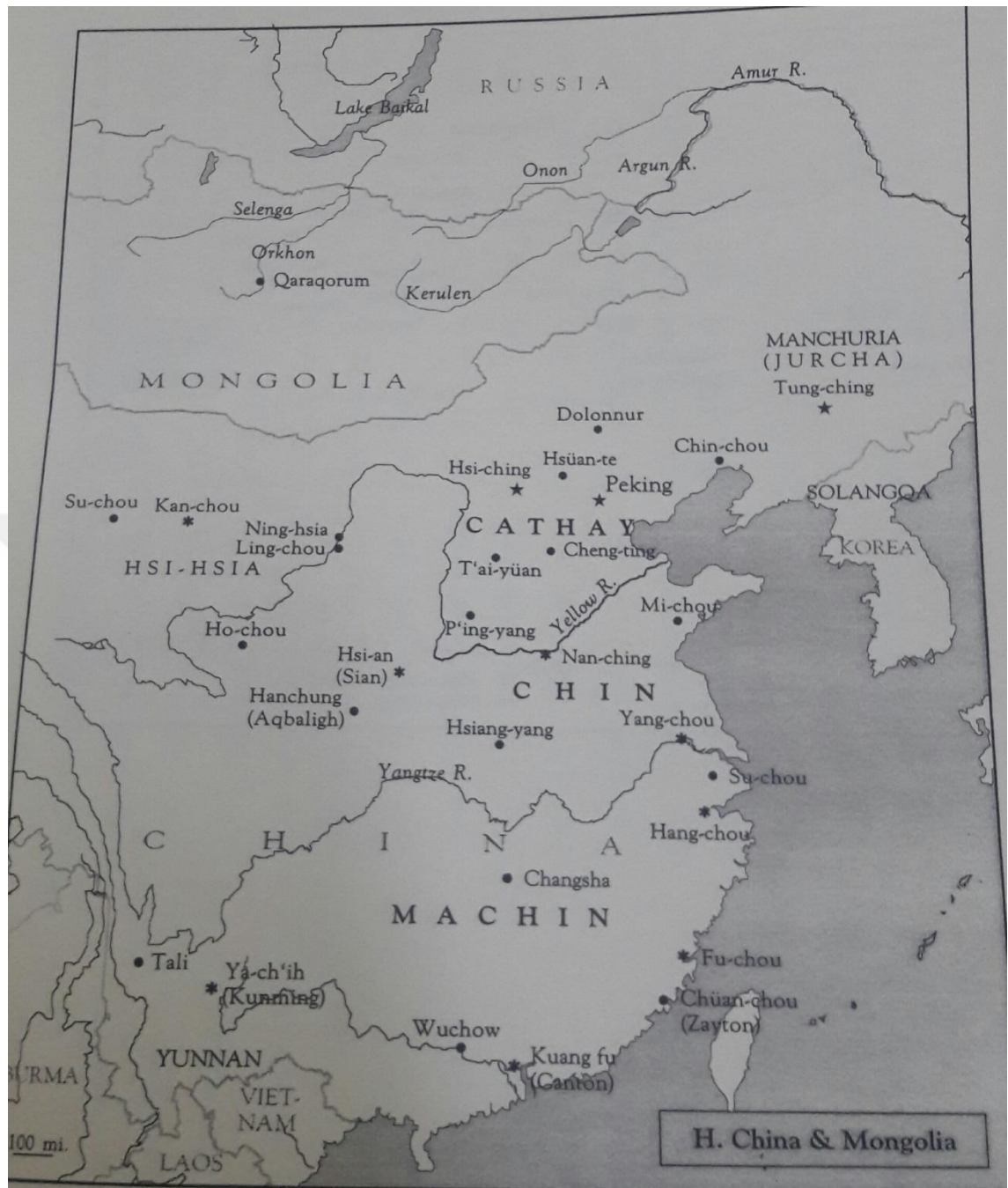
Rashiduddin Fazlullah, **Jami'u't- Tawarikh Compendium of Chronicles**, Part One, Translated: W. M. Thackston, ABD, Harvard University, 1998, s.XXVI

Rashiduddin Fazlullah, **Jami'u't- Tawarikh Compendium of Chronicles**, Part One, Translated: W. M. Thackston, ABD, Harvard University, 1998, s.XXV

Rashiduddin Fazlullah, **Jami'u't- Tawarikh Compendium of Chronicles**, Part One, Translated: W. M. Thackston, ABD, Harvard University, 1998, s. XXII

Rashiduddin Fazlullah, **Jami'u't- Tawarikh Compendium of Chronicles**, Part

One, Translated: W. M. Thackston, ABD, Harvard University, 1998, s. XXVII